

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

TÜRKÇESİNDE
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi için Yazım Kuralları:
- Makaleler word formatında 7 sayfa geçmemelidir.
- Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen Türkçe özet ve İngilizce abstract bulunmalıdır.
- Makaleler 12 punto ile Times New Roman ile yazılmalıdır. Altın, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.
- Makalelerde yazarların adı, soyadı, babasının adı, e-posta adresi, telefonu, kurumu ve adresi açıkça belirtilmelidir.
- Kullanılan alıntılara bilimsel yazım kurallarına dikkat edilmelidir.
- Makaleler genel olarak: Özet, Giriş, Alt Bölümler, Sonuç ve Kaynakça şeklinde hazırlanmalıdır.

AZERİBAJCAN TÜRKÇESİNDE
TURAN-SAM Beynəlxalq Elmi Arbitri Məvsimlik Jurnal Üçün Məqalə Yazma Qaydaları:
- Məqələlər word formatında 7 səhifəni keçməməlidir.
- Məqələlərin 150 sözü keçməyən Türk dilində məzmunu (ÖZET) və İngiliscə dilində ABSTRACT yer almalıdır.
- Məqələlər 12 şriftli ilə Times New Roman ilə yazılmalıdır. Altın, üstən, sağdan və soldan 3 sm abzas buraxılmalıdır.
- Məqələlərdə yazarların adı, soyadı, atasının adı, e-poçt ünvanı, telefon, Təqətilər və ünvanı göstərilməlidir.
- İstifadə edilən həyatiyyətlərdəki elmi yazma qaydalarına diqqət edilməlidir.
- Məqələlər ilimiyətli: Məzmun, Giriş, Alt Hissələr, Nəticə və Ədəbiyyat şəklində hazırlanmalıdır.

(ENGLISH)
TURAN-SAM International Journal for the Scientific Seasonal Writing Retired:
- Articles should not exceed 7 pages in word format.
- The article does not exceed 150 words of the abstract should include an abstract in Turkish and English.
- Articles must be written in Times New Roman 12 pt. Bottom, top, right and left 3 cm margins should be left.
- Articles of the author's name, surname, father's name, e-mail address, phone and address of institution should be clearly stated.
- Used in footnotes to the rules of scientific writing should be considered.
- The article in general: Summary, Introduction, Sub-Chapters, Conclusion, and References should be prepared in the form.

(РУССКИЙ)
Требования к рукописям, предоставляемым в международный научно-рецензируемый сезонный журнал "TURAN-SAM"
- Объем статьи не должен превышать 7 страниц в формате MS Word.
- Статьи должны содержать резюме на турецком и английском языках объемом которых не должны превышать 150 слов.
- Текст статьи должен быть набран шрифтом Times New Roman, 12пт. Параметры страницы (поля): верхнее, нижнее, левое и правое - 3,0 см.
- Статьи оформляются по образцу: название; имя отчество и фамилия авторов; полное название учреждения, в котором выполнялось исследование; их телефоны и электронный адрес.
- Используемые в примечаниях к правилам научного письма должны быть рассмотрены.
- Статьи в целом должны содержать: аннотацию, введение, подзаголовки, выводы и список литературы.

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi
www.turansam.org

Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

"Vatan ne Türkiye'dir Türklerle, ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: TURAN."
Mehmet Ziya GÖKALP

www.turansam.org

YIL: 2013 - İLKBAHAR CİLT: 5 SAYI: 18 HAZİRAN, 2013

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

TURAN-SAM (TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezinin) Uluslararası Endekslere Tarafından Dizinlenen Bilimsel Mevsimlik Dergisi Hakemli Dergi'dir.

YIL: 2013 CİLT: 5 SAYI: 18 İLKBAHAR - 2013
ISSN: 1308-4041 (BASIL) / e-ISSN: 1309-4033 (DİJİTAL)

İmtiyaz Sahibi: TURAN-SAM (TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi)
Korucu Genel Başkan Yard. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAL

Genel Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Ata ATUN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Çihan KÜÇÜKYLIDIZ

Editor: Kader ÖZLEM

Baskı ve Cilt: SAGE Matbaacılık

Baskı Tarihi: Haziran, 2013

Yayınevi: SAGE YAYINCILIK
Kazım Karabekir Çel. Köprü Çarşısı
No: 7 / 101-102 İskitler / ANKARA
Tel: 0312 341 00 02 - 0312 341 00 05 Ctp: 0549 341 00 02
www.sageyayinevi.com bilgi@sageyayinevi.com

Abonelik Bilgileri: Yıllık Abonelik Ücreti: 200 TL

Banka Hesap Bilgileri: Banka Adı: HALKBANK, Alınan adı: soyadı: Elnur Hasan MİKAL,
TL Hesap: KARD ŞUBESİ, Şube Kodu: 480, Hesap Numarası: 01009254;
IBAN Bilgileri: TR29001200948000001009204

PTT, Posta Çeki Hesap Numarası:
Elnur Hasan MİKAL - 8806040(TL)

Yönetim Yeri Adresi: Kara Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Merkez Kampüsü 36100, KARAS, TÜRKİYE CUMHURİYETİ
Telefon / Belgegeçer: +90 474 223 15 50 (+123)
Web adresi: www.turansam.org
e-posta: emikal@turansam.org

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

DANIŞMA KURULU

Ödemişli Prof. Dr. Bekir NEBİYEY, AZERBAJCAN
Ödemişli Prof. Dr. Eminə SULTANMURATLI, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Ali MURTAZAYEV, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Asa ATUN, İSTİT
Prof. Dr. Cemal HASANLI, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Çihan ÖZALP, TÜRKİYE
Prof. Dr. Fatih KIRIĞIÇIOĞLU, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet GÜLİYEV, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Kadir SÖKÇEMİR, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmed GARAİYEV, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Mehmed ERDAG, ALMANYA
Prof. Dr. Mehmed GARAİYEV, TÜRKİYE
Prof. Dr. Miroslav GARAYEVA, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Mustafa HADİEV, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Mustafa HALIS, TÜRKİYE
Prof. Dr. Nurettin ATUN, TÜRKİYE
Prof. Dr. Sabir SİRESEY, TÜRKİYE
Prof. Dr. Süreyyin MEMMEDLİ, BÖRNEZALUĞURCISTAN
Prof. Dr. Teymur KEMAL, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Uluğ TAYKUL, TÜRKİYE
Prof. Dr. Yusuf AKÇIBANLI, AZERBAJCAN

BİLİM KURULU

Doç. Dr. Abbas KARADAĞLI, TÜRKİYE
Doç. Dr. Abbas GARİFULLIN, TATARİSTAN(RUSYA)
Doç. Dr. Ali KAFKAYALI, TÜRKİYE
Doç. Dr. Dilara HARBAYEV, ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Cemaladdin CAMCI, TÜRKİYE
Doç. Dr. Emin ALİYEV, ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Harun DEMİRKAYA, TÜRKİYE
Doç. Dr. Feyzə Əliyeva, TÜRKİYE
Doç. Dr. Kamran GÜLİN, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmed KARAGİLİ, TÜRKİYE
Doç. Dr. M. Murod PATIROĞLU, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa BEYER, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa BEYER, TÜRKİYE
Doç. Dr. Saif YILMAZ, TÜRKİYE
Doç. Dr. Selimhan SOĞAN, TÜRKİYE
Doç. Dr. Tugrul İBRAHİM, AZERBAJCAN
Doç. Dr. Turalı ERDOĞAN, TÜRKİYE
Doç. Dr. Ümər MAHMUDOVA, AZERBAJCAN
Yrd. Doç. Dr. Anisə ƏYƏZ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Çabıyay BƏNİLİR, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Əlişan KƏRİM, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Əmir GÖKƏMİR, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Fəhri Əlişan YÜREKİLİ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Həmid KƏRİM, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. İbrahim USUF, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kamran Bəyər ATUN, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kamran FƏYİZLİLİ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kamran VƏKİL, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehmed Şəhən YAPULDUĞLU, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Məhərrəm YILDIR, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Osman ƏSİR AKÇEV, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Rəfiq RƏMİZ, KİTİC
Yrd. Doç. Dr. Uluğ GÖVƏNC, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yaqub TAŞKAYA, ÖZBEKİSTAN
Yrd. Doç. Dr. Zərifə İBRAHİM, NANCİN(AZERBAJCAN)

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

DANIŞMA KURULU

Ödemişli Prof. Dr. Bekir NEBİYEY, AZERBAJCAN
Ödemişli Prof. Dr. Eminə SULTANMURATLI, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Ali MURTAZAYEV, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Asa ATUN, İSTİT
Prof. Dr. Cemal HASANLI, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Çihan ÖZALP, TÜRKİYE
Prof. Dr. Fatih KIRIĞIÇIOĞLU, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet GÜLİYEV, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Kadir SÖKÇEMİR, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmed GARAİYEV, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Mehmed ERDAG, ALMANYA
Prof. Dr. Mehmed GARAİYEV, TÜRKİYE
Prof. Dr. Miroslav GARAYEVA, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Mustafa HADİEV, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Mustafa HALIS, TÜRKİYE
Prof. Dr. Nurettin ATUN, TÜRKİYE
Prof. Dr. Sabir SİRESEY, TÜRKİYE
Prof. Dr. Süreyyin MEMMEDLİ, BÖRNEZALUĞURCISTAN
Prof. Dr. Teymur KEMAL, AZERBAJCAN
Prof. Dr. Uluğ TAYKUL, TÜRKİYE
Prof. Dr. Yusuf AKÇIBANLI, AZERBAJCAN

BİLİM KURULU

Doç. Dr. Abbas KARADAĞLI, TÜRKİYE
Doç. Dr. Abbas GARİFULLIN, TATARİSTAN(RUSYA)
Doç. Dr. Ali KAFKAYALI, TÜRKİYE
Doç. Dr. Dilara HARBAYEV, ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Cemaladdin CAMCI, TÜRKİYE
Doç. Dr. Emin ALİYEV, ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Harun DEMİRKAYA, TÜRKİYE
Doç. Dr. Feyzə Əliyeva, TÜRKİYE
Doç. Dr. Kamran GÜLİN, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmed KARAGİLİ, TÜRKİYE
Doç. Dr. M. Murod PATIROĞLU, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa BEYER, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa BEYER, TÜRKİYE
Doç. Dr. Saif YILMAZ, TÜRKİYE
Doç. Dr. Selimhan SOĞAN, TÜRKİYE
Doç. Dr. Tugrul İBRAHİM, AZERBAJCAN
Doç. Dr. Turalı ERDOĞAN, TÜRKİYE
Doç. Dr. Ümər MAHMUDOVA, AZERBAJCAN
Yrd. Doç. Dr. Anisə ƏYƏZ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Çabıyay BƏNİLİR, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Əlişan KƏRİM, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Əmir GÖKƏMİR, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Fəhri Əlişan YÜREKİLİ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Həmid KƏRİM, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. İbrahim USUF, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kamran Bəyər ATUN, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kamran FƏYİZLİLİ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kamran VƏKİL, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehmed Şəhən YAPULDUĞLU, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Məhərrəm YILDIR, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Osman ƏSİR AKÇEV, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Rəfiq RƏMİZ, KİTİC
Yrd. Doç. Dr. Uluğ GÖVƏNC, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yaqub TAŞKAYA, ÖZBEKİSTAN
Yrd. Doç. Dr. Zərifə İBRAHİM, NANCİN(AZERBAJCAN)

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

"Vatan ne Türkiye'dir Türklerle, ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: TURAN."
Mehmet Ziya GÖKALP

www.turansam.org

İÇİNDEKİLER

(1)

TÜRKÇE: XXI YÜZYILDA RUSYA'NIN SANAYİ SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ANALİZİ

ENGLISH: STRUCTURAL ANALYSIS OF THE RUSSIA'S ECONOMY IN THE XXI CENTURY

Dr. Akif ABDULLAH

Tahire HÜSEYİNLİ ... SAYFA 3

(2)

TÜRKÇE: SSCB-TÜRKİYE. GERÇEKLEŞMEYEN SAVAŞ

ENGLISH: USSR-TURKEY. UNREALIZED WAR

Dr. Vladimir POLYAKOV Yevgenyevich

Yrd. Doç. Dr. Vefa KURBAN ... SAYFA 12

(3)

TÜRKÇE: BİR TOPLUMSAL KAYNAŞMA MODELİ OLARAK HALKA DOĞRU ve ZİYA GÖKALP

ENGLISH: AS A MODEL OF THE SOCIETAL INTERGARTION TOWARD TO THE NATION and ZIYA GÖKALP

Yrd. Doç. Dr. Selçuk AYDIN ... SAYFA 22

(4)

MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDOV, HEYDƏR HÜSEYNOVUN TƏDQİQİNDƏ

TÜRKÇE: HAYDAR HÜSEYİNOV'UN ARAŞTIRMASINDA MİRZE FETH ALİ AHUNDOV

ENGLISH: MIRZA FATALI AHUNDOV AS A HAYDAR HUSEYNOV'S RESEARCH

Dr. Rəşad ƏSGƏROV ... SAYFA 31

(5)

TÜRKÇE: TÜRK DÜNYASINA KÜLTÜREL DESTEK

ENGLISH: CULTURAL SUPPORT TO THE TURKISH WORLD

Dr. A. Akif POROY ... SAYFA 38

(6)

TÜRKÇE: TÜRKİYE BÖLGEDE LİDER ÜLKE Mİ?

ENGLISH: IS TURKEY A LEADER IN THE REGION?
Deniz KAÇAĞAN Necmettin oğlu ... SAYFA 43

(7)
**TÜRKÇE: EKONOMİK KRİZ KOŞULLARINDA İŞLETME STRATEJİSİ;
ESNEKLİK VE İŞ AKDİNİN FESHİ POLİTİKALARI**
**ENGLISH: OPERATIONAL STRATEGY IN ECONOMIC CRISIS
CONDITIONS; POLICIES FOR LEXIBILITY AND CANCELLATION OF
LABOR CONTRACT**
Doç. Dr. Harun DEMİRKAYA
Doç. Dr. Gürol ÖZCÜRE ... SAYFA 54

(8)
TÜRKÇE: DÜNYA TARİHİNDE İSTİHBARAT
ENGLISH: AN INTELLIGENCE IN THE WORLD HISTORY
Andaç KARABULUT Metin oğlu ... SAYFA 64

(9)
**TÜRKÇE: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜRK DÜNYASI ALGISI ve
BİLGİ KAYNAKLARI**
**ENGLISH: PERCEPTIONS OF THE UNIVERSITY STUDENTS and SOURCE
OF INFORMATION ON THE TURKISH WORLD**
Doç. Dr. Kamile GÜLÜM
Öğr. Gör. Nermin SEYFULLAYEVA ... SAYFA 69

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR ... SAYFA 80-81

(1)

TÜRKÇE: XXI YÜZYILDA RUSYA'NIN SANAYİ SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ANALİZİ

ENGLISH: STRUCTURAL ANALYSIS OF THE RUSSIA'S ECONOMY IN THE XXI CENTURY

Dr. Akif ABDULLAH*
Tahire HÜSEYİNLI**

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan süreçte, 1990'lı yıllarda Rusya ciddi ekonomik bunalımlarla karşı karşıya kalmıştır. Sovyet dönemi merkezi ekonomi politikaları sebebiyle tüketim malları ve hizmet sektörü tüm dünyanın gerisinden gelmekteydi. 1998 yılında Asya'da patlak veren ekonomik krizle beraber petrol ve doğalgaz fiyatları düşmüş ve Rusya ekonomisi bundan büyük ölçüde etkilenmiştir.

XXI yüzyıl Rusya Federasyonu ekonomisine dıştan bakıldığında dış ticareti fazla veren, kendi kendisine yeten ve hatta daha fazlasına sahip bir ekonomi gibi görünmektedir. Sahip olduğu doğal kaynaklar ve faal iş gücü ülkenin ekonomisinin canlı, sürdürülebilir ve gelişmeye açık bir ekonomi olduğu izlenimi vermektedir. Son on yıllık süreç incelendiğinde bu yorumları doğrular ekonomik büyüme verileri görülmektedir. Ancak güçlü büyümenin sebebi olarak yüksek düzeyde seyreden petrol fiyatları ve elverişli ticaret imkanları ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Ekonomik Kriz, Enerji, Rusya, Sanayi.

ABSTRACT

After starting the process of dissolution of the Soviet Union in the 1990s, Russia has faced severe economic crises. Consumer goods and services due to the central economic policies of Soviet-era were lagging behind all around the world. With the economic crisis that erupted in Asia in 1998, oil and natural gas prices have fallen and the Russian economy was greatly influenced by it.

When we look at the economy of Russia, it can be seen that, Russia's economy gives foreign trade surplus, is self-contained and seems to have even more. Active labor force of the country's and natural resources give the impression that, the country's economy has a vibrant, sustainable and an open economy. However, high level of oil prices and favorable trade opportunities appearance as important reasons for the strong growth in Russia.

Keywords: Economic Crisis, Economy, Energy, Industry, Russia.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Uzmanı, e-posta: akif_abdullah@hotmail.com

** Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Doktora Öğrencisi, e-posta: taira1976@rambler.ru

GİRİŞ

Rusya ekonomisi 1998 yılından itibaren yıllık ortalama % 7 büyümüş, vatandaşların reel toplam gelirleri iki katına çıkmış bu durum ülkede orta sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2008-2009 yıllarında Rusya ekonomisi bir kez daha küresel ekonomik krizin etkisinde kalmış, bunun sonucunda petrol fiyatları hızla düşmüş, ekonomideki yabancı yatırımlar önemli ölçüde azalmıştır. Bu krizde Rusya Merkez Bankası rublenin devalüasyonunu yavaşlatmak için altın-döviz rezervlerinin üçte birini (toplam 600 milyar Amerikan doları) harcamıştır. Hükümet ayrıca büyük dış borçlarını ödeyemeyen bankacılık sektöründe likiditeyi arttırmak amacıyla ve yerel şirketleri desteklemek için ekonominin kurtuluş planının uygulanmasına yaklaşık 200 milyar dolar harcamıştır.

Ekonomik faaliyetlerdeki düşüş 2009 yılının ortalarına doğru azalmaya devam etmiştir. 2010 yılının ilk çeyreğinde ise Rusya ekonomisi büyümeye başlamıştır. Şiddetli kuraklık ve Rusya merkezindeki yangınlar tarım ürünlerinin üretim hacminin azalmasına, tahıl ihracatının yasaklanmasına, üretim ve perakende satış gibi sektörlerdeki büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. Yüksek petrol fiyatları sayesinde Rusya ekonomisinin büyümesi hızlanmış ve 2008-2009 krizinden miras kalan bütçe açığının azaltılması 2011 yılının ilk çeyreğinde mümkün olmuştur. Ancak, enflasyon ve artan hükümet harcamaları petrol gelirlerinin olumlu etkisini sınırlamıştır. Rusya'nın uzun vadeli sorunlarına işgücünün azaltılması, yüksek düzeyde yolsuzluk, küçük işletmeler için sermayeye ulaşımın zorluğu, büyük yatırıma ihtiyacı olanlar, zayıf altyapı ve verimsiz şirketler neden olmuştur.

Rusya XXI yüzyılda en hızlı büyüyen ve en çok yatırım yapılan ülkelerden biri haline gelmiştir. Dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olmaya aday olan Rusya ekonomisinin sanayi sektörünün yapısını kısaca değineceğiz.

1. İmalat Sanayi

Rusya küresel sıralamada imalat sanayisine göre katma değer açısından toplam hacim olarak 9. sırada yer almaktadır. Kişi başına üretim hacmine göre ise Çin, Tayland ve Brezilya gibi ülkeleri aşıp, Meksika ve Türkiye'nin biraz gerisinde kalmaktadır.

Rusya'da imalat sanayinin yapısı:

- Gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı - % 19
- Tekstil ve giyim imalatı, deri üretimi, deri ürünleri ve ayakkabı - % 1.3
- Ahşap ve ahşap ürünleri imalatı, selüloz ve kağıt üretimi, yayın ve basım ürünleri - % 5.0
- Petrol ürünleri ve kok kömür imalatı - % 18.5
- Kimyasallar ve kimyasal ürünler, Kauçuk ve plastik ürünler imalatı - % 10.0
- Diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı - % 4.8
- Temel metaller ve işlenmiş metal ürünleri imalatı -% 16.7
- Makine ve ekipmanlar imalatı - % 19.1

Rus sanayi üretiminde imalat sektörünün payı 2007 yılında % 66 oranındadır. İmalat sektörünün katma değer hacmi ise 2010 yılı verilerine göre 6,3 trilyon ruble olarak bildirilmektedir.¹

2. Elektro Enerji Sanayi

Rusya topraklarında elektrik enerjisi devlet kurumu olan Entegre Enerji Sistemleri tarafından üretilmektedir. Bu sistemler aşağıdaki bölgelerde bulunmaktadır - Merkezi, Kuzeybatı, Volga, Kuzey Kafkasya, Urallar, Sibirya ve Uzak Doğu. Elektrik enerjisi termik, nükleer ve hidroelektrik santralleri tarafından üretilmektedir. 2009 yılında, Rusya'da 1,04 trilyon kilovat-saat elektrik (dünyada 4. sırada) üretilmiştir. Aynı yıl, Rusya 17,9 milyar kWh 789.000.000 \$ tutarında elektrik enerjisi ihraç etmiştir. 2010 yılında ise 19.0 milyar kWh 1,03 milyar dolar tutarında elektrik ihraç etmiştir.²

Rusya nükleer enerji alanında da birçok ülkeyle büyük kompleks sözleşmeler imzalamıştır. Bu ülkelerden bazıları: Hindistan, Bangladeş, Ermenistan, Venezuela, Çin, Vietnam, İran, Türkiye, Bulgaristan, Beyaz Rusya ve bazı Orta Avrupa ülkeleri. Bu sözleşmeler Nükleer santral inşaatının yanı sıra Arjantin, Nijerya, Kazakistan, Ukrayna, Katar ile yakıt arzında yapılmıştır. Moğolistan ile uranyum yatakları geliştirmek için ortak projeler üzerinde görüşmeler yapılmaktadır. Rusya'da nükleer enerjinin geliştirilmesi için büyük bir ulusal program mevcut olup, bu programla Sovyet döneminde inşa edilen 30 ek santrale ilaveten önümüzdeki yıllarda 28 nükleer reaktörün inşaatı yapılacaktır.³

3. Gemi İnşaatı Endüstrisi

Rusya gemi yapımı sanayii ekonomide en ileri teknolojiye sahip geleneksel sanayilerden biridir. Rus tersanelerinde hemen hemen her sınıf, tip ve tonajda gemi inşaatı tecrübesi vardır. Bu sanayi alanında güç ve otomasyon sistemlerinin en büyük üreticileri mevcuttur. Gemi yapımında bilimsel-araştırma potansiyeli, tasarım enstitüleri, sanayi ve akademik yönlü laboratuvarlar, eşsiz gemi tasarımları gerçekleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda gemi yapımı için yeni kavramsal yönler de geliştirilmektedirler. Rusya'da gemi yapımı, gemi onarım, gemi motoru üretimi, sonar, navigasyon, yardımcı malzemeler, güverte ve ekipman, malzeme ve yedek parçaların üretiminin yanı sıra gemi inşa ve deniz mühendisliği alanında araştırma faaliyetleri yürüten 1.000 'den fazla işletme bulunmaktadır. Rus gemi inşa sektörünün en büyük merkezleri St Petersburg, Severodvinsk, Nizhny Novgorod, Kaliningrad bölgesinde bulunmaktadır.⁴

4. Yeraltı Kaynaklar Endüstrisi

Madencilik sektöründe veya diğer ifadeyle yer altı kaynaklar endüstrisine mineral hammaddelerden çeşitli cevherler, elmas, kömür, altın, petrol ve diğer benzeri

¹ Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki-2010,
(http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1139918730234)

² <http://about-prom.ru/promyshlennost/dobyvayushhaya-promyshlennost.html>(20.05.2013)

³ Ametistov E.V., Truhny A.D., Makarov A.A., Klimentov V.V., "Osnovi Sovremennoy Energetiki Çast 1", Moskova, İzdatelstvo MEİ, 2002. s.5

⁴ Vladimirskiy E.A., Ekonomika Rosii v XX Veke, Uçeb.Posobie/SPBGASU.-SPB., 2000. s.206

hammadeleri sayabiliriz. Her yıl Rus madencilik sektörü sayesinde, milyarlarca tonu aşan toprakaltı doğal kaynaklar çıkarılmaktadır.

Rusya ekonomisindeki en büyük alan madencilik sektörüne ait olup, genel olarak madencilik sektöründeki şirketler de büyük işveren konumundadırlar. Bu şirketler ülkedeki vergilerin ana tedarikçisi olup, pratik olarak her düzeydeki bütçeye katkı sağlamaktadırlar. Nüfusun büyük çoğunluğu da maden sanayi işletmelerinde çalışmaktadır. Madencilik sektörü sürekli gelişime açık bir alan olarak ülkenin ulusal ekonomisinde bilimsel ve teknik ilerlemelerin yaşandığı bir sektördür. Toplumsal üretimin ne kadar verimli olacağı büyük ölçüde bu sektöre bağlıdır. Madencilik sektöründe ilk sıra ana sanayi dalı olan petrol sanayiye aittir. Petrolün rafine sürecinde insanlar için önemli olan ürünler elde edilmektedir. Benzin, motor yağı, mazot ve kimya sanayi için gerekli bileşimler (örneğin, polimer ve plastik hazırlanması için) üretilmektedir.

Rusya 22 milyar ton petrol rezervine göre dünyada altıncı sırada olup, bu yaklaşık olarak dünya rezervinin % 14'nü oluşturmaktadır. Petrol üretiminde de Rusya tartışmasız liderdir. Yıllık üretilen petrol miktarı 500 milyon tondur. Çıkarılan ham petrolün büyük çoğunluğu yurt dışına satılmaktadır.⁵

5. Havacılık Endüstrisi

Havacılık sektörünün gelişim stratejisi 2015 yılına kadar Rusya'daki uçak varlıkları da göz önünde bulundurularak iki entegre yapıda yapılmaktadır. Bunlardan birincisi: birleşik hava aracı üretimi yapan şirketler (buraya – en büyük uçak üretim işletmeleri dahildir), ikincisi ise : savunma sanayi şirketleridir (buraya- en büyük helikopter ve motor üreten şirketler dahildirler). Bu ortak şirketlerin dahilinde 214 adet küçük şirket ve organizasyon da dahil olmak üzere 103 adet endüstriyel, 102 adet ise bilimsel araştırma ve özel tasarım büroları mevcuttur. Rusya havacılık endüstrisinde toplam istihdam edilenlerin sayısı 411 binden fazladır. En büyük uçak mühendisliği araştırma merkezleri şunlardır: VİAM, ÇİAM, ÇAGİ, Lİİ, GosNİİA, ONPO – Teknoloji.

Rusya askeri uçak üretim hacmine göre dünyada 2. sırada, helikopter üretimine göre ise dünyada 3. sırada (küresel helikopter pazarının % 6) yer almaktadır. Sivil havacılık faaliyetlerinin finansman hacmi bakımından ise son yıllardaki verilere göre Rusya dünyada altıncı sırada yer almaktadır.⁶

6. Otomotiv Sanayi

Rusya Soveytlar Birliği sonrası otomotiv sektörünü devam ettirmektedir. Ülkede en büyük otomotiv markaları, AvtoVAZ - Doğu Avrupa'nın en büyük binek otomobil üreticisidir. KAMAZ firması ise ağır kamyon üreticileri arasında dünyada 11. Sırada yer almaktadır. Ltd "Pavlovski'nin Otobüs Fabrikası" (PAZ), HAAŞ - "Golitsynsky Otobüs Fabrikası" (GOLAZ), HAAŞ - "Saransk damperli kamyonlar fabrikası", HAAŞ - "Autodiesel" (Yaroslavl Motor İşleri), Ltd - Limited Şirket "Likinskiy Otobüs Fabrikası" (LIAZ), Ltd -"KAVZ" ,HAAŞ - "Ural Otomobil Fabrikası" ,HAAŞ - Açık Anonim Şirketi «Chelyabinsk İnşaat ve Yol Makineleri", HAAŞ - "Zavolzhsy paletli

⁵ <http://about-prom.ru/promyshlennost/dobyvayushhaya-promyshlennost.html> (25.05.2013)

⁶ Ministerstvo Promyshlennosti i Torgovli R.F.Ministerstvo i Agentstvo. Strategiya Razvitiya Aviaçionnoy Promyshlennosti Rossiyskoy Federaçii Na Period Do 2015 Goda. MİPROMTORG Rosii.

Traktörler", HAAŞ - "Arzamas otomobil üretim fabrikası", HAAŞ - "Ulyanovsk Motor Fabrikası", Ltd - "Kanashsky Otomatik Agregat Tesisi", Sollers, ZIL - Likhachev adına Fabrika, Bryansk Otomobil Fabrikası (BAZ) - Ağır tekerlekli şasinin bir lider üreticisi, Petrol ve gaz da dahil olmak üzere vinçler, ağır, boru taşıyıcılar, kamyon, tanker, çimento araç ve ekipmanları, çeşitli askeri araçlar için şasiler üretmektedir.

Rusya'da 2000 ile 2010 yıllarında Volkswagen, Skoda, BMW, Ford, Renault, Toyota, Chevrolet, Otomobil İttifakı Peugeot-Citroen-Mitsubishi, Kia, Volvo Kamyon, Nissan, Opel gibi tanınmış otomobil üreticileri, kendi markalarını üretmek için fabrikalar açmıştır.⁷

7. Savunma Sanayi

2007 yılında, Rus savunma sanayi satışı 18,6 milyar dolara ulaşmıştır, bu satışların 11,6 milyar doları devlet sipariş olup 7 milyar doları ise ihracat kısmını oluşturmuştur. Küresel silah pazarında Rusya'nın payı % 23 olup, ABD'den (% 32) sonra ikinci sıradadır.

2006 yılında, Rus ordusu için devlet programı kabul edilmiştir. Bu programa göre 2007-2015 yılları için askeri teçhizat satın alımı ve geliştirmesi öngörülmüştür. (askeri nakliye uçağı, uzay araçları, motorlu araçlar, zırhlı araçlar, füze savunma ve hava savunma gemi ve denizaltı). Toplamda bu programı finanse etmek için 4,9 trilyon ruble tahsis edilecektir. 2010 yılı Eylül ayı sonunda Başbakan Yardımcısı Sergey İvanov'un açıklamasına göre önümüzdeki on yıl boyunca, 2020 yılına kadar devlet silahlanma programının bütçesi en az 22 trilyon ruble olacaktır.

Rus savunma şirketleri: İjevsk araç üretim fabrikası, Nijni Novgorod araç üretim fabrikası, Votkinsk fabrikası v.s.⁸

8. Mikroelektronik Endüstrisi

RUSNANO şirketinin değerlendirmesine göre 2010 yılı Rusya pazarındaki mikroelektronik sistem hacmi 1,5 milyar dolar olmuştur. Bu da dünya mikroelektronik sektörünün %1'ne denk gelmektedir (tahmini olarak 280 milyar dolar). AFK ve ROSNANO şirketlerinin tahminlerine göre ithal ikame de uyarlanırsa Rusya Pazar payı 9,93 milyar dolara ulaşacaktır. Piyasa katılımcılarına göre mikroelektronik endüstriyel segmentinde Rusya çip üreticilerinin payı yaklaşık % 30-50 olup, elektrik ürünleri tüketici bölümünde ise bu oran yaklaşık % 5'dir.

2008 yılında Rusya'da mikroelektronik sanayinin büyüme oranı yaklaşık % 25 olmuş ve 2009 yılında ise Rus endüstri sanayinin diğer sektörlerinin büyüme hızını aşarak yaklaşık % 15 olmuştur. Şubat 2010 yılında Rusya Sanayi ve Ticaret Bakan Yardımcısı Yuri Borisov'a göre Rusya Hükümetin mikroelektronik teknoloji alanında stratejisinin uygulanması konusunda Rus üreticilerinin boşluğu Batıya göre 5 yıl kadar azalmıştır. (2007 yılına kadar bu boşluk 20-25 yıl olduğu tahmin edilmiştir).⁹

⁷ Avtomobilnaya Promishlennost, Jurnal.<http://www.spr.ru/sokolniki/avtomobilnaya-promishlennost.html>(21.05.2013)

⁸ <http://www.oborona.ru/pages/mainpage/defense/index.shtml>,
<http://aboutprom.ru/promyshlennost/dobyvayushhaya-promyshlennost.html> (25.05.2013)

⁹ <http://i-russia.ru/all/articles/18000/>, <http://www.vz.ru/tags/2128/>, <http://habrahabr.ru/post/156843/>
(15.05.2013)

9. Petrol Arıtma ve İşleme Endüstrisi.

Rusya'da 11.3 milyon ton kapasiteli 80 küçük rafineri ve 261,6 mln ton üretim kapasitesine sahip 30 büyük rafineri faaliyet göstermektedir. Rusya petrol arıtma ve işleme rafinerilerinin ortalama üretim kapasitesi 9,1 milyon tondur. Rafineri ve petrokimya sektörlerinde 1990'ların ekonomik reformlar döneminde üretimde önemli bir düşüş olmuştur. Yerli petrol tüketiminin kesin bir şekilde azalmasıyla tam kapasiteli birincil işlemlerde rafinerilerin yıllık 296 milyon ton olan kapasiteleri 2000 yılında 168,7 milyon tona düşmüştür. Petrol rafinerilerinin yükleme kapasiteleri de % 49,8 oranında düşüş göstermiştir. Bu durum düşük derinlikte petrol çıkarılmasına ve düşük kaliteli petrol ürünleri üretilmesine neden olmuştur. Son yıllarda rafinerilerle birlikte derin petrol kuyularının inşaatı için de aktif çalışmalara başlanmıştır. 2008 yılında, Rusya'da 36 milyon ton otomobil benzini, 69 milyon ton motorin, 64 milyon ton akaryakıt üretilmiştir.¹⁰

Bugün Rusya 60 milyar varil petrol ve 48 trilyon metreküp doğalgaz rezervleriyle Dünya'nın en önemli enerji üreticilerinden biridir. Sıralamada petrol ihracatında Suudi Arabistan'ın ardından ikinci sırada yer alırken, doğalgaz ihracatında birinci sırada yer almaktadır. Rusya'nın enerji alanındaki üretici konumunun yanı sıra kontrolünde bulunan boru hatları aracılığıyla özellikle Avrupa doğalgaz pazarında etkili bir ülkedir. Avrupa Birliği ülkelerinin doğalgaz ihtiyaçlarının yaklaşık %55'i Rusya tarafından karşılanmaktadır. Bu oran Türkiye için %70 dolayındadır. Rusya enerjideki bu potansiyeli kullanarak eski Sovyetler Birliği ülkelerinde etkinliğini arttırmaktadır. Yani Enerji Rusya için ekonomik bir faktör olmasının yanında, uluslararası siyaset cihetiyle de ayrı bir önem arz etmektedir.¹¹

10. Demir Çelik Sanayi

Rusya'da toplam sanayi üretiminde demir çelik sanayinin payı yaklaşık % 10'dur. Bu sanayi bileşiminde 1500'den fazla işletme ve kuruluş mevcut olup çalışan sayısı 660 binden fazladır. Rusya'da demir çelik sanayinin toplam üretiminin % 80'den fazlasını 9 büyük şirket tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu şirketler: "Evraz Holding", "Severstal", "NLMK", "MMK", "Metalloinvest", "Mechel", "TMK", "OMK", "Grup Çelyabinsk TZ".¹²

11. Demiryolu Makine Sanayi

Rusya demiryolu makineleri üreten büyük işletmeler bulunmaktadır. TransMashHolding (bünyesinde 13 büyük işletme), Tikhvin vagon (lokomotiv) üretim fabrikası, Uralvagonzavod, Mordovya Vagon üretim fabrikası, Vagonmash, Kaliningrad vagon üretim işletmesi, Torzhokskiy vagon üretim işletmesi bu alanda faaliyet göstermektedir. 2008 yılında Rusya'da 49 bölümlü lokomotif, 259 elektrikli lokomotif, 2.1 bin binek tren vagonu, 42.700 ana hat yük vagonu üretilmiştir.¹³

¹⁰ Makarov T.H., "Energetika v Rosii i v Mire, Problemi i Perspektivi", Moskova, 2001.s.16

¹¹ Rusya Raporu DİBANALİZ, , Mart 2013, Sayı: 2013/18, s.23

¹² Kudrov V., Mesto Rosii v Mirovoy Ekonomike v Naçale XXI Veka, Mirovaya Ekonomika İ Mejdunarodnaya Otnaşeniya. 2000, No:5 s.75-83

¹³ Pliseçkiy E.L., « Vvedenie v Ekonomiçeskuyu Geografıyu i Regionalnuyu Ekonomiku Rosii», İzdatelstvo "Vlados", Moskova, 2008. s.37

12. Kimya İlaç Sanayi

2006 yılında Rusya'nın GSYİH yapısındaki kimyasal sanayinin payı % 6, ihracatın içindeki payı ise yaklaşık % 5 olmuştur. 2009 yılında 3,1 milyon ton 626.000.000 \$ tutarında amonyak, 814 bin ton 156.000.000 \$ tutarında metanol, 22 milyon ton 5,6 milyar dolar tutarında mineral gübreler, 702 bin ton 1.2 milyar dolar tutarında sentetik kauçuk ihraç edilmiştir. Kimya sektöründe 7.500 'e yakın faaliyet gösteren işletmelerde yaklaşık 500 binden fazla insan çalışmaktadır. 2008 yılı başında ilaç sanayi sektöründe 350'ye yakın şirket vardır ki, onların ilaç üretimi konusunda lisansları mevcuttur. 10 büyük ilaç fabrikası Rusya'da üretilen ilaçların % 30'dan fazlasını üretmektedirler. 2007 yılında Rusya'dan ihrac edilen ilaçların hacmi yaklaşık 6 milyar ruble olarak gerçekleşmiştir.¹⁴

13. Nanoteknoloji Üretim

2007 yılında Nanoteknolojilerle ilgili bir anonim şirketi kurulmuştur. Bu şirketin amacı nanoteknoloji alanında devlet politikasını uygulamak, yenilikçi altyapı geliştirmek, gelecek vaat eden nanoteknoloji uygulaması ve nanoteknoloji sanayiinin gerçekleştirilmesi konusunda çalışmalar yapmaktır. 04 Mayıs 2008 yılında Rusya Hükümeti tarafından kabul edilen program Rusya Federasyonunda 2015 yılına kadar nanoteknolojinin gelişimi için uygulamaya konulmuştur. 26 Nisan 2010 yılında Rybinskte çok katmanlı nano yapıları bir kaplama ile çok katmanlı monolitik metal aletlerin üretimi için fabrika açılmıştır. Bu Rusya'da nanoteknoloji alanında ilk üretimi sağlayan fabrika idi.¹⁵

14. Hafif Sanayi

Hafif sanayi Rusya ekonomisinin en önemli sektörlerinden biridir. Bu sektörün içinde 17 alt dal ve 14 bin işletme bulunmaktadır. Hafif sanayide 2008 yılında 463 bin kişi istihdam edilmiştir ki, bunların % 75'ni kadınlardan oluşmaktaydı. Ülkenin toplam üretiminde hafif sanayinin payı en az % 1.0'dir. Hafif sanayi olarak genelde 15 özel bilimsel- araştırma ve tasarım enstitüleri faaliyet göstermektedir. Bu kurumların (enstitülerin) yaptığı araştırmalar sayesinde hafif sanayi gelişmekte ve tüm ihtiyaçları karşılamakla birlikte dünya standartlarını da aşmaktadırlar. Hafif sanayinin temel alt sektörleri: tekstil (üretim hacminin % 45), giyim eşyası üretimi, kürk işlenmesi ve boyanması (% 30), deri, deri ürünleri ve ayakkabı imalatı (% 25). 2008 yılında hafif sanayi içinde duran varlıkların değeri 26,6 milyar ruble olarak gerçekleşmiştir. Hafif sanayi işletmeleri Rusya Federasyonu'nun hemen hemen tüm bölgelerinde bulunmaktadır. Bu bölgeler arasında en önemlisi ve hafif sanayi sektörünün en çok yoğunlaştığı yer olarak Ivanovo bölgesi öne çıkmaktadır.¹⁶

15. Tarım Sanayi

Tarımda Sovyet döneminde zorla gerçekleştiren kolektivizasyon, çoğu tarımsal

¹⁴ [http://ref.rushkolnik.ru/v45853/\(24.05.2013\)](http://ref.rushkolnik.ru/v45853/(24.05.2013))

¹⁵ [http://triumph-db-ru.narod.ru/httptriumph-db-runarod2ru/professionalnie_oblasti/proizvodstvo/nanotekhnologicheskije_proizvodstva/tendentsii/\(16.04.2013\)](http://triumph-db-ru.narod.ru/httptriumph-db-runarod2ru/professionalnie_oblasti/proizvodstvo/nanotekhnologicheskije_proizvodstva/tendentsii/(16.04.2013))

¹⁶ [http://student.zoomru.ru/ekonom/sravnitelnyj-analiz-jekonomiki-rossii/156102.1213623.s2.html\(21.05.2013\)](http://student.zoomru.ru/ekonom/sravnitelnyj-analiz-jekonomiki-rossii/156102.1213623.s2.html(21.05.2013))

işletmede verimsizliği beraberinde getirmiştir. Kronik sermaye yetersizliği ve devlet yardımlarına bağımlı olmak bugünkü işletmelerin karşılaştığı sorunlardır. Anayasada toprakta özel mülkiyet hakkı teyit edilmekle birlikte, mevcut yasal düzenlemede bu hak henüz tanınmamıştır. Ayrıca, arazinin alınacak kredilerde teminat olarak gösterilememesi çiftçilerin kredi imkânlarını ortadan kaldırmaktadır. Bu husus işletmelerdeki verimsizliğin de kaynağını teşkil etmektedir.¹⁷

16. Gıda Sanayi

Rusya'da gıda sektöründe yaklaşık 1,5 milyon kişiyi istihdam eden 50 bine yakın işletme bulunmaktadır. Bu sektörde büyüme 2000-2008 yılları için % 77 oldu. 2008 yılında Rusya'da 2,9 milyon ton et, 2,5 milyon ton salam, sosis ürünleri, 3,7 milyon ton su ürünleri, balık üretimi, 2,5 milyon ton bitkisel yağ, 120 ton çay, 50 milyon dal şarap üretilen üzüm, 1,14 milyon dekalitre bira üretimi, 413 milyon dekalitre maden suyu üretilmiştir. 2009 yılında Rusya yurt dışına 140 milyon dolarlık votka ihraç etmiştir. Rusya'da 65 milyon işçi istihdam eden yaklaşık 80 tütün şirketi faaliyet göstermektedir. Tütün endüstrisinin önde gelen şirketlerinden BAT Rusya (Moskova), ZAO Liggett-Dukat (Moskova), Ltd Petro (St. Petersburg), Ltd Reemtsma tütün Fabrikası-Volga (Volgograd) v.s örnek gösterebiliriz.¹⁸

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Rusya ekonomisinde önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerden biri ekonomide son 20 yılda küreselleşmeden uzak merkezi planlı ekonomi sisteminden uzaklaşması ve piyasa ekonomisine, küresel ekonomiyle birlikte entegre sisteme geçiş olmuştur. 1990'lı yıllarda ekonomik reformlar sayesinde sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğu özelleştirilmiştir. Bununla birlikte Rusya'da günümüzde de özel mülkiyet haklarının korunması zayıf olup, özel sektöre devlet tarafından önemli ölçüde müdahaleler yapılmıştır.

Yapısal değişim ve dönüşüm geçiren Rusya ekonomisine, bugün için en büyük katkıyı, yine petrol, doğal gaz ve silah satışları sağlamaktadır. Yine bu değişim sürecinde gözlenen bir olgu da, Rusya'daki yabancı yatırımların kompozisyonunda ve sahiplerinde de bir değişiklik olmasıdır. Rusya'ya yapılan yabancı sermaye yatırımlarında ağırlık, giderek ABD'den Avrupa Birliği ülkelerine doğru kayma eğilimine girerken; Rus sermayesinde ise, dışarıya sermaye yatırma eğilimi gözlenmektedir.

Rusya nükleer santral yapabilen dünyada sayılı ülkelerden biri olduğu bilinmektedir. XXI yüzyılda ülkenin gelişmekte olan sanayi alanlarından enerji, savunma, petrol sanayi dışında tarım, gıda, hafif sanayi sektörlerinin gelişimi çok yavaş ilerlemektedir. Rusya ekonomisi daha çok petrol ve doğal gaz gibi kaynakların ihracatı sayesinde hızlı büyüdüğü için ve yatırımlar da bu alanlara yapıldığı için diğer sanayi sektörleri yabancı yatırımlardan pay alamamaktadırlar. Bazı büyük sanayi sektörlerinin olmasına rağmen günümüz koşullarında son teknolojiyle donatılmamış veya

¹⁷ Rusya Raporu DİBANALİZ, , Mart 2013, Sayı: 2013/18, s.19

¹⁸ <http://www.ereport.ru/articles/weconomy/russia.htm>, [http://hnu.docdat.com/docs/index-174800.html\(03.05.2013\)](http://hnu.docdat.com/docs/index-174800.html(03.05.2013))

gelişememişlerdir. Buna örnek savunma sanayi ve tarım sektörüdür. Bu iki sanayi alanında Rusya üst sıralarda olsa bile yeni teknoloji ve ar-ge konusunda diğer gelişmekte olan ülkelere göre geride kalmaktadır.

Rusya'da XXI yüzyılda sanayi alanlarının genişlemesini ve hızlı büyümesini engelleyen nedenlerin başında hükümetin özel sektöre sık sık müdahalesi gösterilmektedir. Bu konuda önlemler alınması için fazla ilerleme sağlanamamıştır. Dolayısıyla ülkedeki yatırımlarda da özel sektörden çok devlet sektörleri söz sahibi olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AMETİSTOV, E.V. Truhny A.D., Makarov A.A., Klimenko V.V., “Osnovi Sovremennoy Energetiki Çast 1”, Moskova, İzdatelstvo MEİ, 2002.
- Avtomobilnaya Promışlennost, Jurnal. <http://www.spr.ru/sokolniki/avtomobilnaya-promishlennost.html>(21.05.2013)
- Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki-2010, (http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1139918730234)
- KUDROV, V. Mesto Rosii v Mirovoy Ekonomike v Naçale XXI Veka, Mirovaya Ekonomika İ Mejdunarodnaya Otnaşeniya. No:5, 2000.
- MAKAROV, T.H. “Energetika v Rosii i v Mire, Problemi i Perspektivi”, Moskova, 2001.
- Ministerstvo Promışlennosti i Torgovli R.F.Ministerstvo i Agentstvo. Strategiya Razvitiya Aviaçionnoy Promışlennosti Rossiyskoy Federaçii Na Period Do 2015 Goda. MİPROMTORG Rosii.
- PLİSEÇKİY, E.L. «Vvedenie v Ekonomičeskuyu Geografiyu i Regionalnuyu Ekonomiku Rosii”, İzdatelstvo “Vlados”, Moskova, 2008.
- Rusya Raporu DİBANALİZ, , Mart 2013, Sayı: 2013/18
- VLADİMİRSKİY, E.A. Ekonomika Rosii v XX Veke, Uçeb.Posobie/SPBGASU.-SPB., 2000
- <http://www.oborona.ru/pages/mainpage/defense/index.shtml>,<http://about-prom.ru/promyshlennost/dobyvayushhaya-promyshlennost.html>
- <http://about-prom.ru/promyshlennost/dobyvayushhaya-romyshlennost.html>(20.05.2013)
- <http://about-prom.ru/promyshlennost/dobyvayushhaya-promyshlennost.html> (25.05.2013)
- <http://i-russia.ru/all/articles/18000/>,<http://www.vz.ru/tags/2128/>,
- <http://habrahabr.ru/post/156843/> (15.05.2013)
- <http://ref.rushkolnik.ru/v45853/>(24.05.2013)
- http://triumph-db-ru.narod.ru/httptriumph-db-runarod2ru/professionalnie_oblasti/proizvodstvo/nanotekhnologicheskie_proizvodstva/te ndentsii/(16.04.2013)
- <http://student.zoomru.ru/ekonom/sravnitelnyj-analiz-jekonomiki-rossii-i/156102.1213623.s2.html>(21.05.2013)
- <http://www.ereport.ru/articles/weconomy/russia.htm>, <http://hnu.docdat.com/docs/index-174800.html>(03.05.2013)

(2)

TÜRKÇE: SSCB-TÜRKİYE. GERÇEKLEŞMEYEN SAVAŞ
ENGLISH: USSR-TURKEY. UNREALIZED WAR

Dr. Vladimir POLYAKOV Yevgenyevich *
Yrd. Doç. Dr. Vefa KURBAN**

ÖZET

“Soğuk Savaş”ın da diğer savaşlar gibi her zaman ön şartları ve ön hazırlıkları vardır. Kafkas halklarının göçü, Kırım halkının göçü bu savaşın yaşanan trajik olaylarındandır. Tarihçiler bu dönemde yaşanan savaşı “soğuk” olarak adlandırmışlar, fakat bu savaşın göçe zorlanan kurbanları tamamen gerçeklerdi ve sıcaklardı. Göçler ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki muhtemel savaş arasındaki bağlantıya XXI. yüzyılın tarihçilerinin yazılarında rastlamak mümkündür. Bunun öncesinde ise A.M. Nekriç, A.B.Goryanin, E.A.Demirci, V.E. Polyakov’un çalışmalarında bu konuya dikkatli bir şekilde değinildiği görülmektedir. Çalışmanın amacı ortak tarihimizin az bilinen bu sayfasının aydınlatılmasıdır.

II. Dünya Savaşının başlarında SSCB’nin planında Türkiye’ye de saldırmak vardı. Fakat Almanya’nın SSCB’ne saldırması Sovyetlerin planının değişmesine sebep oldu. Almanya 1914-1918 yıllarında da olduğu gibi Türkiye’yi bu savaşa sokmak için elinden geleni yaptı. Türkiye bu süreçte “Almanya’nın kucağından” kurtularak, nötr pozisyonunu korumayı başardı. Savaş sonrasında Sovyetlerin gücü Doğu Avrupa’da yayılmaya başladı. Dünya Sovyetler Birliği ve ABD arasında komünist ve antikomünist bloklar halinde kutuplaşmaya gitti.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kırım, Soğuk Savaş, SSCB, Türkiye.

ABSTRACT

As other wars "Cold War" also has prerequisites and preparations. Deportation of Caucasian and Crimean people is tragic facts of this war. Historians name it as "Cold War" but the people who deported was real and warm. At the beginning of the World War II, the turn came for Turkey. But the attack of Germany to USSR forced Soviet Union to change the plans. In this process Turkey get rid of from "Germany's arms" and was able to maintain a neutral position.

After the war, the Soviet power began to spread in Eastern Europe. World went to polarization as communist and anti-communist blocks between USA and Soviet Union. While discussing the emergence of "Cold War" some historians mainly find Soviets as a guilty part. But some historians puts attention on deep anticommunist observance at West and especailly in USA and the desire of United States to take dominant role after the war.

Keywords: Crimea, Cold War, Deportation, Turkiye, USSR.

* Öğretim Üyesi, Kırım Mühendislik-Pedagoji Üniversitesi, Simferopol/UKRAYNA; turshu@inbox.ru

** Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE; Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, vefa.kurban@deu.edu.tr

GİRİŞ

Halkların sürülmesi ve Türkiye ile muhtemel savaş arasındaki bağlantı sadece 21. yüzyıl tarih çalışmalarında yer almaktadır. Bunun yanı sıra A.M. Nekriç'in eserinde çok usulce imalarda bulunulurken A.B. Goryanin, E. A. Demirci, V.E. Polyakov'un çalışmalarında açık şekilde ifade edilmektedir. Bu makalenin amacı tarihimizin az bilinen sayfalarına ışık tutmaya çalışmaktır.

1. Devrim Rusya'sı ve Ankara Arasındaki İlişkiler

Devrimin Batıya ihraç edilmesine dair planların suya düşmesinden sonra Kremlin hayalperestlerinin hasta beyinlerinde yeni bir idea doğdu: Güneyde dünya devrimini devam ettirmek. Bu anlamda en uygun devlet olarak da Türkiye görüldü. Birinci Dünya Savaşından yenilgiyle çıkması Türkiye'yi çok ağır durumda bırakmıştır. Sevri Antlaşmasına göre (10 Ağustos 1920) Türkiye topraklarının ¾'ünü kaybetmiştir¹⁹.

Askeri ve deniz donanması tamamen felç olmuş, devletin bütçesini dolduran kaynak – Boğazlar üzerinde denetim kaybolmuştu. İktidara gelen Kemal Paşa (Atatürk) hükümeti ulusal kurtuluş mücadelesini başlattı ve yeni hükümet derhal dışlanmış bir duruma düştü. Onun eski müttefikleri yenilmiş ve başka birisinden yardım beklemek abesti. Ama özellikle de Londra yönetiminin odaları dahil tüm haritalar karıştı: Türkiye'nin yardımına Sovyet Rusya geldi. Evet – bizim fakirleşmiş, harap olmuş, sadece tüm dünyayla değil aynı zamanda kendi halkıyla da savaş eden Rusya. Mustafa Kemal'in Türkiye'nin emperyalizme karşı savaştığı konusundaki iknası bunda önemli rol oynadı. Rusya'dan derhal buraya altın, silah, radyo istasyonlar, tıbbi malzeme gönderildi. Hatırlatalım ki, bu gelişmeler 1920 yılında yaşandı. O zamana dek Rusya (Sovyet Rusya) sadece İran tarafından tanınmıştı. Bugün bu tanınmanın karşılıksız olmadığı, bunun için 600 milyon ruble verildiği belli olmuştur. Rusya'yı tanıyan başka bir devlet de Afganistan idi. Bunun karşılığında Rusya orada bedava radyotelefon istasyonu kurmuştur.²⁰

Türkiye ile dostluk karşılığında ise toprak verilmiştir: Kars, Artvin ve Ardahan. Türkiye'nin tekidiyle Rusya'nın sınırları içinde de değişiklikler yapılmıştır: Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Karabağ bölgesi Ermenistan'ın egemenliğinden alınarak özerklik statüsüyle Azerbaycan'a devredilmiştir. Yavaş etkili mayın yarım yüzyıl sonra yeniden patlayacaktı.

Bu projede Kırım'a büyük önem verilmiştir. Yeni doktrine göre, Kırım Güney'e saldırıda ön kol rolünü oynayacaktı. Bu yüzden Kırım'a alelacele "milli giysi" biçtiler.

Kırım Cumhuriyetinin kurulmasına dair emir öncelikle yerel parti yönetimi hayrete düşürdü. Onlar ise boşuna konuşmak değil emri icra etmekle mükelleftiler. Başka yolu yoktu zaten. Kırım'a Şark konusunda önemli uzman olan Sergey Mironoviç Kirov(asıl soyadı Kostrikov),²¹ geldi. Kısa süre sonra Kirov Azerbaycan

¹⁹ Yalçın D., Akbıyık Y., Akbulut D., Balcıoğlu M., Köstüklü N., Süslü A., Turan R., Eraslan R., Tural M.A., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, (2008), s. 209.

²⁰ S.Y.Vigodskiy; S.A.Gonionskiy, İ.M.Goroxov; İstoriya Diplomatii v 5 t. T.3/pod. Red.A.A.Gromiko, İ.N.Zemskova, V.A.Zorina ve diğerleri, Moskova, Politicheskaya Literatura, 1965, s. 813.

²¹ Kirov (1886-1934), Komünist Parti ve Sovyet devlet adamı. 1904 yılından itibaren Sovyet İttifakı Komünist Parti üyesi, Anne ve babasını erken yaşta kaybettiğinden çocuk yetiştirme evinde büyümüştür. 1904 yılında Kazan mekanik-teknik okulunu bitirmiştir. Tomsk şehir idaresinde projeci olarak çalışmıştır. 1906 yılında gizli matbaa kurmuş, demiryolu işçileri arasında partililik yapmıştır. 1905-1907 yıllarında birkaç defa hapsedilmiştir. Serbest bırakıldıktan sonra İrkutsk şehrine gelmiştir, burada da partililik

Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri görevine atanacak ve oradan İran'a, daha sonra da Hindistan'a komünist ideolojiyi yayacaktı. Kırım'da hatta onu Tüm-Birlik Komünist (Bolşevik) Partisi Kırım Vilayet Şubesi Sekreteri görevine atadılar²².

7-11 Kasım 1921'de Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin tesis edilmesine dair 1. Tüm-Kırım İşçi, Köylü, Kızıl Ordu ve Kızıl Donanma Vekilleri Tesis Kurultayı oybirliği ile karar aldı²³.

Türkiye ile macera ise uzun süre devam etti. Sovyet yardımını almış Türkiye tamamen bağımsız bir politika yürütmeye başladı ve çok kısa sürede potansiyel müttefik konumundan potansiyel düşman konumuna geçti.

2. Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova Ziyareti

Sovyetlerin 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Saldırmazlık paktı imzalaması Türkiye'de şaşırtıcı bir etki yaptı. Olay Türkiye'nin dış ilişkilerinde yeni bir safha açmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin de katılacağı ümidiyle katıldığı "Barış Cephesi"nde Türkiye iki batılı devlet ile yalnız kalmıştı. Hitler ve Mussolini Türkiye'nin yeni gelişen bu şartlara uygun olarak tutumunu değiştireceğini; zira imzalanan anlaşmanın Türkiye'yi bir kıskaç içine aldığını ve bu durumun İngiliz ve Fransızların Doğu Akdeniz ile ilgili bütün stratejik planlarını bozacağını tahmin etmişlerdi. Şimdi Türkiye, eski dostu ve büyük komşusu Sovyetler Birliği ile beraber yürüyerek İngiliz-Fransız deklarasyonundan mı, yoksa deklarasyona bağlı kalarak Sovyetlerden mi ayrılmalı idi? Üçüncü bir şık olarak her iki tarafla da ittifak ilişkilerine girilerek iki dostluğu bağdaştırmaya mı çalışmalıydı? Türkiye üçüncü yolu denemeye karar verdi.²⁴

Türk Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu her iki dostluğu bağdaştırma amacı ile 25 Eylül'de Moskova'ya gitti. Kendisi sözde Potemkin'in ilkbaharda Türkiye'ye yaptığı ziyareti iade ve "iki devleti ilgilendiren meseleler hakkında görüşmek" için Moskova'ya davet edilmişti. İki devleti ilgilendiren meselelerden kasıt Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yalnızca imza bekleyen ittifakı ve Sovyetler Birliği'nin Almanya ile yaptığı saldırmazlık paktı idi. 1925 Türk-Sovyet antlaşmasına göre taraflar birbirlerine danışmadan başka devletlerle ittifak yapmayacaklardı.²⁵

Ancak her iki devletin bu ziyaretten umdukları sonuç birbirinden farklı idi. Türkiye'nin amacı, İngiliz ve Rus dostluklarını bağdaştırmaktı. Türkiye'nin Rusya ile olan dostluk paktı, şimdi girmek üzere bulunduğu İngiliz-Fransız ittifakı ile çatışma halinde olmayabilirdi. Ankara'daki İngiliz Büyükelçisinin belirttiği gibi bu iki pakt

---

faaliyetlerine devam etmiştir. Polisin takibinden saklanarak 1909 yılının Mayıs ayında Vladikafkas'a gitmiş, Bolşevik teşkilatına rehberlik etmiştir. "Terek" gazetesinde çalışmıştır. 1912 yılının Kasım ayında ilk defa "S.Kirov" imzasıyla makale yazmıştır. Daha sonra bu soyad onun parti lakabı olacaktır. Kirov, I. Dünya Savaşı yıllarında Kuzey Kafkas'ta bütün Bolşevik siyasi çalışmalarını yönetmiştir. Bu yıllarda o, Lenin tarafında olmuştur. 1917 yılına kadar anket sorusuna cevabında şöyle yazmıştır: İnılapçı ve gazeteci". Kirov 1909-1917 yılları arasında 3000'den fazla makale yayınlamıştır. Şubat Burjuva-demokratik devriminin ilk günlerinden Vladikafkas Sovyetinin teşkilinde aktif olarak rol almış, onun yönetim kuruluna seçilmiştir. 1919 yılının Ocak ayında Kirov, 11. Kızıldunun Kuzey Kafkasya hareketinin başında bulunmuştur. 1920 yılının Nisan ayının 30'da Kızıl Ordu ile birlikte Bakü'ye gelmiştir. 1934 yılında öldürülmüştür. Mezarı Moskova'da Kızıl Meydan'da Kremlin duvarları yakınında defnedilmiştir. Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, "Kirov" maddesi, V.cilt, Bakü, (1981), s. 395.

²² Bikova T.B. Stvorenniya Krimskoi ASRR (1917-1921)-Kırım, (2011), s. 182.

²³ Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, "Kırım" maddesi, 5. cilt, Bakü, (1981), s. 577-578.

²⁴ Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara, (1996), s. 140.

²⁵ Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1995), (1996), s. 141.

arasındaki zinciri tamamlamak acaba mümkün değil miydi? Sovyetlerin umdukları sonuç ise buna taban tabana zıttı. Türkiye'yi "Barış Cephesi"nden ayırmak için Sovyetler Birliği ağırlığını kullanacaktı. Saraçoğlu'nun daveti ise bu yolda iyi bir fırsattı.²⁶

Türk Dış İşleri Bakanının üç hafta bekletilmesinden sonra Sovyetler, Türkiye ile varılan antlaşmayı temelinden değiştirecek bazı tekliflerde bulundular. Sovyetlerin bu istekleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Boğazların ortak savunulmasına dair bir paktın imzalanması.
2. Türkiye ile imzalanacak antlaşmanın Sovyetler Birliğini hiçbir şekilde Almanya ile silahlı bir çatışmaya sürüklemeyeceğini öngören Almanya lehine bir ihtirazi kaydın antlaşma metnine eklenmesi.
3. Montreux Sözleşmelerine, Karadeniz'de kıyası olmayan devletlerin savaş gemilerine Boğazların her zaman ve mutlak surette kapatılmasını öngören bir değişikliğin getirilmesi.
4. Sovyetler Birliğinin Besarabya'yı ve Bulgaristan'ın Dobruca'yı ellerine geçirmeleri karşısında Türkiye'nin tarafsızlığı.

Bu teklifler Saraçoğlu tarafından derhal reddedilmiş ve karşı istek olarak Türkiye, kendisini İngiltere ve Fransa ile savaşa sürükleyecek bir ihtirazi kayıt üzerinde ısrar etmiştir. Böylece müzakereler sonunda, başlangıçtaki amaç ayrılığı ortaya çıkmış ve imzalanacak paktın ne Sovyetler Birliği ve ne de Türkiye için bir kıymeti, bir anlamı kalmıştı. Bu şartlar altında Saraçoğlu 17 Ekim'de Moskova'dan ayrıldı.

Bundan sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yolları ayrılmıştı²⁷.

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla SSCB tarafından Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Finlandiya ve Estonya'nın işgalinden sonra sırada Türkiye vardı.

Türkiye'nin doğu sınırlarına doğru güçlü askeri birlikler kaydırılmıştır:

40. motorize kolordu. Bu ordu bünyesinde 44. ordu tesis edilmiştir.

23. motorize kolordu. Müstakbel 45. ordu.

3. motorize kolordu. Müstakbel 46. ordu.

28. motorize kolordu. Müstakbel 47. ordu.

Sovyet-Türk sınırında özel yasak bölge oluşturulmuştu. 1325 Kürt ülkenin içlerine doğru tehcir edilmiştir. 19 Ocak 1938 yılında Azerbaycan'ın sınır ilçelerinden iki bin (yaklaşık altı bin) İranlının tehcirine dair karar alınmıştır.

Almanya'nın SSCB'ye saldırısı Sovyet siyasi yönetiminin planlarını alt-üst etti. Fakat güneye saldırı, özellikle güney-doğuya saldırı planı yürürlükteydi. Kısa süre önce düşman olan İngilizler artık müttefik konumunda idiler.

25 Ağustos 1941 yılında Kızıl Ordu İran'a girdi. İşgal edilmiş bölgelerde iki devlet tesis edildi. Mehabad Cumhuriyeti (Kürt Cumhuriyeti) ve Güney Azerbaycan.

İran seferi son derece başarılı bir sefer oldu. Bu sefer kelime anlamıyla "yabancı toprakta az kan akıtarak gerçekleşen savaş" idi. Sovyet askerlerinden 50 kişi ölmüş, 1000'den fazlası yaralanmış, yaklaşık 4000'i hastalık dolayısıyla tahliye edilmiştir. Sovyetler sadece 3 uçak kaybetmiştir.

İngilizler ve müttefiklerin kayıpları da buna benzerdi: 22 ölü, 42 yaralı. Bir tank zarar görmüştür.

²⁶ Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1995), (1996), s. 142.

²⁷ Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1995), (1996), s. 143.

İranlılardan: Ölü sayısı 800, Sovyetler tarafından esir alınmış asker ve subay sayısı 7000. İki hücum botu batırılmış ve dördü de zarar görmüştür²⁸.

General D.T. Kozlov'un komutan ve General F.İ. Tolbuhin'inin karargah reisi olduğu bu operasyonda 44, 45, 46, 47. kara orduları yer almıştır.

Almanya 1914-1918 yıllarında olduğu gibi Türkiye'yi savaşa çekmek için tüm çabalarını ortaya koymuştur. Fakat Türkiye yaşananlardan ibret almıştır. Son derece dengeli bir politika yürüten Türk hükümeti "Almanların kolları arasından sıyrıldı" ve tarafsızlığını korudu. Bu durumda devamlı olarak bazen tavizde mutabakata varmak, bazen de sert davranmak zorunda idi. Alman askeri deniz donanmasının Karadeniz boğazından geçişine izin verilmişse de kara kuvvetlerinin Türkiye topraklarını kullanmasına müsaade edilmemiştir.

1942'de Sevastopol'un düşmesinden sonra kenti koruyan askerlerin bir kısmı sallar ve mavnalar üzerinde Türk kıyılarına yaklaşmışlar. Onların tümü Sovyet Büyükelçiliğine teslim edilmiş ve vatana geri dönmüşlerdir.

Moskovalı ünlü gazetecilerden biri kendi günlüğünde şöyle yazmaktadır: «12 Eylül 1942 yılı. Karadeniz donanmasından Saşa Morozov geldi. Çok ilginç şeyler konuşuyor. Sevastopol'dan yola çıkmış üç gemimizin motorları yolda bozulmuş. Şanslıyız. Bak sahil. Türk sahiliymiş! Ama düşünüyorum. Gözaltına alınıyoruz. Elveda savaş! Fakat bizi misafirpervercesine karşıladılar. Otele göturdüler. Komutanı da valiye. Öğlen yemeği, kabul. «Size ne lazım?» — «Ya, motorlar bozuk». Değiştirdiler, tamir ettiler, eve yönlendirdiler. Geldik.»

Günlükteki ifade ilgi çekicidir: «Muhtemelen yalan söylüyor...»²⁹.

Devletin Türkiye'ye karşı politikasını bildiği için gazeteci kendini güvence altına almak amacıyla şöyle bir not da eklemiştir: «Muhtemelen, yalan söylüyor». Bununla da günlüğün birileri tarafından okunması ve İçişleri Halk Komiserliğine ihbar edildiği takdirde tedbir almış bulunuyordu.

Türkiye'nin savaşa katılmayacağını anlayınca Sovyet Ordusu 1941 yılı sonunda 44, 46 ve 47. orduları mevzilerinden alarak savaşa soktu. Türkiye'ye karşı ise sadece zayıf olan 45. ordu kaldı.

Ancak Türkiye'nin tarafsızlığı sadece Almanya'yı gıcıklandırmıyordu. Adana Konferansında Churchill Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü'ye savaşa girmesi yönünde ciddi telkinde bulundu ve bunun Ağustos 1943 yılından geç olmayarak yapması gerektiğini söyledi.

Kasım 1943'de Kahire Konferansında Türkiye Dışişleri Bakanı N.Menemencioğlu Türkiye'nin savaşa hazır olmadığını açıkladı. Aralık 1943'de Tahran Konferansında Türkiye'nin savaşa girmesi meselesi de müzakere edildi. Churchill, eğer Türkiye müttefikler safında savaşa girerse ona silah, hava savunması ve ayrıca bir-iki tümenle yardım edebileceklerini açıkladı. Eğer Türkiye bundan imtina ederse savaş sonrası barış inşası sürecinde yer almayacağıyla tehdit edilirken savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliğinin Karadeniz boğazlarıyla ilgili talepleri konusunda imada bulunulmuştur.

Tahran Konferansında W. Churchill Türkiye ve Boğazlar konusunda sessiz

²⁸ Goryanin A.B. "Bolşoy Kommunisticheskiy Brosok Na Yug." webcenter.ru/-posevru/izbran/ag596 erişim tarihi 23. 11. 2012.

²⁹ Lazar Brontman, "Dnevnik 1932-1947", www.http.96.30.40.231/library/read/52129 erişim tarihi 23. 11. 2012.

kalmıştır. 9 Ekim görüşmelerinde “Türkiye savaşa girme hakkını kaybetmiştir” açıklamasında bulunmuştur.³⁰

Tahran Zirve Konferansının sonunda Türkiye ile ilgili olarak “Türkiye’nin yılın sonuna kadar Müttefikler safında savaşa katılmasının askeri bakımdan şayanı arzu olduğuna” ve Roosevelt ile Churchill’in İnönü’yü Kahire’ye davet ederek savaşa katılmasını istemelerine karar verildi.³¹

Tahran Konferansı sonrası 4-6 Aralıkta Churchill ve Roosevelt Kahire’de Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü’yle görüştüler. Roosevelt ve Churchill 15 Şubat 1944 yılına dek Türk hava üslerinin İngiliz ve Amerikan hava kuvvetlerine tahsis edilmesi konusunda Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü’ye ricada bulundular. İnönü Türkiye’nin zayıf olduğu tezini tekrarlayarak bu talebi geri çevirdi.

Yalta Konferansında ise 1 Mart 1945 yılına dek Almanya’ya savaş açmış devletlerin sadece BM kurucu üyesi olabileceği konusunda karar alındı. Sadece bu uyarıdan sonra 23 Şubat 1945’de, yani uyarıda belirtilen sürenin sona ermesine bir hafta kala Türkiye Almanya’ya savaş açtı. Ama her hangi bir askeri operasyona katılmadı.

Stalingrad ve Kursk savaşları sonrası müttefiklerin İtalya’ya çıkartma yapmasıyla savaşın sonucu da belirlenmiş oldu. Sovyet yönetimi yeniden geçici olarak askıya alınmış olan “Güneye Sıçrayış” projesini hatırladı. Bu proje gereği Sovyetlerin keskin atış hedefindeki devletler Yunanistan, İran ve Türkiye idi.

1941 yılında İran'a düzenlediği başarılı askeri operasyonlar kolay zafer illüzyonu doğurdu. Buna rağmen yine de Almanlarla savaşın sona ermesini ve esas orduların serbest kalacağı zamanı beklediler. Zaman kaybetmemek için yeniden gelecek savaş alanlarında temizlik çalışmalarını başlattılar.

1943 yılı Ekim-Kasım aylarında Çeçen ve İnguşların³² tehcirine ilişkin karar alındı ve bu karar 23 Şubat 1944’de yürürlüğe girdi.

1944 yılı ilkbaharda Gürcistan’da da zorunlu tehcir olayları yaşandı.

Profesör Nikolay Bugay’a göre 1944 yılı Mart ayında Tiflis’ten 600’den fazla Kürt ve Azerbaycanlı aile (toplam 3240 kişi) Gürcistan’ın içlerine, Tsalka, Borçalı ve Karayazı bölgelerine göç ettirildi. Daha sonra Gürcistan’ın Türk sınırındaki diğer Müslüman toplulukları da tehcirden nasibini aldılar.³³

11 Mayıs’ta Kırım Tatarlarının sürülmesine dair karar alındı. Karar 18 Mayıs 1944’de uygulandı. 2 Haziran 1944’de Ermeniler, Bulgarlar ve Yunanlar da sürüldüler.

24 Temmuz 1944 yılında Beriya Stalin’e yazdığı mektupta Gürcistan’ın sınır bölgelerinde yaşayan Kürt, Türk ve Hemşillerin Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan’a sürülmesini önerdi. 31 Temmuz 1944 yılında 76 021 Türk, ayrıca 8694 Kürt ve 1385 Hemşilin sürgün edilmesine dair karar alındı. Türk derken Gürcistan’ın tarihi Meshet-Cavah bölgesinde yaşayan Mesheti Türkleri anlaşılmaktadır.³⁴

Almanya’nın yenilmesiyle ve savaşın sona ermesiyle nihayet çoktan düşünülmüş “Güneye Sıçrayış” projesi uygulamaya konabilirdi.

³⁰ Cemil Hasanlı, Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru, Türk-Sovyet İlişkileri, 1939-1953, çev. Dr. Ali Asker, Bilgi yayınevi, İstanbul, (2008), s. 115.

³¹ Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1995), (1996), s. 116.

³² Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, “İnguş” maddesi, IV.cilt, Bakü, (1980), s. 443.

³³ Bugay N.F. Deportatsiya Narodov Krıma: Dokumentı, Faktı, Kommentarii, Moskova, İnsan, 2002, s. 119.

³⁴ SSCB Halklarının Deportasyonu (tehciri) RIA Haberleri Raporları
ria.ru/society/20091114/193419498.html

SSCB önce Türkiye'ye karşı "tarihi Gürcü" toprakları olan Lazistan'la ve Birinci Dünya Savaşına dek Rusya'nın sınırları içinde bulunmuş Kars vilayetiyle ilgili yeteri kadar ciddi talepler ileri sürdü. Daha sonra Dışişleri Bakanlığı tek taraflı şekilde 1931 tarihli tarafsızlık ve saldırmazlıkla ilgili Türk-Sovyet antlaşmasını feshettiler.³⁵

Türkiye'nin kuzeybatı ve kuzeydoğu sınırlarında SSCB yeniden güçlü askeri yığınak yaptı. Ayrıca Kuzey İran'dan orduların çıkarılması (45. ordu) geciktirildi. Bu orduyla güneydoğudan darbe indirilebilirdi. Kuzey İran'da ise iki kukla devlet – Güney Azerbaycan ve Kürdistan Halk Cumhuriyeti tesis edildi.³⁶

Bu makalenin yazarlarından birinin babası (Polyakov) 1946 yılında 39. münferit keşif hava alayında muhabere reisi görevinde bulunmuştur. Bu birlik Bulgaristan ve Romanya'daki güney ordularının filen gören gözü niteliğindeydi. Onun sözlerine göre, onlarda savaşın başlayacağına dair kesinlikle hiçbir şüphe kalmamıştır. Mürettebat Türkiye'nin tüm arazisini kapsayan uçuş haritalarını bile teslim almıştı. Gazetelerde ve radyolarda şöyle fikirler seslendiriliyordu: Konstantinopolis – Ortodoksluğun beşiğidir ve kurtarılmalıdır!³⁷

Bu orduların komutanı Fedor Tolbuhin idi. Tolbuhin 1941 yılında Türkiye'ye yönelik oluşturulmuş orduların kurmay başkanı idi. 1946 yılında ise bu orduların komutanı görevine terfi etmiştir.

Kafkaslarda da olaylar benzeri bir şekilde cereyan etmiştir.

4 Mart 1946 yılında 15 Sovyet zırhlı tümeni Azerbaycan arazisine girdi. 4 Martta Mehabad'da Kürt Cumhuriyeti Türkiye'nin Güney'inde yaşayan Kürtlerin özerkliğini ilan etti. Bu gelişme İran ve Türkiye sınırlarının yeniden çizilmesi anlamına gelmekteydi. R. Rossow'un verdiği bilgilere göre 3 Mart'tan itibaren Sovyet-İran sınırından Tebriz'e takviye yapılmaktaydı. Amerikan konsolosluğuna ulaşan bilgiye göre, 4 Mart'ta 46 adet "T-34" tankı demiryoluyla İran Azerbaycan'ına getirilmişti.³⁸

Mehabad'daki "Kürt Cumhuriyeti" Sovyetlerin talimatı üzerine Türkiye'nin güney topraklarında yaşayan Kürtler üzerinde özerklik haklarına sahip olduklarını açıkladılar. Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri Mart ayında Türkiye'nin kuzey doğu bölgelerine, Trabzon limanı da dahil Karadeniz sahili bölgelerine olan taleplerinin karşılanacağını zannediyorlardı. Mart'ın başlarından itibaren Türkiye'ye karşı iki koldan Sovyet ordu birlikleri takviye edilirken Ankara'ya karşı diplomatik baskılar da arttırılmıştı. Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarında değişik imtiyazların alınması, Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye verilmesine ilişkin Sovyet talepleri, açık tehdit, şantaj ve diplomatik baskıya dönüşmüştü.³⁹

ABD Başkanı Truman Sovyetlerin İran ve Türkiye'ye, ayrıca Azerbaycan politikasını müzakere etmek amacıyla Dışişleri Bakanı J.Byrnes'le bir araya geldi. Truman Sovyetler'le ilgili ortaya çıkan sorunun açığa kavuşturulması için Stalin'e mektup gönderilmesini istedi. Bakanın talimatı gereği 5 Mart'ta J.Byrnes Moskova'ya nota gönderdi. Bir gün sonra Washington'un notası Moskova'ya sunuldu. Sovyetler

³⁵ S.A.Gonionskiy, İ.N.Zemskov, V.L.İsraelyan ve diğerleri İstoriya Diplomatii v 5 t. T.4; pod. Red. A.A.Gromiko, İ.N.Zemskova, V.A.Zorina ve diğerleri, Moskova, Politicheskaya Literatura, 1975, s. 752.

³⁶ Goryanin A.B. "Bolşoy Kommunisticheskiy Brosok Na Yug." webcenter.ru/~posevru/izbran/ag596. erişim tarihi 23. 11. 2012.

³⁷ Polyakov Evgeni Matveevich (1911 doğumlu) ile röportaj, 9 Mayıs 1975 yılında SSCB Simferopol'de Polyakov Vladimir tarafından yapılmıştır.

³⁸ Cemil Hasanlı, (2008), s. 279.

³⁹ Cemil Hasanlı, (2008), s. 280.

Birliği bu notaya resmi yanıt vermedi ve Truman'ı Sovyetler Birliği aleyhinde gelişen baskıları organize etmekle suçladı. Muhtemelen Sovyetler'in bu tepkisi eski İngiliz Başbakanı W.Churchill'in ünlü Fulton konuşması ABD Başkanının hazır bulunduğu bir ortamda yapmasından ileri geliyordu. Churchill bu konuşmasında birçok önemli noktaya değinmişti. Öncelikle nükleer silah konusunda Batının tekelinin korunması gerektiğini vurguluyordu. Churchill'e göre nükleer silahın ve bu silahın üretiminde kullanılan malzemenin ABD'nin elinde bulunması aslında beşeriyeti rahatlatan bir olguydu. Aynı silah bir komünist rejiminin elinde bulunsaydı "insanlara uyumak haram olurdu". Churchill komünist yayılcılığına karşı İngilizce konuşan ülkelerin öncelikle ABD-Büyük Britanya'nın ittifakının kurulması gerektiğini vurguluyordu. Sovyet Rusya'sının ve onun uluslararası komünist teşkilatının yakın gelecekte ne yapmak istediklerini veya işgal ve mütecaviz eğilimlerinin hangi sınırlara ulaşacağını, genel olarak böyle bir sınırın olup olmadığını hiç kimse bilmiyordu.⁴⁰

6 Mart'ta kısa süre önce Baltık Askeri Bölgesi komutanlığı görevinde bulunmuş İvan Bagramyan yüksek rütbeli askeri komutanlarla birlikte Tebriz'e girdi. Ondan sonra Gürcistan resmi bir şekilde Türkiye'nin kuzeydoğu bölgelerine karşı talepler ileri sürdü. Bu bölgeler arasında Trabzon körfezi ve Karadeniz kıyıları da vardı. Ağır zırhlı araçların hareketiyle eşzamanlı Ankara ve Tahran üzerine baskılar da artarken, Gürcistan, Azerbaycan ve İran Kürdistan'ında ayaklanmalar başlatıldı. Ankara üzerindeki diplomatik baskılar son derece sert idi.⁴¹

Nisan 1946'da Sovyet basınında "Ermeni Soykırımı"nın 31. Yıldönümü geniş şekilde anıldı. "ermeni halkının haklı talepleri"nin savunulması yönünde kampanya başlatıldı. Sovyetler Birliği tarafından "Ermenilerin Türkiye Soykırımı"nın tanınması konusu düşünülmekteydi. Gerek ermeni diasporası gerekse Ermenistan'daki parti teşkilatında önemli bir canlanma görüldü. Söylentilere göre, Stalin Anastas Mikoyan'a ve Georgi Malenkov'a savaş sonrası dönemde Türkiye'nin yeniden inşası konusunda önerileri hazırlayarak Tüm Birlik Komünist (Bolşevik) Partisi Prezidyumuna sunmalarına ilişkin talimat vermiştir. Kızıl Ordu tarafından "kurtarılacak" şehirlerde şehir ve ilçelerde komünist parti örgütleri başına ermeni vatandaşlar getirilecek ve böylece yeni yönetimin omurgası oluşturulacaktı.

ABD Cumhurbaşkanı Truman Amerikan askeri istihbaratından Tebriz'de Kızıl Ordu birliklerinin konuşlandırılması sürecinin başlatıldığına ve Sovyet ordularının Türkiye sınırına doğru hareket ettiğine dair bilgi aldı. Sanayi işletmelerinde, ulaştırma ve iletişim tesislerinde Ermenilerin yıkıcı aktivitelerinin artması yönünde bir yoğunluk gözlemlenmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere, Almanya ve SSCB'nin eylemlerine göz yumarak onların iştahlarını kabartıyordu. Ama İkinci Dünya Savaşı iyi bir tecrübe oldu. 5 Mart 1946'da Churchill Fulton'da ünlü konuşmasını yaparak bir soğuk savaş döneminin başladığını ilan etti⁴².

Bu konuşmasında Türkiye ile ilgili tek kelime bile söylenmezken üstünkörü bir şekilde Yunanistan'ın ismi zikredilmiştir. Ama konuşmanın ana düşüncesi belliydi: "Hastalığı tedavi etmektense onu önlemek daha iyidir"⁴³.

⁴⁰ Cemil Hasanlı, (2008), s. 280.

⁴¹ Demirci E.A. Kırımşıkaya Natsiya: vımsılı i realnostu, Simferopol: KRP, "İzdatelstvo "Kırmuçpedgiz", 201, s. 242.

⁴² Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, "Churchill" maddesi, X.cilt, Bakü, (1987), s. 379.

⁴³ Fultonskaya Rech Cherkhilya, www.coldwar.ru/churchill/fulton.php, erişim tarihi 23. 11. 2012.

1946 yılı yazında Yakın ve Ortadoğu’da Sovyet yayılcılığının gerçek bir tehdit haline geldiğini gören ABD istihbaratı bu konudaki raporlarını Beyaz Saray’a sundu. Birleşik istihbarat teşkilatının 23 Temmuz 1946’da “SSCB’nin Dış ve Askeri Politikası” konusunda hazırladığı gizli raporda Sovyetler Birliği’nin, Yunanistan, Türkiye ve İran’da “dost” hükümetler kurarak buraları kendi güvenlik bölgelerine dahil etmek istediği yazılmıştı. Mahalli koşullar bu planları uygulamak açısından elverişli olsa da Büyük Britanya ve ABD’nin tepkilerini almamak için SSCB açık faaliyet gösteremiyordu.⁴⁴ CIA tarafından Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu politikası şu şekilde değerlendirilmekteydi: “Ortadoğu bölgesi Sovyetler Birliği’nin genişlemesi için çekici bir bölge sayılabilir. Bunun nedeni olarak söz konusu bölgenin Sovyetler Birliği’ne yakınlığı ve diğer büyük devletlerden uzaklığı, Türkiye hariç bölgesel hükümetlerin zayıf ve istikrarsız oldukları, birçok mahalli çatışmaların ve etnik azınlıkların hoşnutsuzlukları gösterilebilir. Bunun dışında söz konusu bölge Sovyet sanayinin Avrupa sınırlarından diğer yerlere taşınması ve hala güneyden hava saldırısına maruz kalabilecek bölgelerin bulunması, ayrıca Bakü petrolünün Sovyet ekonomisi için yaşamsal öneme haiz olması açısından Sovyetler Birliği için Doğu Avrupa’dan daha fazla stratejik ilgi alanına girmektedir. Bununla birlikte SSCB ve Büyük Britanya’nın ezeli çıkarları Ortadoğu’da çatışıyor ve sonuç itibarıyla bu bölgede çatışma çıkma ihtimali fazladır. Buna göre de Sovyetlerin bölge politikası titizlikle ve sürekli bir şekilde izlenmelidir.”⁴⁵

ABD ve İngiltere yeni Münhen yoluyla gitmediler ve Stalin’in uyarılarını kabul ettiler. Türkiye’nin kendisi de çok sağlam bir tutum sergiledi. Sadece o zaman Sovyet yönetimi “Güneye Sıçrayış”ın yeni bir “Fin Savaşı” doğuracağını anlamış oldu. Dağlık rölyefte askeri operasyonlar yapılması oldukça zor olacaktı. Diğer taraftan Japonya üzerinde yeni bir silah – nükleer bombayı deneyen ABD ve İngiltere’nin kararlılık ve dayanışma içinde olduğu açık şekilde görüldü. Bu örnek o kadar inandırıcıydı ki, Stalin orduları Türkiye’ye sokma isteğinden vazgeçti. Üçüncü Dünya Savaşı başlamadı, ama Soğuk Savaş başladı.

SONUÇ

“Güneye Sıçrayış” stratejisi düşünülmüş bir strateji olarak görülse de, o dönemde SSCB’nin eylemlerinde çok sayıda düşünülmemiş ve mantık dışı hareketler de görmekteyiz. 1944 yılında Bulgar, Ermeni, Yunanlılar Kırım’dan sürdüler. Ama 1946 yılında Sovyetler Birliği o halkların “ezilen” ve “sömürülen” halklar olarak Türk egemenliğinden ve diğerlerin hegemonyasından kurtarılması gerektiğini diyordu. İngiltere, Amerika, aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan yakın geçmişte Hitler’e ve Stalin’e tavizde bulunmanın başarısız deneyimlerini göz önünde bulundurarak inanılmaz bir istikrar gösterdiler. ABD’nin nükleer silah edindiğini dikkate alan SSCB yönetimi az da olsa gerçekleri dikkate alarak eski müttefikleriyle savaş başlatmamaya karar verdi. Böyle bir savaşın başlaması üçüncü dünya savaşının doğması demektir.

Komünist propagandasının etkisi altına olan Sovyet insanının büyük çoğunluğu hiçbir şey anlamadılar. Sovyet subayları arasında şöyle söylentiler dolaşmaktaydı: 1945

⁴⁴ CIG, Office of Research and evaluation, ORE 1, “Soviet Foreign and Military Policy”, 23 Temmuz, 1946, s. 66; Cemil Hasanlı, 2008, s. 305.

⁴⁵ Cemil Hasanlı, (2008), s. 306.

yılı Mayıs ayında Nesy nehrinde durmak yanlış bir hareketti, Jukov'un Atlantik'e kadar devam etmesi gerekiyordu.

“Güneye Sıçrayış” planından vazgeçilmesi ve “Soğuk Savaş”ın başlamasıyla Türkiye'ye karşı seferber edilmiş ordular da tasfiye edildi. Sovyet basını, Türkiye konusunu tamamen unuttu. Dikkat çeken bir olay da o yılda aniden bu şarkının ortaya çıkması oldu:

«Bana Türk kıyısı ve Afrika gerekmez». Afrika'dan vazgeçmekte bir kadar acele etmişlerdi. Stalin'in ölümünden sonra SSCB'de siyasi iktidarın değişmesiyle Afrika konusu yeniden gündeme geldi.

KAYNAKÇA

- Bikova T.B. Stvorennaya Krimskoi ASRR (1917-1921)-Kırım, 2011
- Goryanin A.B. “Bolşoy Kommunisticheskiy Brosok Na Yug”. webcenter.ru/posevru/izbran/ag596 erişim tarihi 23.11.2012
- Demirci E.A. Kırımskaya Natsiya: vıvımslı i realnostu, Simferopol: KRP, “İzdatelstvo “Kırımçıpedgiz”, 2011
- Kozlov Dmitriy Timofeeviç, mordikov.fatal.ru/kozlov1html
- Nekriç A.M. Nakazannıe narodı, New-York, Xronika, 1978
- Polyakov V.E. Starashnaya Pravda o Velikoy Otechestvennoy. Partizanı bez Grifa “Sekretno”, Moskova, EKCMO, Yauza, 2009
- Fultonskaya Rech Cherkhilya, www.coldwar.ru/churchill/fulton.php erişim tarihi 23.11.2012
- Lazar Brontman “Dnevniki” 1932-1947, www.htpp.96.30.40.231/library/read/52129 erişim tarihi 23.11.2012
- Cemil Hasanlı, Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri, 1939-1953, çev. Ali Asker, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2008
- Yalçın D., Akbıyık Y., Akbulut D., Balcıoğlu M., Köstüklü N., Süslü A., Turan R., Eraslan R., Tural M.A., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, (2008)
- S.Y.Vıgodskiy; S.A.Gonionskiy, İ.M.Goroxov; İstoriya Diplomatii v 5 t. T.3/pod. Red.A.A.Gromıko, İ.N.Zemskova, V.A.Zorina ve diğeri, Moskova, Politicheskaya Literatura, 1965, s. 813
- Bugay N.F. Deportatsiya Narodov Kırima: Dokumentı, Faktı, Kommentarii, Moskova, İnsan, 2002
- SSCB Halklarının Deportasyonu (tehciri) RIA Haberleri Raporları www.htpp.ria.ru/society/20091114/193419498.html, erişim tarihi 23.11.2012
- S.A. Gonionskiy, İ.N.Zemskov, V.L.İsraelyan ve diğeri İstoriya Diplomatii v 5 t. T.4; pod. Red. A.A.Gromıko, İ.N.Zemskova, V.A.Zorina ve diğeri, Moskova, Politicheskaya Literatura, 1975, s. 752.
- Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, “Kirov” maddesi, V.cilt, Bakü, (1981)
- Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, “Kırım” maddesi, V.cilt, Bakü, (1981)
- Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, “İnguş” maddesi, IV.cilt, Bakü, (1980)
- Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, “Churchill” maddesi, X.cilt, Bakü, (1987)

(3)

**TÜRKÇE: BİR TOPLUMSAL KAYNAŞMA MODELİ OLARAK HALKA
DOĞRU ve ZİYA GÖKALP
ENGLISH: AS A MODEL OF THE SOCIETAL INTERGARTION TOWARD
TO THE NATION and ZIYA GÖKALP**

Yrd. Doç. Dr. Selçuk AYDIN*

ÖZET

Halk ve aydınlar arasında yaşanan yabancılaşma sorunu bir toplumun ilerlemesinin önündeki en büyük engellerden olduğu gibi, toplumsal çözülmenin ve toplumsal yozlaşmanın da öncü göstergelerindedir. Yüzlerce yıl süren modernleşme çabaları sonucunda, halk ve aydınlar arasındaki mesafenin açılması bireylerin ve aydınların birbirlerine yabancılaşmasına neden olmuştur.

Bu doğrultuda Ziya Gökalp'in genel felsefesi ve Türk aydınlarının Türk halkına medeniyet götürerek ondan hars edinmelerini konu edinen halka doğru çağrısı, ortaya çıkan yabancılaşma sorununun ortadan kaldırılması için oldukça önemli bir içerik taşımaktadır. Halkla aydınlar arasında bütünleşmeyi sağlamayı amaç edinen bu formülasyon, halkla aydınlar arasındaki kopukluğun ortadan kaldırılarak, güçlü bir milli teşekkül oluşturmanın bir örneği olarak karşımızda durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aydınlar, Halk, Halka Doğru.

ABSTRACT

Alienation matter between society and intellectuals as being one of the biggest obstacles for the advance of a society, is one of the forward signs of social undone and social degeneration. Due to the modernization efforts for centuries, more remoteness between society and intellectuals has caused alienation of them.

In this way, Ziya Gökalp's general philosophy and a call whose subject is that Turkish intellectuals want society to make what they submit to the society a culture have an important content for putting away the existing alienation. This formula whose aim is to make wholeness between the society and the intellectuals is an example of a strong national formation with eliminating the separation between the society and the intellectuals.

Keywords: Intellectuals, Society, Up to the Society.

---

* Öğretim Üyesi, Kars Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kars/TÜRKİYE; selcukoltu@hotmail.com

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselme dönemlerinde Türk halk her zaman asli unsur olarak kabul edilmişken, imparatorluğun duraklama, gerileme ve dağılma dönemlerinde gittikçe göz ardı edilen bir mahiyete bürünmüştür. Çok kimlikli bir yapının başlangıçta asli unsuru olan Türk halkı, zamanla bu önemini kaybetmiştir. Gerileme ve dağılma dönemlerinde bir takım reformlarla devlet, eski görkemli günlerine döndürülmeye çalışırken, uygulamaya konulan reformlar sorunların bir kısmına geçici çözümler ürettiği gibi beraberinde yeni sorunları da gündeme getirmiştir. Bu bağlamda devlet ve halk arasında ortaya çıkan yabancılaşma sorunu bunun en güzel örneklerinden birisidir. Atılan her adım halk ve devlet arasındaki kopukluğun biraz daha artmasına neden olduğu gibi, devletin halkına, halkın da devletine yabancılaşmasına neden olmuştur.

Yabancılaşma sorununun diğer bir boyutu da halk ve aydınlar arasında ortaya çıkmıştır. Bir tarafta batılı değerlerle yetişen medeniyetin gerçekliği hakkında bilgi sahibi olan, ancak kendi öz benliğine yabancı olan aydınlar, diğer tarafta da öz kültürü bünyesinde barındıran buna karşın medeniyetin gerçeklerinden habersiz bir mahiyette olan halk kitleleri.

Bir milletin yaşaması için elzem olan unsurlardan birisi kültürdür. Kültür bir milletin asli kimliği ve geçmişten gelen tüm tecrübelerinin toplamıdır. Milleti millet yapan ve ona kimlik kazandıran, aynı zamanda yaşadığı toplumu ona anlamlı gösteren, bireylerin kendilerini gerçekleştirilmesine yardım eden ana unsurların başında kültür gelmektedir. Diğer taraftan milletin varlığını devam ettirmesi aynı zamanda medeniyetin ona sağladığı imkânları kullanmasını da gerektirmektedir.

Toplumsal yaşam içerisinde en büyük sorunsallardan birisi halk ve aydınlar arasındaki kopukluktur. Bu bağlamda Ziya Gökalp, yaşadığı dönem itibariyle hem Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde hem de Cumhuriyetin kuruluş aşamasında ortaya koyduğu felsefi ve toplumsal bakış açısıyla oldukça önemlidir. Gökalp'ın hem genel felsefesi hem de kültür ve medeniyet kavramlarına yüklediği anlam bağlamında öne sürdüğü fikir yelpazesi; toplumsal yaşam içerisinde ki halk ve aydın yabancılaşmasının reçetesi gibidir. Halk ve aydınlar arasında kurulacak sağlıklı bir bağın Türk Milletine kazandıracakları Ziya Gökalp için hayati bir anlam ifade etmektedir.

1. OSMANLININ SON DÖNEMİ: TÜRK LÜK ve TÜRK HALKI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devresinde etkili bir unsur olan Türklük, XVI. yüzyıldan sonra etkisini gittikçe yitirmeye başladı. Kabile yapısından imparatorluk yapısına geçilmesiyle birlikte padişahların halife sanını kullanmaları Türklük unsurunun gerilemesine ve imparatorluk içerisinde ümmet yapısının ön plana geçmesine neden olmuştur. Çok değişik etnik gruplardan ve milletlerden oluşan bu yapı, dinsel eğilimlere göre belirlenmiştir. Bu yapıda her millet kendi sahip olduğu özelliklere göre yargılanmakta, vergi vermekte ve yönetime katılmaktaydı. Bunun yanında devşirme yoluyla yönetici bürokrasinin oluşturulması, medrese kültürünün ağırlık kazanması, başta dil olmak üzere birçok toplumsal alanda yöneticilerle halk arasında ikilikler çıkmasına ve Türk unsurunun Osmanlılar içerisinde ağırlığını kaybetmesine neden olmuş, Türkler bir nevi "idraksiz, anlayışsız" olarak nitelendirilmeye başlanmıştır

(Turan, 1990: 58).

Millet sistemi olarak adlandırılan bu yapı, 1789 Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik hareketleriyle birlikte değişmeye başlamış, milliyetçilik hareketlerinin etkisi özellikle Balkanlar'da görülmüş, Yunanistan'ın 1829'da bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte diğer topluluklarda da aynı eğilimler baş göstermiştir. Ayrıca Arap ve Arnavut milliyetçilerinin Osmanlı'dan kopmaları Osmanlı'nın İslamlık anlayışına vurulan büyük bir darbe niteliğindedir. Milliyetçilik hareketleri imparatorluğun Türk olmayan unsurları arasında yaygınlaşırken, Türklerde bu hareket oldukça geç başlamıştır. Bunun temel nedeni, imparatorluğun asli unsurunu oluşturan Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşten kurtarılmasını ve tekrar eski gücüne kavuşturulmasını amaçlamalarıdır.

Gerek Osmanlılık gerekse de İslamcılık ideolojisinin arka planında devletin kurtarılması düşüncesi vardır. Ancak gerek Osmanlılığın gerekse İslamcılığın gelişen olaylar karşısında çözüm önerisi olmaktan çıkması aydınlar arasında yeni bir anlayışın doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni düşünce Türkçülük olarak II. Meşrutiyet'e temel teşkil eden ve Cumhuriyet yönetiminin temel formlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni fikirlerin geldiği kanalların başında, dışarıya gönderilen öğrenciler gelmektedir. Avrupa'ya eğitim almaya giden öğrenciler kaçınılmaz olarak oradaki fikir ortamlarından önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Yine on dokuzuncu yüzyılın sonlarına ve yirminci yüzyılın başlarına doğru Türkçülük hareketi başka önemli bir kaynaktan, Rusya Türklerinden siyasal bir hız kazanmıştır (Güneş, 2009:145). Gaspıralı İsmail, Akçuroğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali gibi Türkçüler, Pan-Türkist fikirlerin Osmanlı topraklarında yayılmasına önemli bir etki göstermişlerdir (Georgeon, 2005:12).

1908'de II. Meşrutiyetin ilanı, Türkçülüğün teşkilatlanmasına ve Türkçü derneklerin kurulmasına imkân vermiştir. Türkiye'de Türk milliyetçiliği esas alınarak kurulan ilk dernek, Türk Derneği'dir. Türkçülüğü bilimsel temellere oturtmayı amaçlayan bu derneğin amacı, Türk diye anılan bütün bu kavimlerin geçmişlerindeki eserlerinin ortaya çıkarılarak hem kendilerinin hem de halkın öğrenmesini sağlamaktır. 1911 yılında Türk Derneği, kendi adıyla aylık, toplam 7 sayılı bir dergi çıkarmıştır. Türk Derneği'nin kapanmasından sonra, Türkçülüğün daha sistematik ve siyasal biçimde bir organı haline gelen Türk Yurdu dergisi çıkmaya başlamıştır (Üstel, 2010: 22-27-43).

12 Mart 1912 yılında Türklerin milli terbiye ve ilmi, sosyal, iktisadi seviyelerinin ilerleme ve yükselmesiyle Türk ırk ve dilini araştırmak amacıyla Türk Ocağı kurulmuştur. Türk Ocağı bu amacını, kurslar açarak, konferanslar ve tartışma programları düzenleyerek, kitaplar ve broşürler yayınlayarak ve de okullar açmak suretiyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ocağın, sadece ulusal ve toplumsal amaçlara hizmet etmeyi, bunun dışında politika ve siyasal faaliyetler yapmamayı kendisine ilke edinmiştir. Türk Yurdu dergisi Türk Ocağı'nın başlıca yayın organı haline gelmiştir (Üstel, 2010:63-64). İstanbul'da Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocağı gibi kurumlar aracılığıyla Türkçülük hareketi ivme kazanmışken, Selanik'te de 1911'de yayınlanan Genç Kalemler dergisi, özellikle dilde sadeleşme hareketi ile bu fikir akımına öncülük etmiştir (Berkes, 2010:421). Türk Ocağı ve Türk Yurdu tarafından çıkarılan "Halka Doğru", "Türk Sözü" gibi dergiler halkçılık yönünden, gene bu dönemde yayınlanan "Bilgi Mecmuası" bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla yayımlar

yaparken “İslam Mecmuası” da Türk Ocakları’nın din ve ahlak konularındaki görüşlerinin yayınladığı dergiler olmuştur (Üstel, 2010:112-168).

Yukarıda kısaca izah edildiği üzere, Türk halkının düşmüş olduğu buhrandan kurtulması noktasında düşün alanında ciddi bir takım görüş ve öneriler dile getirilmektedir. Bu noktada Ziya Gökalp (1876–1924) geliştirdiği görüşleriyle hem İttihat ve Terakki’nin hem de Cumhuriyet döneminin ideologu ve kuramcısı olarak değerlendirilmekle birlikte, yirminci yüzyılda Türkiye’nin yetiştirdiği en önemli sistematik düşünürlerin başında gelir (Parla, 2009: 21). Ziya Gökalp uzun süre ümmetin türevi olan bir ulus anlayışına sadık kalmıştır. Jön Türk rejiminin ideologu olarak, iktidardaki aydın tipini temsil etmiş, onun imgesi Türk gençliği üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Cumhuriyet Türkiye’sinin bir noktada fikir hocası olmuştur (Georgeon, 2009: 91-92). Görüşleri, zaman içinde hem dönemin çok hızlı değişimlere sahne olması, hem de resmi ideolog olarak uzlaşmacı bir karakter göstermesi nedeniyle çeşitli değişimler geçirmiştir. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu’ndan bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş süreci yıllarında yaşamış, dönemin çok karmaşık ortamında, ulusal kimliğin gelişmesi için Türk, İslam ve Batı değerleri arasında bir uzlaşma arayışına girmiştir. Birçok konuda görüş belirtmekle birlikte, özellikle kültür alanında çalışmış, Türk halklarının eski geleneklerini, dinlerini, adetlerini incelemiş ve ulusal bir kültür geliştirmeye uğraşmıştır (Georgeon, 2009: 96).

2. ZİYA GÖKALP’İN GENEL FELSEFESİ

Ziya Gökalp, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak adlı yapıtında “çağdaş bir İslam Türklüğü” oluşturmaktan bahsederken Türk milletinin “Ural-Altay ailesine, İslam ümmetine, Avrupa beynelmileliliğine mensup bir cemiyetten ibaret” (Gökalp, 2006:17) olduğunu belirtir. Kendi tarihsel bilincinin farkında olan çağdaş bir millete vurgu yapmakla birlikte, birbiriyle uzlaşmaz kabul edilen üç akımı belirli sınırlar içerisinde bir potada eritmeyi amaçlamış gözükmektedir. Çağdaşlaşmak deyiminden, çağdaş olan medeniyet topluluğunun gittikçe mükemmelleşen ilim ve tekniğinde hiçbir milletten geri kalmayacak şekilde üstün bir yer elde etmek olduğunu belirtir. Medeniyet topluluğu içinde ortak bir insan hayatı yaşamanın, hiçbir vakit ne aile ve devlet hayatlarının kendisine haslığına, ne de millet ve ümmetin içinde bulundurduğu kültürel dayanışmalara aykırı olmadığını ifade etmiş ve Türklerin, çağdaş medeniyetin akıl ve ilmiyle donanmış bir halde Türk-İslam harsı yaratmaya çalışması gerektiğini belirtmiştir (Gökalp, 2006: 34).

Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı yapıtının ikinci bölümünde, Türkçülüğün programını sunar. Bu programı önemli kılan unsur, halka dönük bir karakterde olmasıdır. Programda ilk önce dil alanında bir takım faaliyetlerin icra edilmesi gerektiği hususuna yer verilir. Yeni bir Türkçe için, ilk önce dildeki gereksiz Arapça ve Acemce tabirlerin, kelimelerin ve deyimlerin temizlenmesi gerektiğini belirtir. Daha sonra mevcut olan ancak haberimiz olmayan milli tabir ve ifade tarzlarının dile eklenmesi ve son aşamada ise henüz yeterli bir bilimsel seviyede olunmadığı için bilimsel anlamda evrensel kelimelerin dile ilave edilmesinin zorunluluğundan bahseder ve buradan hareketle dilde Türkçülüğün ilkeleri olarak bir takım öneriler sunar (Gökalp, 1986: 130-131). Onun dil konusunda önerdiği fikirlerin ortak gayesi dildeki mevcut ikiliğin ortadan kaldırılmasıdır. Dilin mana bakımından çağdaş, terimler bakımından İslami, dil bilgisi ve imla konusunda ise Türkleştirilmesi gerektiğini belirtir. Yeni kavramların

çağa, terimlerin ümmete, konuşma dili kelimelerinin ise, milletin konuşmasına dayanması gerektiğini önemle vurgular (Gökalp, 2006: 21-22). Dil bir milletin yaşamasını sağlayan en büyük araçlardan biridir. Eğer bu araç üstüne düşen görevi yerine getirmese, o zaman o millet yok olmaya, unutulmaya mahkûmdur. Birbirini anlamayan bir milletin sonu hüsrandır. Aslında millet olmanın ilk belirtisi, ortak dilden geçer. Gökalp'in serzenişi, Osmanlıca konuşan havas ile Türkçe konuşan avamın dil konusunda yaşadığı ikiliktir. Bir tarafta yapay bir dil olan Osmanlıca, diğer tarafta yüzlerce yıldır halkın bağrında yaşayan ve ana dili olan Türkçe. Gökalp burada kendi tercihini ortaya koymuş ve halkın yanında olduğunu göstermiştir.

Gökalp'in üzerinde durduğu kavramların başında millet kavramı gelmektedir. Milleti ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre olarak görmez. Milleti "lisanca, dilce, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümre" (Gökalp, 1986: 18) olarak ifade eder. Millet, kendisine ait bir harsa sahip olan bir zümreden ibarettir. Hars, halkın ananelerinden, teamüllerinden, örflerinden, sözlü veya yazılı edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlakından, bedii/estetik ve iktisadi mahsullerinden ibarettir. Böyle olduğu için, "hars" demokratiktir. Hars kavramını canlı ananelerin birleşimi olarak tarif ettikten sonra, harsın cemiyetin şuursuz benliğinden doğduğunu, ilahi bir muvaffakiyetle yürüdüğünü ve asla hataya düşmediğini belirtir. Şuurla edinilecek olan şey Gökalp için sadece medeniyettir. Medeniyetten alınacak şeyin ise, ilimlerin hakikatlerini kendimizde bulmak için, yalnız ilimlerin usullerinin alınması gerektiğini, hatta, tekniklerin, fenlerin mahsullerini değil kendilerinin alınması gerektiğini belirtir (Gökalp, 1980: 42).

Ziya Gökalp'in düşünce sistematığında hars ve medeniyet kavramları yukarıda görüldüğü üzere çok önemli bir yer işgal eder. Gökalp hars ve medeniyet arasında hem benzerlikler hem de bir takım ayrılıklar olduğunu, bu iki kavram arasındaki en büyük birleşim noktasının ise, bu iki kavramında bütün toplumsal (içtimai) hayatları içine alması hususunda kendini gösterdiğini ifade eder. Toplumsal (içtimai) hayatın, dini, ahlaki, hukuki, muakalevi, bedii, iktisadi, lisani ve fenni hayat olarak sekiz kısımdan oluştuğunu ve bu sekiz tür içtimai hayata da hars adı verildiği gibi, medeniyet de denildiğini belirtir. Daha sonra bu iki kavram arasındaki farkı izah etmeye çalışır. Harsın milli olduğu halde medeniyetin evrensel olduğunu ifade eder. Harsın, yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, muakalevi, bedii, iktisadi ve fenni hayatlarının, medeniyetin ise, birçok milletin toplumsal hayatlarının birleşiminden oluştuğunu belirtir.

Medeniyetin, usul vasıtasıyla ve de bireysel çabalarla meydana gelen toplumsal hadiselerin birleşimi olduğunu, harsın ise usul ve bireylerin iradeleriyle ortaya çıkmadığını ve medeniyet gibi suni olmadığını söyler (Gökalp, 1986: 25-26). Usul noktasından hareketle, memleketteki ikili kavramlara dikkat çeker. Bunların başında dildeki ikilikten bahseder. Türklerin konuştuğu Türkçe ve suni bir dil olan ve usul ile yapılan Osmanlıca'yı örnek gösterir. Buna benzer şekilde iki vezin olduğunu Türk halkının kullandığı Türk vezninin usul ile yapılmadığını ve halk şairlerinin, vezinli olduğunu bilmeden gayet güzel lirik şiirler yazabildiğini belirtir. Osmanlı veznine gelince bunun Acem şairlerinden alındığını ve bu vezinde şiir yazarların taklitle ve usulle yazdıklarını, bu nedenle aruz vezninin halk arasında itibar görmediğini belirtir. Sonuç olarak aruz vezninin İran harsına dahil olduğunu ifade eder. Burada belirtmek istenen şey, asırlar süren tarihsel birikimdir. Toplumsal hayatta yaşanan ikiliklere diğer

bir örnek olarak musikiyi verir. İki musiki olduğunu, bunlardan birisinin halk arasında kendi kendine doğmuş olan Türk Musikisi, diğersinin ise, Bizans'tan alınan Osmanlı musikisi olduğunu ifade eder.

Türk musikisinin ilham ile vücuda geldiğini ve taklit edilerek dışarıdan alınmadığını, fakat Osmanlı musikisinin taklitle dışarıdan alındığını ve usul ile devam ettirildiğini, bunlardan ilkinin harsa ikincisinin ise medeniyete ait olduğunu belirtir. Gökalp, medeniyetin, usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir millettten diğersimillete geçen mefhumların ve tekniklerin toplamı olduğunu, harsın ise hem usulle yapılmayan, hem de başka milletlerden alınmayan duygulardan oluştuğunu belirtir. Gökalp aynı ikiliğin edebi, ahlaki ve hatta ilmi alanda da mevcut olduğunu ifade eder. Gökalp bu ikiliğin nedeni olarak, Osmanlı enmuzecinin Türkün harsına ve hayatına muzır olan emperyalizm sahasına atıldığından dolayı kozmopolit olduğunu, bunun da sınıf menfaatini milli menfaatin üstünde görmelerinden kaynaklandığını belirtir. Osmanlı'nın genişledikçe, yüzlerce milleti siyasi dairesine almasıyla, idare edenlerle idare olunanlar olarak iki ayrı sınıf haline geldiklerini, idare edenlerin Osmanlı sınıfını, idare olunanlar ise Türk sınıfını oluşturduklarını ve bu iki sınıfın birbirlerini hiç sevmediklerini belirtir. Osmanlı sınıfının, kendini milletin hakimi olarak gördüğünü ve idare ettiği Türklere mahkum millet gözüyle baktığını ve bununda mevcut olan tüm ikiliklerin kaynağı olduğunu belirtir (Gökalp, 1986: 28-29-33).

Gökalp, hars ile medeniyeti birbirinden ayıran temel nedenin, harsın bilhassa duygulardan, medeniyetin ise bilgilerden oluşmasından kaynaklandığını ifade eder. İnsanda duygular usule ve iradeye tabi değildir. Bir millet diğersimilletin dini, ahlaki, bedii duygularını taklit edemeyeceğini, harsı oluşturan içtimai hayatlar arasında samimi bir dayanışma ve derin bir ahenk olduğunu belirtir. Gökalp, hars ile medeniyet arasındaki ilişkiyi şöyle özetler. Her kavmin önceleri yalnız harsı vardır. Bir kavim, harsen yükseldikçe siyaseten de yükselerek kuvvetli bir devlet vücuda getirir. Diğersimil taraftan harsın yükselmesinden de medeniyet doğmaya başlar. Medeniyet, önce milli harstan doğduğu halde, bilahare komşu milletlerin medeniyetinden de birçok müesseseler alır. Fakat bir cemiyetin medeniyetindeki gelişmenin süratle oluşması zararlıdır. Harsı kuvvetli, fakat medeniyeti zayıf bir milletle, harsı bozulmuş, fakat medeniyeti yüksek olan diğersimil bir millet, siyasi mücadeleye girince, harsı kuvvetli olan millet daima galip gelmiştir. Dolayısıyla Türkçülüğün vazifesi, bir taraftan yalnız halk arasında kalmış olan Türk harsını arayıp bulmak, diğersimil taraftan batı medeniyetini tam ve canlı bir suretle alarak milli harsa aşılmasıdır (Gökalp, 1986: 34-40).

3. ZİYA GÖKALP'TE HALKA DOĞRU

Gökalp'in Türkçülük anlayışının temelinde yer alan esas felsefe halka doğru umdesidir. Bu ilke Gökalp'in halkçılık anlayışının temelini oluşturur. Türkçülüğün Esasları'nda "Halka doğru ne demektir. Halka doğru gidecek olan kimlerdir?" sorularına; "Bir milletin münevverlerine, mütefekkirlerine o milletin güzideleri adı verilir. Güzideler yüksek bir tahsil ve terbiye görmüş olmakla halktan ayrılmış olanlardır. İşte halka doğru gitmesi lazım gelenler bunlardır." cevabını vermektedir. Güzidelerin niçin halka doğru gidecekleri sorusuna şu şekilde cevap verir: "...memleketimizde hars denen şey yalnız halkta mevcuttur. Güzideler henüz harstan nasiplerini almamışlardır... Meseleyi halledebilmek için evvela şu noktalara cevap verelim: güzideler neye maliktir? Halkta ne vardır? Güzideler medeniyete maliktir.

Halkta hars vardır. O halde güzidelerin halka doğru gitmesi şu iki maksat için olabilir: 1- halktan harsi bir terbiye almak için, halka doğru gitmek 2- halka medeniyet götürmek için, halka doğru gitmek... Güzideler harsı yalnız halkta bulabilirler, başka bir yerde bulamazlar. Demek ki halka doğru gitmek, harsa doğru gitmek mahiyetindedir. Çünkü halk, milli harsın canlı bir müzesidir” (Gökalp, 1986: 41-42).

Gökalp, güzidelerin aldıkları terbiyede milli harsın olmadığını, bunun nedeninin de güzidelerin eğitim aldıkları okulların halk mektebi olmamasından kaynaklandığını belirtir. Bu nedenle güzidelerin, milli harstan mahrum olarak yetiştiklerini ve bu eksiği tamamlamanın yolunun da, halkın içine girerek onlarla birlikte yaşamaktan geçtiğini önemle vurgular. “Bir taraftan halkın içine girmek, halkla beraber yaşamak. Halkın kullandığı kelimelere, yaptığı cümlelere dikkat etmek. Söylediği darb-ı meselleri, an'anevi hikmetleri işitmek. Düşünüşündeki tarzı, duyusundaki üslubu zaptetmek. Şiirini, musikisini dinleyerek, raksını, oyunlarını seyretmek. Dini hayatına, ahlaki duygularına nüfuz etmek. Giyinişinde, evinin mimarisinde, mobilyalarının sadeliğinde güzellikleri tadabilmek. Bunlardan başka halkın masallarını, fıkralarını, menkıbelerini, tandırname adı verilen eski töreden kalma akidelerini öğrenmek. Halk kitaplarını okumak... Halkın sanat eserlerini toplayarak milli müzeler vücuda getirmek lazım. İşte Türk milletinin güzideleri, ancak uzun müddet halkın bu milli hars müzeleri ve mektepleri içinde yaşadıkdan ve ruhları tamimiyle Türk harsıyla meşbu olduktan sonradır ki millileşmek imkânına nail olabilirler” (Gökalp, 1986: 42-43). Tam anlamıyla halka doğru gitmek için; halkın içinde yaşayarak, ondan milli harsı tamamıyla almak gerekir. Bunu sağlamanın yolu da Türkçü gençlerin muallimlikle köylere gitmeleridir. Osmanlı güzidelerinin ancak, tamamıyla halk harsını aldıktan sonra milli güzideler olacaklarını ifade eder. Halka doğru gitmenin ikinci vazifesi de, halka medeniyet götürmektir. Çünkü halk, uygarlıktan yoksundur. Buna karşılık güzideler, uygarlığın nimetlerine sahiptir ve güzideler, halka, Doğu'yu ya da Osmanlı medeniyetini değil, Garp/Batı uygarlığını götürmelidirler (Gökalp, 1992: 145).

Yukarıdaki düşünceler ışığında kuramsal bir model oluşturan Gökalp; Türk toplumunun üç temel unsurunun, yani Türklük, İslamlık ve modernitenin birleşimin gerçekleştirilebilmesi için, seçkinler ile halk arasındaki alışverişe güvenir. Gökalp, maddi ve manevi açılarından en yüksek hali temsil eden ve insanlığın ortak mirası olan “medeniyet” ile insanlığın belirli bir topluluğunun gelenek ve göreneklerinin bütünü oluşturduğu “hars” (kültür) arasında temel bir ayrım yapar. İkinciye zedelemeyen birinciye, örneğin “Batı” uygarlığının teknik yönlerini benimsemek mümkün olduğunu ifade eder. Toplum sınıflara bölünmez, aralarında organik bir dayanışmanın bulunduğu iki unsur içerir; Seçkinler ve halk. Seçkin özümlediği “medeniyeti” götürmek üzere halka gitmelidir; buna karşılık, halktan onun sahip olduğu milli kültürü öğrenmelidir. Başka bir deyişle, seçkin, Gökalp'ın “yaşayan milli kültür müzesi” adını verdiği şeyi oluşturan halkın yanında “millileşmelidir.” Ziya Gökalp'ın bu düşüncelerinin, Türk entelektüel ve siyasal dünyası üzerine derin bir etkisi olmuştur. Toplum içinde uzlaşma düşüncesini getiren, Türkiye'ye uygun görmediği sınıflar mücadelesi şemasını reddeden bu düşünceler, özellikle de Kemalist seçkinleri çok etkilemiştir. Halkevleri gibi bir kurumda ve Cumhuriyet döneminde girilen etnografik ve folklorik araştırmalarda bu düşüncelerin yankısını bulmak mümkündür (Georgeon, 2009: 99-100).

SONUÇ

Batılı anlamda devletin reforme edilmesi ve beraberinde yaşanan modernleşme çabaları halk ile devlet arasında ki mesafenin açılmasına yol açtığı gibi, halkın devlete yabancılaşmasına da neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabalarının sonucunda devlet ve halk arasında ortaya çıkan kopukluğun bir benzeri de, halkla aydınlar arasında yaşanmıştır. Bu durumda, halkın yenilikleri algılamasını zorlaştırmış ve yapılan yeniliklere muhalif olmasına neden olmuştur. Aydınlar bir toplumun ilerlemesinin en büyük aracı, aynı zamanda da toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikleri topluma aktaracak ve topluma yol gösterecek olan gruptur. Bu noktada Gökalp'in halka doğru çağrısı oldukça önemlidir. Bu çağrı, halk ve aydın bütünleşmesini sağlamaya dönük bir çabanın ürünüdür. Gökalp, Türk aydınlarıyla Türk halkı arasında ki kopukluğa dikkat çekmek isterken, aynı zamanda mevcut kopukluğun ortadan kaldırılması için önemli bir reçete sunmaktadır.

Gökalp'in çağrısının özünde millet olma bilincine varmış kaynaşmış bir halk modeli söz konusudur. Yaşanan çağın getirdikleriyle, kültürel değerlerin bileşkesinden, güçlü bir millet olma gayesi esas amaç olarak benimsenmiştir. Gökalp'in yaşadığı dönem dikkate alındığında, Türk toplumundaki geri kalmışlık ve de entelektüellizmin geldiği noktadaki kültürel eksiklik, Gökalp'i bu tür bir formülasyona yöneltmiştir. Halkının duygularına ve yaşantısına karşı kayıtsız olan bir entellektüelizmin üreteceği değer, kendi benlik dünyasından öte bir anlamı olmayacağı gibi, medeniyet tasavvuru olmayan bir halkın da yaşanan anda var olması oldukça güçtür.

Yukarıda Gökalp'e dair açıklamaların ortaya koyduğu düşünsel sistematik, halkçı yönü ağır basan bir karakterdedir. Tüm söylem ve öneriler halk için olduğu gibi, devlet onu oluşturan insanların bir yansıması olarak ele alınmış ve bu nokta da mevcut eksikliklerin giderilmesi hususunda tavsiyeler ortaya konmuştur. Ortaya koyduğu felsefe tek taraflı bir geçmiş özlemi olmayıp, sürekliliği olan ve çağdaş bir milletin, millet olma bilinci ile birlikte güçlü ve müreffeh bir devlet olarak hayat bulabilmesinin gayesini gütmektedir. Millet olabilmenin asli unsuru olarak halkın bağrını göstermiş, medeni ve gelişmiş bir Türkiye için medeniyetin usul ve yöntemlerinin alınması gerektiğini önemle belirtmiştir.

Mevcut düzendeki ikiliklerin nedenini saptayarak çözüm adresi olarak halkı göstermesi bakımından, düşünceleri oldukça etkileyicidir. Seçkinler ve halk bütünleşmesi onun temel önermelerindedir. Birbirini anlamaktan uzak iki sınıflı bir toplumunun sonunun hüsrana olduğunun bilincindedir. Gökalp'in medeniyetle harsı, aydınlarla halkı buluşturmaya dayalı anlayışı kendinden sonraki sosyal ve siyasal gelişmelerin muhteviyatını derinden etkilemiştir. Gökalp'te halka doğru medeniyet ile harsın birleşmesi sonucunda ilerlemek ve geleneksel ikiliklerin ortadan kaldırılarak, güçlü bir millet olmanın yollarını ortaya koymak biçiminde tezahür etmiştir.

KAYNAKÇA

Berkes, Niyazi. (2010). Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Georgon, François. (2005). Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935), (Çev.Alev Er). İstanbul: Tarih Vakfı.

Georgon, François. (2009). Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930), (Çev.

Ali Berktaç), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gökalp, Ziya.(2006). Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak. (Haz. Osman Karatay). Ankara: Akçağ Yayınları.

Gökalp, Ziya. (1986). Türkçülüğün Esasları. (Haz. Mehmet Kaplan). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. (1980). Makaleler IX. (Haz: Şevket Beysanoğlu). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. (1992) Eserlerinden Seçmeler, (Haz: Bülent Bora). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Güneş, İhsan. (2009) Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920–1923). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Korkmaz, Alaaddin. (1998). Ziya Gökalp, İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

Parla, Taha. (2009). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Turan, Şerafettin. (1990). Türk Kültür Tarihi. Ankara: Bilgi Yayınları.

Üstel, Füsun. (2010). İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912–1931. İstanbul: İletişim Yayınları.

(4)

**MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDOV, HEYDƏR HÜSEYNOVUN TƏDQIQINDƏ
TÜRKÇE: HAYDAR HÜSEYİNOV'UN ARAŞTIRMASINDA MİRZE FETH
ALİ AHUNDOV
ENGLISH: MIRZA FATALI AHUNDOV AS A HAYDAR HUSEYNOV'S
RESEARCH**

Dr. Rəşad ƏSGƏROV*

ÖZET

Makalede bu sene 200. yıldönümünü kutladığımız Mirza Fatali Ahundov'un felsefi, bilimsel görüşleri, etik ve estetik bakış açısı, ayrıca din konusundaki felsefi fikirleri, kadın-erkek eşitliği, elifba ıslahatı ve diğer konular araştırılmıştır. Bu arattırmada Ahundov'un Batılı aydınların eserlerine referansları ve bununla ilgili Haydar Huseynov'un araştırmaları ışığında Azerbaycan'da aydınlanma felsefesinin gelişimindeki hizmetleri tetkik edilmiştir. Önceleri Doğu'da oluşan tüm noksanları İslam dini ve bu dinin devamcıları sayılan mollalarla ilişkilendiren Ahundov, daha sonra İslama daha yumuşak yaklaşımda bulunmuş, milli-manevi değerlerin milletlerin yaşamlarındaki olumlu etkisini belirtmiştir.

Ahundov idrak nazariyesinde rasyonalizmden yola çıkarak idrak sürecinde hissi olanla rasyonel olanın vahdetini kabul etmiştir. Makalede Haydar Huseynov'un araştırmaları sonucunda Ahundov'un ilmi mirasının tüm Doğu halklarının, özellikle Azerbaycan halkının milli kültürel gelişimindeki rolü vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Demokrasi, Hürriyet, İdeolojik Akım, Rasyonel İdrak, Sosyal Gelişim.

ABSTRACT

Mirza Fatali Akhundov whose 200 years anniversary celebrated this year attended philosophical, scientific view, aesthetic and esthetic thoughts and philosophical thoughts about religion, women and men law equality, the alphabet reform and etc. have been investigated in the article. The acquaintance of Akhundov with the European enlightener's works and his services in the development of enlightened philosophical Huseynov's studying here. From the beginning Akhundov have dealt all the events which took place in the East world with Islam religion and with the moollah who are religion carriers and then he kept loyal attention to Islam and valued highly positive influence to welfare. Taking into account the realism in intellect theory Akhundov adopted the unity of feeling and rationality.

In the conclusion of Heydar Huseynov's investigation it especially is pointed out that Akhundov's scientific hereatage played especial role in the development of national culture of Azerbaijan and all eastern peoples.

Keywords: Democracy, Enlightenment, Freedom, Ideological Action, Rational Intellect, Social Development.

* Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı/AZƏRBAYCAN; asrasad@mail.ru

Bu il görkəmli Azərbaycan mütəfəkkiri, maarifçi, dramaturq və filosofu Mirzə Fətəli Axundovun anadan olmasının 200 illiyi dövlət və YUNESKO xətti ilə geniş miqyasda qeyd edilir. Bu böyük filosofun Azərbaycan xalqı üçün gördüyü işlərin miqyası o qədər genişdir ki, anadan olmasından iki əsr keçməsinə baxmayaraq onun elmi irsi bu gün də öz aktuallığını saxlayır. Mirzə Fətəli Axundovun milli maarifçilik fəlsəfəsində Şərqi xalqlarının azadlıq və səadət uğrunda yorulmadan mübarizə aparmışdır. O “Kəmalüddövlə məktubları” traktatında öz fəlsəfi mülahizələrini, fəlsəfi dünyagörüşünü tam aydınlığı ilə göstərmişdir. Materialist fəlsəfənin müxtəlif məsələlərini və kateqorialarını bu əsər vasitəsilə tədqiq edən Axundov eyni zamanda maarifçiliyin bir məfkurə hərəkatı kimi rolu və əhəmiyyətini də tam aydınlığı ilə açıb göstərmişdir. Axundov materialist mövqeyi əsas götürərək bütün dinlərə, o cümlədən də islam dininə birmənalı yanaşmamış, bəzən isə ateist mövqedən dinə qarşı mübarizənin labüdlüyünü vurğulamışdır.

Axundovun elmi-fəlsəfi irsi müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən fikrimizcə əsasən iki dövrdə tədqiq olunmuşdur.

Sovet dövrü tədqiqatçıları zamanın tələblərinə uyğun olaraq marksist metodologiyadan istifadə edərək (Hüseynov H, Qasımzadə F, Əhmədov Ə, Məmmədov A, Məmmədov Ş, Mustafayev Q, Məmmədov H, Rəfil M, Rüstəmov İ, Ramazanov F, A.P.Nəsir və s.) Axundovun irsini tədqiq etmiş və əsas diqqəti onun materialist fəlsəfəsi, dinə qarşı mübarizəsinə vermiş, Qərbi Avropa maarifçilik fəlsəfəsinin bütün xüsusiyyətlərinin məhz Axundovda cəmləşdiyini göstərməyə çalışmışlar. Bu dövrdə Axundov həm də dramaturq və nasir kimi ədəbiyyatçıların da tədqiqat obyektinə çevrilmiş, onun ədəbi tənqidi məqalələri və etik, estetik görüşləri haqqında kifayət qədər tədqiqatlar aparılmışdır.

Postsovet dövrün (müasir) tədqiqatçıları isə M.F.Axundova münasibətdə daha yumuşaq mövqe ortaya qoyur, onun bütün dinlərə, o cümlədən islam dininə heç də qarşı olmadığını vurğulayaraq sübut etmək istəyirlər ki, Axundov yalnız riyakar mollalar və din xadimlərinə qarşı mübarizə aparmışdır. Bu dövrün görkəmli tədqiqatçısı akademik Firudin Köçərli “M.F.Axundovun dünyagörüşü” monaqrafiyasında hətta Axundovu dindar və idealist kimi təqdim edir. F.e.d, Zümrüd Quluzadə isə Axundovun digər Azərbaycan maarifçilərindən fərqli olaraq din və dini dünyagörüşü ilə ardıcıl mübarizə aparmasını, islam dini ilə bağlı adət və ənənələrə qarşı radikalizmlə səciyyələnən və bir sıra məqamlarda obyektivlikdən kənar mülahizələri ilə tamamilə razılaşmırdı. Amma o, Axundovun fəlsəfi dünyagörüşünün Şərqi mədəni həyatına böyük təsirini də xüsusi ilə vurğulayırdı (7, 335-336).

M.F.Axundovu ilk dəfə fəlsəfi baxımdan tədqiqat obyektinə çevirən Heydər Hüseynov olmuşdur. H.Hüseynov da öz əsərlərində idoloji tələblərdən çıxış edərək dinə qarşı mübarizənin zəruriliyini vurğulasa da, islama qarşı, Şərqi mentalitetinə qarşı münasibətdə Axundovun mövqeyini kənara qoyaraq əsas diqqəti fəlsəfi səpgiyə yönəlmişdir. Baxmayaraq ki, o, bu məsələlərə daha çox diqqət yetirsəydi, toxunsaydı respublikada daha yüksək vəzifələrə yüksələ bilərdi. Həm də ateizmin təbliği və tədqiqi o dövrdə tədqiqatçıya bəraət qazandıra bilərdi. Amma bütün bunlara baxmayaraq H.Hüseynov ideoloji tələbləri nəzərə alaraq din və dini dünyagörüş barədə tənqidi fikirlər bildirsə də, Məhəmməd peyğəmbərə hörmətlə yanaşmış, onun haqqında “Kəmalüddövlə məktublarında” verilən məsələləri öz tədqiqatından kənarda

saxlamışdır. O marksist metodologiyadan doğma xalqının ləyaqətini gözləyərək istifadə etməyə üstünlük vermişdir. Sadaladığımız keyfiyyətlər H.Hüseynovun xalqımıza və milli mənafeələrimizə nə qədər bağlı şəxsiyyət olduğunu bir daha təsdiq edir.

Azərbaycan xalqının böyük filosofu M.F.Axundov bir maarifçi kimi bütün orta əsr qalıqlarına qarşı ciddi mübarizə aparmışdır. M.F.Axundov öz dövründə mütərəqqi bəşəriyyətin yaratdığı elmi fikrin ən yaxşı varislərindən biri olmuşdur. O Mövlana Cəlaləddin-Rumi, Şəbüstəri, Boql, Spinoza, Monteskiyo, Volter, Con Styuart Mil, Lametri, Didro, Helvetsi, Holbax, Çernışevski və sair böyük alimlərin öz dövrlərinə görə mütərəqqi fikirlərinin təbliğatçısı olduğu kimi, orijinal ideyaların, fəlsəfi müddəaların yaranmasında da cəsarətli addımlar atmışdır.

Heydər Hüseynovun fikrincə, M.F.Axundov Azərbaycan ictimai həyatını öz dövrünə görə ən yaxşı görən və onun bütün incəliklərini dərinləndirən insan idi. M.F.Axundovun fəlsəfi görüşlərinin inkişafı, onun demokratik ideyalarının formalaşması ilə sıx surətdə əlaqədardır. M.F.Axundov ictimai-siyasi məsələlərlə daha çox maraqlanır, ictimai həyatın dəyişməsi üçün yollar axtarırdı. O, Rusiya və Qərbi Avropa mədəniyyəti ilə tanış olaraq rus xalqının dilini dərinləndirirdi (3, 8).

M.F.Axundovun ən mühüm fəlsəfi əsərlərindən biri “Hindistan şahzadəsi Kəmalüddövlənin öz dostu İran şahzadəsi Cəlalüddövləyə yazdığı üç məktub və Cəlalüddövlənin ona göndərdiyi cavabdır. M.F.Axundov öz əsərinin bütün dünyaya yayılması uğrunda ciddi mübarizə aparmışdır. Bu əsər 1924-cü ildə ilk dəfə olaraq Bakıda nəşr edilmişdir. M.F.Axundov “Kəmalüddövlə məktublarının” nəşri mümkün olacağı təqdirdə əsərin heç bir yerinin dəyişdirilməməsini dənə-dənə tələb edirdi. Bəziləri bir az üstüörtülü və yumuşaq yazılmasını Axundova təklif edirdilər. Cəsarətli və mübariz M.F.Axundov, 1870-ci il 17 dekabr tarixli Mirzə Yusifxana məktubunda yazırdı: “Əgər mən də əsərimi Mollayi Rumi, Şeyx Mahmud Şəbüstəri, Əbdülrəhman Cami və sair mütəfəkkirlər kimi yazmış olsam, mənfəətsiz olub qalar. Onlar öz fikirlərini ifadə edərkən cəsarətsizlik və qorxaqlıq göstərmişlər. Buna görə də onların əsərləri indiye qədər anlaşılmamış qalmış və heç kəs onların əsərlərindən bir sərəmə əldə etməmişdir.

Lakin fransız Volter və ingilis Boql və sair Avropa filosofları eyni fəlsəfəni öz düşüncələrinə uyğun olaraq bütün açıqlığı ilə, qorxmada, cəsarətlə ifadə etmişlər. Buna görə də onlar bütün dünyaya səs salıb Avropanın bugünkü sivilizasiyasının faktoru olmuşlar. Əgər nüsxənin (Kəmalüddövlə məktubları- R.Ə) olduğu kimi ixtisarsız və əlavəsiz, dəyişdirmədən, heç bir örtük örtmədən çap olunması mümkün isə qoy çap etdirsinlər. Əgər bu mümkün deyilsə, nüsxənin atəşinliyini, təsirliliyini və təzəliyini dəyişdirmə yolu ilə puç etmək məqsədə uyğun deyildir, qoy olduğu kimi qalsın. Bəlkə bir zaman keçdikdən sonra bizim oğullarımızdan, ardımızca gedənlərdən idrak və bacarıq sahibi olanlar yuxarıdakı səbəbləri nəzərə alaraq nüsxəni çap etdirər. O zaman nüsxə, indiye qədər cəhalət və avamlıq okeanında qərqli Asiya tayfalarının xoşbəxtliyi, qurtuluşu səbəbi olar. Hicrətdən bu vaxta qədər bu cür kəskinliklə heç bir əsər yazılmamışdır. Lakin bu əsər çap olunduqdan sonra, dünyanın hər yerində bundan daha kəskin əsərlər yazılacaqdır. Mən bu nüsxəni tərtib etməklə nəinki sivilizasiyaya xidmət etmək istəyirəm, mən insanların düşünmə bilməsinə, filosof və mütəfəkkirlərimizin ... həbsdə qalan təsəvvürlərini azad etmək istəyirəm. Mən insanlığı korluqdan qurtarmaq istəyirəm. İnsanın altmış və ya yetmiş il kor-koranə yaşayıb və sonra ölməsindən nə mənfəət vardır” (3, 8).

Əslində, Axundovun Şərq fəlsəfəsi haqqında dediyi bu kimi fikirlər tamamilə həqiqətdən uzaq baxışlardır. Çünki, yuxarıda adları sadalanan mütəfəkkirlər nəinki Şərqdə, həm də Qərbdə qəbul edilmiş alimlər olmuşlar. M.F.Axundov isə Avropa maarifçiliyinə elə vurğun olmuşdur ki, o Şərqi filosoflarının baxışlarını da qəbul etmir, onların irəli sürdüyü ideyaları Qərb maarifçilərinin süzgəcindən keçirib cəmiyyətə çatdırmaq istəyirdi. Aydın məsələdir ki, bu halda Şərq mütəfəkkirləri dini-idealist dünyagörüşündən azad olub, materialist yönümlü mütəfəkkirlər olmalı idilər. Məhz buna görə də onlar Axundovun tənqid hədəfinə çevrilirdilər.

Heydər Hüseynovun fikrincə, M.F.Axundov qətiyyətlə inanırdı ki, bu əsərin nəşri köhnə təsəvvürləri dəyişdirəcəkdir. Bu əsər olduğu kimi çapa getdikdən sonra isə “Şərq dünyası”nda intibah və oyanış yaranacaq ki, bu da burada müasir sivilizasiyalı cəmiyyətin yaranıb inkişaf etməsinə gətirib çıxaracaqdır.

Əlbəttə, M.F.Axundov əvvəllər Şərq filosoflarının əsərləri ilə tanış olduğundan onların təsiri altında özünü Cəlaləddin Rumi, Qəzali kimi mütəfəkkirlərin tərəfdarı kimi çıxış edirdi. Sonralar isə o, Cəlaləddin Ruminin tənqidinə başladı. Əslində bu Axundovun fəlsəfi görüşlərində olan ən böyük çatışmamazlıq idi ki, o bütün dünya fəlsəfi fikir tarixində qəbul olunan mütəfəkkirləri qəbul etmirdi. Əlbəttə bu fikirlər Axundovun dünyagörüşünə Qərbi Avropa maarifçi filosoflarının əsərləri ilə tanışlıqdan sonra hakim kəsilmişdi. Heydər Hüseynov bu məsələdə Axundovun ideya irsi ilə eyni mövqedən çıxış etmir, Şərq alimləri və Azərbaycan filosoflarının ictimai fikir tariximizdəki rolunu və yerini yüksək qiymətləndirir və onların Şərq dünyasının oyanmasındakı fəaliyyətinə böyük önəm verirdi.

H.Hüseynova görə, M.F.Axundovun idrak nəzəriyyəsinin əsasında obyektiv varlıq – təbiət durur. O, ağılın böyük rol oynadığını qeyd edərək yazır: “Bəşəriyyətin xoşbəxtlik və səadəti o vaxt mümkün olacaqdır ki, istər Asiyada və istərsə də Avropada insanın ağı tamamilə əbədi həbsdən qurtulacaq, işlər və fikirlərdə nəql deyil, yalnız insan ağı istinadgah və dəlil tanınaraq hakimi mütləq olacaqdır” (3, 39).

M.F.Axundov idrak prosesində duyğuların başlıca çıxış nöqtəsi olduğunu qəbul edərək bildirirdi ki, o şeylərdən duyğulara doğru gedir. Duyğunu yaradan varlıq təbiətdən başlayır. Şeylərdən duyğuya və ya düşüncəyə doğru getmək, yaxud düşüncədən duyğuya, şeylərə doğru getmək dilemmasında M.F.Axundov birinciyə daha çox üstünlük verirdi. Lakin, onun fikrincə, idrak prosesində insanın beş duyğusu kafi deyildir. Bu beş duyğu ilə ruhun və yaxud işığın, maqnit qüvvəsinin nə olduğunu anlamağın mümkün olmadığını bildirən M.F.Axundov idrakda elmin ən kəskin silah olduğunu vurğulamaqdan çəkinmirdi. Ona görə, idrak prosesi təbiətdə olan qanunauyğunluğu açıb göstərməkdən ibarətdir. M.F.Axundov idrak prosesində ağılın rolunu ardıcıl surətdə göstərərək bildirirdi ki, insanların biliyi artdıqca onların düşüncə dairəsi genişlənir, idrak daha dərin və əhatəedici olur (3, 39).

H.Hüseynovun fikrincə, M.F.Axundovun dövlət quruluşu haqqındakı fikirləri də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. M.F.Axundov cəmiyyətdəki bütün çatışmamazlıqları Qərbi Avropada baş verən inqilabların təsirindən yararlanaraq əvvəllər islahat yolu ilə həll etmək istəyirdi. Lakin bu islahatların baş vermədiyini gördükdə, o, despotizm və köhnə hakimiyyətin dəyişdirilməsini xalqın birliyi və ittifaqında görürdü (3, 43).

Cəmiyyətdə hamının bərabər hüquqa malik olmadığını göstərən M.F.Axundov qadın və kişi hüququ məsələsinə böyük önəm vermişdir. Onun fikrincə, bütün qanunlar qadınların hüququnu ya qətiyyənlə qeyd etmir ya da məhdud edir. Buna görə də hüquqi

bərabərlik ancaq sözdə vardır. M.F.Axundov həqiqi bərabərlik üçün azadlıq ideyasını irəli sürür. Mütəfəkkir cəmiyyətin inkişafı, tərəqqisi üçün fikir azadlığının böyük əhəmiyyəti olduğunu qeyd edərək Con Stüart Milin azadlıq haqqındakı fikirlərindən bəhs edərək deyir: “Əgər cəmiyyət öz fərdlərinə fikir azadlığı verməzsə, heç bir inkişaf olmaz, mədəniyyətdə, elmdə, durğunluq əmələ gələr. O, azadlığın insanın təbiətində olduğunu irəli sürür, insan azadlığına qarşı çıxanları isə qüvvətli sürətdə tənqid edirdi” (1, 207).

Heydər Hüseynovun fikrincə, M.F.Axundov öz xalqını savadlı görməyi çox istəyirdi. Buna görə də ilk növbədə Azərbaycan xalqı tərəfindən yeni əlifbanın (latın əlifbası-R.Əsgərov) qəbul edilməsini zəruri sayırdı. O, bildirirdi ki, ərəb əlifbası elmin və mədəniyyətin inkişafına, geniş xalq kütlələri arasında maarifin yayılmasına böyük maneə yaradır. M.F.Axundov əlifba islahatını elmi cəhətdən əsaslandırılmış və praktiki olaraq yeni əlifbanın qəbul edilməsi-Şərqdəki mədəni inqilab uğrunda mübarizə aparırdı. Bu iş uğrunda yorulmadan, cəsarətlə mübarizə aparan Axundov yazırdı: “Mənim əlifbam yüz ildən sonra şərq ədəbiyyatında öz layiqli yerini tutacaq... Bu əlifba ilə yeni əsərlər yazılacaq, həmçinin onun hərfləri ilə köhnə kitablardakılar oxuculara çatdırılacaq... O zaman mənim məqsədimə nail olunacaq və mən qabaqcadan arxayın ola bilərəm, baxmayaraq ki, o xoşbəxt günü görməyəcəyəm” (4, 293).

M.F.Axundov əlifbanın dəyişdirilməsinin zəruriliyini vurğulayaraq 1871-ci ilin mart ayında Mirzə Melkum xana yazdığı məktubda deyirdi. “Mən və sən əlifbanı dəyişdirmək fikrini irəli sürməklə öz borcumuzu bəşəriyyət qarşısında və mədəniyyətin inkişafı uğrunda yerinə yetirmişik. Bizim adımız həmişə tarixdə qalacaq və övladlarımız tərəfindən hörmət və iftixarla qeyd ediləcəkdir. Biz istəyirik ki, qüdrət və sərvət sahibi olan müasirlərimiz bu fikri həyata tətbiq etmək yolu ilə gələcək nəsillər yanında iftixar əldə etsinlər...” (2, 121).

H.Hüseynova görə, Axundovun əlifba islahatı uğrunda apardığı mübarizə sonralar milli əlifbamızın formalaşmasına və xalqımızın avropa elmi və mədəniyyətinə inteqrasiyasına öz töhfəsini vermiş, maarifçilik məfkurəvi bir hərəkət kimi Azərbaycanda təşəkkülünə və inkişafına zəmin yaratmışdır.

M.F.Axundov Azərbaycan xalqının milli xarakteri məsələsinə dair maraqlı mülahizələr söyləmişdir. Onun fikrincə qeyrət, namus, ədalətlik, fədakarlıq, xeyirxahlıq, işgüzarlıq, həqiqətpərəstlik, qəhrəmanlıq, xalqı və vətəni sevmək, şücaətli, sədaqətli olmaq və b. tarixən formalaşmış gələcək keyfiyyətlər azərbaycanlıların, milli xarakterini müəyyən edən keyfiyyətlərdir.

Axundov milləti zülmətdən nicat tapıb işıqlığa çıxartmağı özünün ən əsas məqsədi sayırdı. O, aydın görürdü ki, xalqda milli mənlilik, milli ləyaqət şüurunun inkişaf etdirmədən, vətənpərvərlik hissi aşılardan, onu geniş sosial tərəqqi və milli müstəqillik yoluna çıxarmaq olmaz. Axundov belə hesab edirdi ki, vətənpərvərlik millətin özünü dərk etməsi, öz ləyaqətini qiymətləndirməsi, bir sözlə, milli mənlilik şüurunun inkişafı əlamətidir. Vətən və el təəssübü çəkmək qeyrətlik əlamətidir, şərafət və şöhrət qazanmaq yoludur.

Axundov belə hesab edirdi ki, millətin patriot olması özünü dərk etmənin, öz gücünə inamın, bir sözlə millətin mənlilik şüurunun inkişafı əlamətidir. O, Həsən bəy Zərdəbiyə məktubunda yazırdı: “Qoy bizim millətimiz də bir az gözü açılıb fanatizmdən çıxsın, bəlkə patriot olsun, onda hər nə etsən, baş tutar”. Axundov özünün vətənpərvər olduğunu dönə-dönə, həm də böyük iftixarla söyləmişdir (2, 212).

O, aydın görürdü ki, xalqda milli mənlik şüurunu inkişaf etdirmədən onu geniş sosial tərəqqi və milli müstəqillik yoluna çıxarmaq olmaz. Filosofumuz məhz belə bir mövqedən yaltaqlığı, həmçinin insanların şəxsi və milli ləyaqətini kiçildən digər əxlaqi eybəcərlikləri qətiyyətlə pisləyir, həmvətənlərində vətənpərvərlik, milli iftixar şüuru aşılamağı xalqın milli xarakterinə aid məsələlər kimi xüsusi qeyd edirdi. O, xalqın milli mənlik şüurunun inkişafı məsələsini ciddi bir kəskinliklə qoyur, milli şüurun inkişafını həm də xalqın müstəqillik uğrunda mübarizəsi üçün ən zəruri şərtlərdən hesab edirdi (5).

Heydər Hüseynovun fikrincə, Axundovun etik görüşləri üçün səciyyəvi olan belə bir mühüm cəhəti xüsusi qeyd edək ki, o, əxlaq-mənəviyyat məsələlərinə bir qayda olaraq yüksək mövqedən – ümumxalq mənafeyi mövqeyindən yanaşmış, “bütün xalqın tərəqqisini”, “hamının maariflənməsini”, “bütün islam xalqlarının” savadlanması, elmlərə, sənətlərə yiyələnməsini arzu edir, bu uğurda mübarizə də aparırdı. Filosofumuz dönə-dönə təkrar edirdi ki, xalqı cəhalət qaranlığından elmin işığına çıxarsam və bu arzuma nail ola bilsəm, bu böyük xoşbəxtlik olar və dünyadan muradıma çatmış bir insan kimi gedərəm.

Axundov öz dövrünün və xalqının oğludur. Azərbaycanın XIX əsr “dönüş” dövrü onu dahilər səviyyəsinə qaldırmışdır. Fransa tarixçisi Minyenin “böyük insan doğulmaq kifayət deyil, həm də vaxtında doğulmaq lazımdır” – fikrini tamamilə Axundova da aid edə bilərik. Yazıçı və filosof Azərbaycan tarixinin ictimai-siyasi hadisələrlə olduqca zəngin bir dövründə, “ölən” feodalizm və “doğulan” kapitalizm cəmiyyətlərinin keçidində yaşayıb fəaliyyət göstərmişdir. Yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi dövr onun fikri inkişafını, bütün taleyini müəyyən etmişdir. Axundov bütün həyatı, bütün şüuru ilə dövrünə bağlı sənətkardır. O, xalqının mənəvi inkişafının təcəssümü olmaqla, eyni zamanda xalqın özünün mənəvi tərəqqisində fəal iştirak etmişdir. Axundovun dünyagörüşü ictimai həyatda, kütlələrin şüurunda, sosial psixologiyasında əmələ gələn yeniləşmə və dəyişiklikləri əks etdirərək formalaşmışdır (7, 140-150).

Heydər Hüseynova görə, Axundovun bütün fəaliyyəti böyük bir məqsədə - doğma xalqını geniş sosial tərəqqi yoluna çıxarmaq uğrunda mübarizəyə yönəlmişdi. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafının bütöv bir dövrü, onun milli mədəniyyət kimi qərarlaşması və inkişafı Axundovun çoxcəhətli yaradıcılığı və fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır.

Hazırda respublikamız müstəqil, demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu yolu ilə inamla irəliləyir. Dövlətimizin mənafeyi bu gün bizdən daha çox milli birlik, ümummilli mənafədə birləşmək, Azərbaycan dövlətinin qüdrətini daha da möhkəmlətməyi tələb edir. Bu mənada 200 illik yubileyini qeyd etdiyimiz görkəmli filosof, ədib, maarifçi, həqiqi vətənpərvər M.F.Axundovun mənalı və şərəfli həyat yolu bizim üçün gözəl nümunədir.

Beləliklə, M.F.Axundovun dünyagörüşünü tədqiqat obyektinə çevirən akademik Heydər Hüseynov bildirirdi ki, o, Azərbaycanda ictimai və fəlsəfi fikrin inkişafı tarixində bütöv bir dövr yaradaraq milli mədəniyyətimizin inkişafına misli-bərabəri olmayan töhfəsini vermişdir. Bu zəngin, geniş eridusiyaya malik alimin bizə miras qoyub getdiyi irs xalqımızın fəlsəfi və ədəbi fikir tarixində əbədi olaraq yaşayacaqdır.

“...Kainat bir vahid, qadir və kamil vücuddur. Əvvəli də budur, axırı da. Nə ondan qabaq başlanğıc olmuşdur, nə də ondan sonra nəhayət olacaqdır. Zaman onun tələblərindən, məkan isə keyfiyyətlərindən sayılır, çünki zaman və məkan bu varlığın əsil atributlarıdır”. M. F. AXUNDOV

KAYNAKÇA (ƏDƏBİYYAT)

1. Axundzadə Mirzə Fətəli. Əsərləri. Üç cildə. II cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005, 376 səh.
2. Axundzadə Mirzə Fətəli. Əsərləri. Üç cildə. III cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005, 296 səh.
3. H.Hüseynov. M.F.Axundovun fəlsəfi görüşləri. EAAzF Nəşriyyatı, Bakı -1938, 72 səh.
4. H.Hüseynov. XIX əsr Azərbaycan ictimai və fəlsəfi fikir tarixindən. Bakı, Zəkioğlu nəşriyyatı-2006, 544 səh.
5. Köçərli F. M.F.Axundov Azərbaycan xalqının milli xarakteri haqqında. Şəhriyar qəzeti 24 mart 1995. N:12 (107).
6. Köçərli F.Q. M.F.Axundov və yeni dövr Azərbaycan mədəniyyətinin təşəkkülü. Azərbaycan EA-nın xəbərləri. Tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası. 1990, N:1, s. 80-92.
7. Z.Quluzadə. Konseptualniə problemi issledovaniya soçiokulturnoqo razvitiya (koneç XX –naçalo XX vv.), ç II. Bakı: “Teknur”, 2009. s.398.

(5)

TÜRKÇE: TÜRK DÜNYASINA KÜLTÜREL DESTEK
ENGLISH: CULTURAL SUPPORT TO THE TURKISH WORLD

Dr. A. Akif POROY*

ÖZET

Ortak Türk kültür değerlerinin tanıtımı için uygulamaya dönük basit ve pratik ilkelerinin bir an önce açıklığa kavuşturulması için gerekli acil kültürel destek önerileri sıralanıyor.

Türk kültürünün geniş Avrasya coğrafyasındaki bütün Türklerin kültürü olduğunu göz önünde bulundurarak daha geniş bir açıdan bakarak ve kardeş Türk devletleri ile iletişim içinde olarak kültür politikamızı bir an önce oluşturmamız gerekir. Türk kültürü, sanatı ve gelenekleri ile çok eskiye dayanan baskın bir kültürdür. Türk Devletlerinin oluşturduğu topluluğun kültürel, ticari ve siyasi gelişimi için Türkiye Cumhuriyeti Devletini yönetenlere ve kardeş Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine birlik ve beraberliğimizi sağlayacak acil kültürel destek çağrıları yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya Coğrafyası, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türk Dünyası.

ABSTRACT

With this list common Turkish cultural values are evaluated and several simple and practical advices to realise immediate cultural support is presented.

In order to establish the Turkish cultural policy in Eurasia, Turkey must negotiate with other Turkish states and - so called Turkish-speaking States- to take further steps for this issue. Turkish culture, art and traditions are dating to ancient times. For cultural, commercial and political cooperation between Turkish states we may notify the Turkish Republic and governors of Turkish States of Central Asia for unity between these states.

Keywords: Central Asian Turkish Republics, Eurasian Geography, Turkish World.

---

* Türkolog, İstanbul/TÜRKİYE, akifporoy@yahoo.com

GİRİŞ

Kültürün artık devlet politikaları içinde hatta emperyalist siyaset içinde günümüzde ne kadar önemli olduğunu biliyoruz. Umarız bizdeki ilgililer ve bilgililer de kültürün önemini kavrarlar. Ve bir an önce bir devlet siyaseti olarak milletimizin kültürel değerlerinin neler olduğunun ve bu değerlerin ülkenin her yerinde milletin bütün fertlerine nasıl benimsetilip mal edileceğinin ve en önemlisi bu değerlerimizin nasıl korunması ve geliştirilmesi gerektiğinin önemi kavranır. Türk kültür değerlerinin tanıtımı için uygulamaya dönük basit ve pratik ilkelerinin bir an önce açıklığa kavuşturulması gerekir. Burada bunların bazılarına değineceğiz.

Türk kültürünün geniş Avrasya coğrafyasındaki bütün Türklerin kültürü olduğunu göz önünde bulundurarak daha geniş bir açıdan bakarak ve kardeş Türk devletleri ile iletişim içinde olarak kültür politikamızı oluşturmamız gerekir.

Türk kültürü, yazılı Çin kaynaklarına göre M.Ö. 1700'lü yıllardan Orta Asya'dan başladığına göre ve belki de M.Ö. 8000'lerde Ön-Türk uygarlığının tarih sahnesine çıkmasından beri oluştuğuna göre kültüre bakışımızı geniş bir tarih ve coğrafya açısından değerlendirmek durumundayız. Diğer bir deyişle Türk kültürü Türklüğün doğuşu ile başlamış binlerce yıl içinde gelişerek Türk toplumlarını "millet" olarak ayakta tutmuş ve onlara Türklük damgasını vurmuştur.

"30 Ekim 1933'de Atatürk'ün söylediklerini hatırlayalım: Sovyetler Birliği diğerleri gibi parçalanabilir. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu topluluğun idaresinde dili bir inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gereklidir." (1)

Kendi kültürümüzü tanıtırken bugünkü Türk kültürünün Türkiye de yaşayan Türkler için dört değişik kaynağı vardır diyebiliriz. 1-Orta Asya yani Türkistan Türk kültürü, 2- Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı, 3- Batı kaynaklarına göre söz edildiği gibi 8000 yıldır dalgalar halinde, alfabesi ve parası ile Anadolu'ya gelen Türk boyları ve Anadolu'nun kadim halkları, 4- Tanzimat'tan beri Batı kültürü.

Türk kültürü bu yukarıda değindiğimiz kültürlerin etkileşimi ve binlerce yıllık şamanist geçmiş ve bin yıldır yüce dinimiz İslam inancının etkileri ve komşu kültürlerin etkileşimi sonucu kendine has bir kişilik kazanarak günümüz Türkiye'sinin kültürü ortaya çıkmıştır.

Türk kültürü sanatı ve gelenekleri ile çok eskiye dayanan baskın bir kültürdür. Orta Asya'da yani Türkistan'daki Türkler de 80 yıl Sovyet komünist idaresi altında kalmalarına rağmen kültürlerini korumuşlardır. Türkiye ise 1939'dan beri Batının etkisi altındadır denebilir. Esasen "Frenkleşme yani Batılılaşma yanılması 1839 Tanzimat'tan beri sürmektedir. "II. Dünya harbinden itibaren kıvılcık Çin'in işgaline uğramış ve bugün hala işgal altında ezilen Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri ise yapılan nükleer denemeler inanılmaz işkenceler ve baskılara rağmen direnişlerini sürdürme çabasındalardır." (2), (3) Ne yazık ki siyasi nedenlerle ve Çin'in BM Daimi Üyesi olması ve veto hakkını kullanması sonucu, bu insanlık ayıbına Dünya ülkeleri ve Türkiye bir çözüm getirememektedir.

Türkiye geniş kapsamlı düşünerek Türkiye'nin Türk kültür felsefesi ve politikasını noksansız olarak ve de diğer Türk Cumhuriyetleri ile danışarak ve işbirliği içinde tespit etmesi gerekir. İkinci adım olarak kültür politikamızla ilgili kapsama

boyutu ve uygulamasının nasıl olacağı ayrıntılarıyla planlanan stratejiler belirlenmelidir.

Bütün Türk devletleri ve dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Türkiye'den ve diğer Türk devletlerinden gitmiş olan Türk topluluklarına da ulaşacak bir çalışma yapılmalıdır.

Türkiye artık tarihi, kültürü ve binlerce yıllık adalet, eşitlik, faydalılık ve hoşgörüden oluşan "Türk Töresine"(4) (5) sahip çıkmalıdır. Tam üyeliğe kabul edilmemizin söz konusu olmadığı artık belli olan Hıristiyan kulübü AB kapısında sızlanmayı bırakıp, kimliğimizin ne olduğunu anlayıp, bulup, sahip çıkarak ve diğer Türk devletlerine Osmanlıdan gelen devlet deneyimi ile yol gösterici olarak ve de en önemlisi, kendi gücünü fark edip, kararlı atılımlarla güvenliğimizi, kalkınmamızı sağlayarak Türklerin birliğinin geleceği yaratılacaktır.

Türk Devletlerinin oluşturduğu topluluğun kültürel, ticari ve siyasi gelişimi için Türkiye Cumhuriyeti Devletini yönetenlere ve kardeş Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine özellikle şu çağrılar yapılmalıdır:

"1-Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları arasındaki iletişim ve ilişkilerin kuvvetlendirilmesi amacıyla, her kardeş Türk Cumhuriyetinde bir Türk Dünyası Bakanlığı'nın kurulması.

2-Türk Dünyası Yüksek Konseyi, Türk Dünyası Parlamenterler Birliği için gerekli adımlar atılması.

3-Siyasi partilerin aralarındaki ilişkileri geliştirmeleri ve üst düzey örgütlenmelere gitmelerine olanak ve zemin hazırlanması.

4-Türk cumhuriyetleri arasında uygulanan vize ve pasaport uygulamalarına son verilmesi ve en önemlisi gümrük duvarlarının kaldırılması, serbest ticaretin desteklenmesi.

5-Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir Türk Dünyası Bankası kurulup, ortak para kullanımı için somut adımlar atılması.

6-Türk dünyası arasındaki hukuki ihtilafları çözüme kavuşturmak amacıyla bir Türk Dünyası Adalet Divanı kurulması.

7-Türk dünyasındaki okullarda müfredat birliğinin sağlanmasına yönelik bir Türk Dünyası Eğitim Teşkilatının oluşturulması.

8-Türk Cumhuriyetleri Bilim ve Kültür Teşkilatı kurulmalıdır.

9-Ortak Türk alfabesi oluşturulmak, mukayeseli sözlükler hazırlamak için Türk Dünyası Dil Kurumunun faaliyete geçirilmesi. Türk Dünyası'nın bütün unsurlarını kapsayan bir Genel Türk Tarihi yazılarak, okullarda ders kitabı olarak okutulması.

10-Türk Cumhuriyetleri Kütüphaneler ağı ve bilgi iletişim ağı kurulmalıdır.

11-Tırmanışa geçen misyonerliğin önüne geçmek ve mezhep çatışmalarını ortadan kaldırmak için Türkçe dini aydınlanma çalışmaları yapılması.

12-TRT Avrasya kanalının kültür birliğine hizmete uygun hale getirilerek, bütün Türk bölgelerinden program desteği sağlanması. Bütün Türk topluluklarının kültür ve sanat eserlerinin bütün ülke TV'lerinden halka geniş olarak tanıtılmalıdır.

13-Ortak dil, kültür, sanat ve edebiyat eserlerini teşvik edecek Nobel benzeri Türk Dünyası Hizmet, Edebiyat, Sanat Ödülü kurumlarının kurulması. Her yıl sinema, güzel sanatlar, şiir, edebiyat dallarında başarılı sanatçılara ödüller verilmelidir.

14-Türk Cumhuriyetlerinde bulunan bilim adamlarını tek çatı altında toplayacak bir "Türk Dünyası Bilimler Akademisi"nin oluşması için bir an önce Üniversitelerimizin harekete geçmesi.

15-Meslek birliklerinin Türk Cumhuriyetindeki meslek birliklerini bir araya getirecek Türk Dünyası Meslek Birlikleri'nin kuruluşu için öncülük etmesi.

16-Türk dünyasındaki iletişimi kolaylaştırmak amacıyla bir Türk Dünyası Haber Ajansı kurulması.

17-Türkiye Türkçe'si ile diğer Türk lehçeleri arasında elektronik tercüme sistemlerinin oluşturulması.

18-Dünyanın neresinde olursa olsun Türkoloji konusunda mevcut ve kurulmakta olan ve yeni kurulacak veri tabanlarının birleştirilmesi ve bu konudaki veri tabanının sürekli geliştirilmesi ve yararlanmağa sunulması sağlanmalıdır.

19-Türk Dünyasının geleceği ile ilgili ortak stratejiler belirlemek ve çözüm aramak üzere bir Türk Dünyası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü kurulması.

20-Türk Cumhuriyetlerinde değişik Meslek Odaları arasında iletişimin sağlanması. Kongrelere ağırlık verilmesi gerekir.

21-Meslek Odalarının kurulması

22-Türk dünyasında her iki yılda veya dört yılda bir Türk Dünyası Spor olimpiyatları düzenlenmesi.

23-Ticari nakliyat ve tren, uçak, otoban yolcu ulaşım ağının geliştirilmesi

24-Bütün Türk cumhuriyetlerinde her ülkeden sanatçıların katılacağı Türk Dünyası müzik şölenleri, konserler yapılmalıdır.

25- Türk Dünyası Enerji Konseyi kurulmalıdır.”(6)

26- İstanbul Türkçe'sinin veya en yaygın lehçe olan İstanbul lehçesinin “ortak Türkçe” iletişimin kolaylaşmasını sağlayan Türk ülkelere ihraç edilen Türk film ve dizilerine vergi iadesi ve teşvik sağlanmalı. Son birkaç yıldır Türkiye'den diğer Türk Cumhuriyetlerine televizyon dizileri ihraç edilmektedir. Türkistan ülkeleri ve Rusya özerk cumhuriyetlerinde bu dizilere çok büyük ilgi vardır. Özellikle kültürün edebiyatın gelişmesi için ve de özellikle değişik bölgelerdeki Türk topluluklarının, örneğin Tuva, Şor veya daha büyük ülkelerin Özbek gibi bütün Türk dünyası ile kolay ilişki kurup bütünleşip bir güç haline gelmesi için ortak bir Türkçe'de buluşmaları gerekir. Bunun için en yaygın lehçe olan İstanbul Türkçe'sinden faydalanmalıdırlar. Bizim de buna vergi kolaylıkları ile destek olmamız gerekir.

Bu ülkelere satılan Türk filmlerinin ve dizilerinin orijinal İstanbul Türkçe'si ile yayınlanıp yöreye göre o bölgenin lehçesinde alt yazı uygulanması sağlanmalıdır. Bunun öneminin kanıtı, Türk televizyonlarını izleyen Balkanlarda Kırım'da bazı Türkistan ülkelerinde yetişen çocuklar ve gençlerin İstanbul Türkçe'sini benimsemeleridir.

SONUÇ

Bütün bu öneriler ve istekler geniş Avrasya coğrafyasında yaşayan üç yüz milyon Türk insanının, en tabii “insan hakları” talebidir. “Bu istekler bütün Türk Devlet Hükümetlerinin öncelikli görevi olmalıdır.”(7) Bu yönde çalışmaları hızlandırmak için, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve KKTC'den gelecek yapıcı önerileri desteklemeliyiz. “Türklerin kurtuluşu, akılcılık yolundan giderek, ‘Türk Töresi’ ile evrensel bilim ve evrensel hukuk, insan hakları ve demokrasi gibi değerleri kaynaştırabildiği zaman gerçekleşecektir.” (8) Güçlerimizi birleştirmemiz sadece bize refah sağlamayacak, aynı zamanda geniş Avrasya coğrafyasındaki birliğimiz dünya barışına bölgede katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Yavrucuk, Sami: Türk Dünyasından, Türk Birliğinden ne haber? Yeniçağ, 3 Aralık 2009
2. Özdağ, Muzaffer: Türk Dünyası ve Doğu Türkistan Jeopolitiği.,Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, no 7, İstanbul, 2000
3. Yalçın, Soner: Hacı Yakup Anat,Doğu Türkistan'da Milliyetçilik Hareketleri, Ankara 2005
4. Poroy, Dr.A.Akif: Türk Felsefi Düşüncesinde Türk Töresi, Turan, sayı.8, s.16-18, Konya, 2010
5. Kafesoğlu,İ.: Kutadgu – Bilig ve Kültür tarihimizdeki Yeri, Tarih Enstitüsü Dergisi,s.15. İstanbul, 1970
6. Poroy, A. Akif: Türkiye AB Medeniyetler Çatışması, Truva Yayınları, s.287-288, İstanbul, 2008
7. Poroy, A.Akif: Uyan Artık Türkiye, Say Yayınları, s:292-293, İstanbul, 2007
8. Poroy, Dr.A.Akif: Atatürk, Ön-Türk Uygarlığı ve Türk Kültür Kimliği, s.76-77, Truva Yayınları, İstanbul, 2010

(6)

**TÜRKÇE: TÜRKİYE BÖLGEDE LİDER ÜLKE Mİ?
ENGLISH: IS TURKEY A LEADER IN THE REGION?**

Deniz KAÇAĞAN Necmettin oğlu *

ÖZET

Makalenin başlığından anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin lider olduğunu veya olmadığını peşinen kabul ederek ve olayları ayıklayıp iddiamızı ispatlamakta işimize yarayanları kullanmak yerine; soru sorarak yazmaya başladık ve gerçekleşen olaylara bakarak cevap aradık. Bir ülke liderse, dünyadaki şartlara bakarak tavır almaz ve bir başka ülkenin projesinde alt yüklenici ortak olarak bulunmaz.

Her şeyden önce, lider ülke belirleyicidir. Bizzat kendi içinde ve kendi iradesiyle, dış politikada yapacaklarını önceden belirler; sonra, bunları gerçekleştirmek için, iktisadi, kültürel, askeri, diplomatik güçlerinden birini veya birkaçını kullanarak etkili olmak istediği alanda şartları zorlar. Aksi halde, yapmak istediklerini yapamayıp, zararına olan gelişmeleri de önleyemiyorsa; o ülkenin liderliğinden kesinlikle söz edilemez.

Anahtar Kelimeler: Hedef 2023, Model Ortaklık, Sivil Anayasa, Stratejik Derinlik, Stratejik İttifak, Stratejik Müttefik, Stratejik Ortaklık, Yeni Türkiye.

ABSTRACT

Instead of forejudging whether or not Turkey is a leader as understood from the title and picking those events that would prove our point we started asking questions and searched for answers looking at the events that are taking place. A leader country does not establish its stance based on the world events and does not assume the role of subcontractor in another country's project.

First and foremost, a leader country determines the policies. Within its own boundaries and with its own free will it first plans the foreign policy actions and by using one or more of its economic, cultural, military, diplomatic forces and resources throws its weight behind the conditions in the arenas it wants to be effective. One cannot speak of leadership of a country when it is powerless to get its way and unable to stop events harming it.

Keywords: Civil Constitution, Model Privity, Novel Turkey, Strategic Agreement, Strategic Depth, Strategic Privity, Strategic Unanimous, Target 2023.

* Türkolog, Trabzon/TÜRKİYE, E-ileti adresi: a.kararli@hotmail.com

GİRİŞ

Amerika'nın, önce Afganistan ardından da Irak'ı işgal etmesiyle beraber; savaşın geniş alana yayılması ve istediği sonuçlara henüz tam anlamıyla ulaşamamaları; onları yeni bir savaşa girme konusunda tereddütlü yaptı. Belirttiğimiz gerçeklerden dolayı, Libya'da önce isyancılar ayaklandırıldı; ardından, işgalci Avrupalı ortaklardan Fransa ve İngiltere devreye sokuldu...

Kuşkusuz, uygulanan gücün geniş alana paylaştırılması, beklenen sonucu doğurmayabileceği gibi, güç uygulayanın, zamanla gücünü kaybedip güç uyguladığı alana gömülebileceğini Amerika da bilmektedir. Üstelik ekonomik sıkıntılarının zirve yaptığı dönemde ve savaş giderlerini karşılayacak enerji kaynaklarına el koyma, çıkarıp işleme ve dünyaya ulaştırma gibi alt yapıyı şimdilik kuramamaları; Amerika'yı yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bu bağlamda, kuruluş amacına aykırı olarak Yugoslavya'da ve Afganistan'da sömürgeci şekillendirmelerde kullanılan NATO'dan, Libya'da da yararlandı...

90'lı yıllarda Sovyetlerin parçalanması nedeniyle; 2000'li yıllarda güya varlığını sorgulayan NATO; ilgili hukuk ilkeleri esnekleştirilerek ve hatta gerek görülürse değiştirilerek; teröre karşı varlığını devam ettirmesi yönünde, ne olduğu matematiksel netlikte belli olmayan kararlar aldı. Üye ülkelerden birinin Türkiye olmasına rağmen; İslami terörden söz edilirken, PKK terörü nedense gündeme getirilmedi. Bu durum, NATO'daki ortakların, Türk toplumunun inancını ve bölünmesini umursamadığının açık göstergesiydi. PKK teröründe bırak Türkiye'ye yardım etmeyi, NATO'lu ortakların PKK'ya yardım ettiği değişik zamanlarda ve şekillerde tespit ediliyordu. Ama tabii lider ülkeyseviz, tüm bunların muhasebesini yapar, gerekli adımları tek başınıza atarsınız...

Suriye'nin de geleceğinin tartışıldığı günümüzde; sömürgeci AB-D, iktisadi ve iç kamuoyuna yönelik siyasi nedenlerle; ayrıca, Rusya ve Çin'le doğrudan karşı karşıya gelmek istememesi nedeniyle; Suriye'ye asker göndermeden, yeni istikrarsız bölgeler oluşturmak için, kullanabileceği yeni ortaklara ihtiyacı vardır. ABD Senatosunda Savunma Komisyonu Başkanı Carl LEVIN ve komisyonun kıdemli üyesi Senatör John McCAİN, 21 Mart 2013'de Başkan OBAMA'ya sundukları açık raporda, Suriye'de "ABD askerini savaşa sokmadan, başka ülkelerin de katkısını alarak, sınırlı bir askeri hareket imkânın elinizde olduğuna inanıyoruz." diye yazdılar.⁴⁶ Bu bilgiler öncesinde yapılan sıralı açıklamaları da değerlendirdiğimizde, nasıl sinsice kurgulanmış bir savaş oyunuyla karşı karşıya olduğumuzu fark ediyoruz...

Açıklamalar dizisi

- 1- Amerika dışişleri bakanı Hillary CLINTON: Suriye ile Türkiye arasında, sınır çatışması çıkabilir.⁴⁷
- 2- OBAMA yönetiminin, Suriye'de protestoların başladığı ilk günden bu yana, çözüm için Ankara'ya bel bağladığını öne süren analist Tony BADRAN: "Bir büyük güç olmayan" Türkiye'nin, ABD'nin vizyonunu hayata geçiremeyeceğini belirtti.⁴⁸
- 3- Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikası, İngiliz Financial Times gazetesine konu

⁴⁶ <http://www.levin.senate.gov/download/?id=00a2a062-f0b4-48b4-bc4c-f7e226c62b44>

⁴⁷ <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1150620&title=clinton-suriye-ile-turkiye-arasinda-sinir-catismasi-cikabilir>

⁴⁸ <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2011/08/17/the-u-s-cant-trust-turkey/>

oldu. Gazetenin yazarı David GARDNER: "Komşularla sıfır sorun" siyasetinin, gerçekçilik denemesinde başarısız olduğunu savunarak, AKP'nin "Dış politikası gerçekçi değil" dedi.⁴⁹

4- 'Türkiye Suriye'de tampon bölge planlıyor' iddiası... Independent'in, Orta Doğu Muhabiri Robert FİSK: "Ankara'nın, Beşar ESAD'ın askerleri sokaklardan çekme sözünü iki kez tutmadığına inandığını belirtiyor."⁵⁰

Şimdi sormak gerekiyor: Güya teröre karşı varlığını devam ettirmesi yönünde karar alan NATO'nun; üye ülkeleri, Libya ve Suriye'de neden terör örgütlerini destekliyorlar ve uluslararası ölçekte, teröristleri meşru muhalefet olarak neden kabul ediyorlar? Sömürgeci AB-D'nin teori ve uygulamadaki bu çelişkileri, hiç de samimi ve hukuki olmadıklarını kanıtıyor. Somut gerçekleştirenlerden anlıyoruz ki, sömürgeciler tarafından terör maşaları yasal muhalefet kabul edilirken; sömürüye itiraz eden meşru devletler ve yöneticileri terörist ilan edilip bölgemiz istikrarsızlaştırılacak. Sonra da 'insani müdahale' oyunuyla, kural koyucu, denetleyici ve düzenleyici olarak, sömüreceği ülkelere çöreklenecekler. Bu organizasyon, sömürgeci AB-D'nin, bulandırılmış uluslararası hukuk, birleşmiş milletler, NATO gibi kurumların paslaşmalarıyla bölgemize yönelik dev bir sömürgecilik tezgâhdır...

Zengin yeraltı madenleri, rahat iklim koşulları, verimli topraklar, temiz su kaynaklarına sahip olması nedeniyle ülkemiz; sömürgecilerin hedefinde olduğu gerçeğini, zekâ sorunu olmayan, kasıtsız her insanın anlayabileceği bir şeydir. Ayrıca, ülkemizin hedefte olmasının tek nedeni sahip olduğumuz zenginlikler değil; aynı zamanda coğrafi konumumuzun, ulaşımda sağladığı kolaylıktır. Bu nedenle, Türkiye bölünecekmiş; sömürgecilerle işbirliği yapanlara kukla devletleri armağan edilecekmiş; bunlar, kısa vadede kullanılan hainlere verilen havuçlardır...

1. Dünya savaşı yıllarında İngilizler, Arapları bize karşı kullandı; peki; o gün bugündür Araplar, gerçek anlamda bağımsız mı? Bugün, Suudi Arabistan, Ürdün, Katar, Lübnan neyse, gelecekte oluşacak olası kukla devletçiklerde de durum farklı olmayacak. Yani; batıya bağlı hain ailelere bölge devletçiklerinin yönetimi verilirken, o devletçiklerin insanları, açlık, sefalet, eğitimsizlik ve çatışma içinde, hiçbir zaman akli hukuka göre devlet yapılarını kurmadan yaşamlarını heba edeceklerdir. O nedenle, bölge insanını (BOP'un kapsadığı 23 ülke) bu oyuna gelmemeye; her hâl ve şartta devletini, sömürgecilere karşı savunmaya çağırıyoruz...

2009 Ekim ayında, hükümetin açılım yaptığı günlerde deniyordu ki, bölgeden geçecek enerji güzergâhı için güvenlik gerekiyormuş ve bunu da Türkiye, açılım yaparak, PKK'yı bitirerek gerçekleştirebilirmiş. Madem PKK'nın bitirilmesiyle bölgedeki enerji güzergâhı güvene kavuşacak, bunu PKK'ya açılımlarla taviz vererek değil de, PKK'yı tam bitirerek, bölgeyi ve dolayısıyla enerji güzergâhını güvenli hâle getirelim. Amerika, bölgeden geçecek enerji güzergâhının güvenliğini istiyorsa, hem bizden tavizler alarak açılım yapmamızı isterken, hem de enerji güzergâhı güvenliğine zarar verecek PKK'yı neden destekliyor? Stratejik ortak Amerika(!) Türkiye'nin tek başına ve bir bütün olarak, bölgedeki enerji güzergâhının güvenliğini sağlamasını istemiyor mu? Ya da bunu başaramayacağımızı mı düşünüyor? Enerji güzergâhının güvenliği bu kadar önemliyse, neden şimdilerde Suriye karıştırılarak bölge

⁴⁹ <http://www.kanalb.com.tr/haber.php?HaberNo=35496>

⁵⁰ <http://dunya.milliyet.com.tr/-turkiye-suriye-de-tampon-bolge-planliyor-/dunya/dunyadetay/30.05.2011/1396415/default.htm>

istikrarsızlaştırılıyor? Sakın Amerika, bölgedeki enerji güzergâhının güvenliğini bahane ederek, PKK'ya açılımlarla taviz vermemizi sağlarken; Suriye'den de bir parça kopararak, adım adım büyük kürdistanı kurdurmayı amaçlıyor olmasın. Gerçekleşen somut olayların, harcanan enerji ve zamanın başka türlü açıklaması olamaz...

7 Ağustos 2003 yılında, Amerika Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Condoleezza RICE, Washington Post gazetesinde yazdığı makalede: “23 ülkenin, sınırlarının ve anayasalarının (rejimlerinin) değiştirileceğini” yazmıştı. Bir kere, sömürgeci ülke diplomatlarının şu özelliğini bilmemiz gerekir: “Önlem alınmasın diye, yapacaklarını söyleyerek deşifre etmezler. Çok önceden hazırlanarak, istedikleri icraatları gerçekleştirecek gerekli kişileri, gerekli yerlere yerleştirirler. Ayrıca, itiraz eden olursa, iktisadi veya kendisini bir başkasıyla değiştirmek gibi, her türlü tehdide başvururlar.” Yani, istedikleri “şey” gerçekleşmek, iş bitmek üzereyken olanın açıklamasını yaparlar. Sömürgeci diplomatlar, bizdekiler gibi, beklenti, hayal ve temennilerle konuşup desteksiz atmazlar. Sahada olan elemanlarının yapacaklarını ve gelen “somut bilgileri” bildiklerinden “olmakta” olanı konuşurlar. Ve dolayısıyla, olayın artık geri dönüşü yoktur. Dönemin Amerika Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza RICE'in makalesini, bu çerçevede değerlendirirsek olayın ciddiyeti ortaya çıkar. RICE'in, “Sınırları ve anayasası değiştirilecek 23 ülke” diye yazdığı ülkeler arasında Türkiye de vardı. Bu 23 ülkeden, bazılarının haritaları değişirken, bazılarının ise sadece anayasası değiştirilecek; bazılarının da, hem anayasası hem de haritası değiştirilecek. Acaba ülkemiz, bu üç sıralamanın hangi kategorisinde yer alıyor?

Uluslararası ilişkilerde, stratejilere, indirgemeci değil çok yönlü bakılmalıdır. Stratejiler, indirgemeci değil, önem sırasına göre öncelikle sıralanır. Bu nedenle, yukarıda sözü edilen 23 ülkenin, sadece madenleri veya coğrafi konumları dikkate alınmamalıdır. Bilmeliyiz ki, sömürgeciler buraya “her şey” için geliyor. Verimli topraklar, su, iklim, zengin yeraltı madenleri; ucuz iş gücü; ağır sanayisini geliştirmeyerek tüketime mahkûm etmek; bitki örtüsünden, kimya sanayisinde yararlanarak kendi ilaç tekellerine hammadde sağlamak; geleceğin olası büyük güçlerin (Rusya, Hindistan, Çin) ihracat-ithalat yollarını kesmek; İsrail'in güvenliği (ortak kültür tarihi olan bölge ülkelerini, birbirine yabancılaştırıp çatıştırma)... İşte bunun gibi daha belirtmediğimiz pek çok nedenle, sömürgeciler, bölgede istikrarsızlığı kalıcı ve ebedi hâle getirmek için uğraşacaklardır...

Rusya, Hindistan, Çin kadar olmasa da, bölgemizde kısmî güç olan Türkiye ve İran'ın, değişik alavere dalaverelerle işleri tamamen bitirilmek isteniyor. Ülkemizin, eğitim ve ekonomi sorunu varken ve üstelik bu sorunlarımız yurdumuzun tamamında gerçekleşirken; belli bir gruba haksızlık edilmediği, aynı işe farklı ücret uygulanmadığı ve herkesin, her işi, ehliyeti olması kaydıyla yaptığı hâlde; sanki birileri, ayrımcılığa uğramış gibi; ezilmişlikten, dışlanmışlıktan söz etmektedirler. Kardeşlik, demokrasi, birlik beraberlik projeleri diyerek, kendilerini ayrı bir adla anmaları ve hukuk düzenimizde, ayrı bir adla yer almak istemeleri bölücülük değil de nedir? Birlik-beraberlik, kardeşlik olacaksa, hukuk düzenimizde neden ayrı bir adla yer almak istiyorlar? Gerçekte sorun, birilerinin yok sayılması değil; sömürgecilerin, kendilerine yabancılaşanları, bir adla bir araya toplaması ve bunları, bölgemizi istikrarsızlaştırmada kullanmasıdır. Elbette kullanılan bazı hainlerin, bu durumun farkında olması olasıdır ve bunlar kasıtlıdır. Buna diyeceğimiz yok. Diğer bazıları da, aldıkları ters eğitim sonucu, bazı fantezilere inandırılmış olabilirler...

PKK konusunda, çift yönlü gerektirme kullanılarak, algıda “tamam bunu yaparsak kesin çözülür” beklentisi oluşturuluyor. Daha açık ifade etmemiz gerekirse: “PKK’yı bitirmek için yeni anayasa yap veya yeni anayasa yapılırsa PKK biter” çift yönlü gerektirmesine konu indirgendi. Zaten Türkiye’yi yıkmak isteyen sömürgecilerin amaçladığı buydu...

Anayasa tartışması

AKP’nin meclise sunduğu anayasa taslağı, başkanlık sistemi içermekle beraber; değiştirilmesi teklif edilemez maddeler içermiyor. Bu da gösteriyor ki, daha sonra istenilen her türlü değişikliği gerçekleştirmek için “şimdilik” bu yumuşak geçiş anayasasını toplumumuza kabul ettirme uğraşındalar...

Kuruluşa, yepyeni bir anayasa yapılırken; mutlak şekilde milletin en az 2/3’nün onayına tabi olması gereklidir. Çünkü anayasa hukukunda konsensus denilen oran budur. Ayrıca, başkanlık sistemi de yeni bir siyasi sistemdir. Devletin yapısı ve işleyişini ve erklerin kullanımını kökten değiştirdiğinden, milletin oyuyla, en az 2/3 nitelikli çoğunlukla kabulü gerekir. Çünkü anayasalar temel norm olmasının yanında üstün normlardır ve sonraki tüm yasaların hem mehası hem de meşruiyetini sağlarlar. Hiç kimse anayasadan kaynaklanmayan yetki kullanamayacağı gibi, anayasaya aykırı yasa da yapılamaz. Bu yüzdendir ki, kuruluşta hazırlanan tümüyle yeni anayasalar, toplumun, mutlaka en az 2/3 nitelikli çoğunlukla kabulünü gerektirir...

Asli-tali kurucu iktidar tartışması bir yana, milli iradenin egemen olduğu siyasi sistemlerde yeni anayasa da yapılabilir. Ama bu, temsilciler aracılığıyla yapıldığından, tümüyle yeni bir anayasa zaten olamaz. Savaş, iç savaş, büyük çaplı toplumsal karışıklık, altüst oluş ve bunalımlar sonrasında; referandumla en az 2/3 çoğunluğun istediği rejime kimse engel olamaz. Böyle geçiş dönemlerinde, önceki anayasa mülga edildiğinden, devletin ve hukukunun devamlılığında ortaya çıkacak “kesintiyle” o andaki devlet ve anayasası artık olmadığından; yeni devlet kurulana ve anayasası onaylanana kadar, her türlü eylem serbesttir. Bu eylemler, hiç bir mahkeme tarafından da yargılanamaz...

Uluslararası durum ve orta vadede olası gelişmeler

Sömürgeciler, kuklalarının tek başlarına devlet olamayacağını bildiklerinden; bunları Türkiye aracılığıyla güvence altına almak istiyorlar. Sömürgeci stratejistlerin önerileriyle, orta vadede ülkemize başkanlık düzeninde eyaletler yapısı getirilerek ve hatta buna itiraz edecek olan kamuoyunu ikna için rüşvet olarak, Irak’ın ve Suriye’nin kuzeyi Türkiye’ye bağlanması dâhi gündeme getirilebilir. Sermaye medyasında, her gün gördüğümüz hurafecilerin “ulusalcılık Türkiye’ye dar geliyor” gibi açıklamaları, bunun ön anlatımıdır. Tabii bazı hayalperestleri, Türkiye coğrafyasının büyütülmesi etkileyebilir; ancak kazın ayağı öyle değil...

AKP’nin meclise sunduğu anayasa değişikliği sonrasında; orta vadede eyaletlerin oluşmasının ardından yapılacak olası rejim değişikliğiyle başkanlık düzeninde “Kürt-Türk” federasyon yapısına geçilirse; şimdiki Türkiye Cumhuriyeti ortadan kalkmış olacağından Lozan Antlaşması da ıskartaya çıkacaktır. Yani; Lozan’a göre “kurucu Müslüman asil unsur” denilen vatandaşlarımız, birbirlerinden kopararak ayrı iki varlık hâline getirilecek. Ayrıca zaman içinde, “bölücülerin ortak dili” geliştirilerek bu topluluğa “halk” sıfatı kazandırılacak...

Şimdiki birlikçi (üniter) yapısıyla ülkemiz, en az 2 milyon haini tolere edebiliyor. Ancak; orta vadede, anadilin ve eğitimin, merkezden yerele devredilmesiyle oluşacak yapay halklar, ikili federasyon yapısına neden olur. Orta vadede öngörülen bu durumda; “Kürtler” hem hukuksal metinde yer alarak tınınmış; hem de ortak dilleri gelişmiş olacağından, daha sonraki yıllarda “artık tarihsel bir gerçek olarak” tamamen ayrı ve bağımsız bir devlet kurmak istemeleri en doğal hakları olacaktır. O zaman geldiğinde, değişik nifaklarla oluşan yapay coğrafya, ülkemize yabancılaşmış ve ayrılmak isteyenleri içine alarak ülkemizden kopacaktır. Dolayısıyla; bölgemizde 60 yıldır çevresindeki ülkelerle savaşıyor ve terörist çete olarak düşünülen İsrail, “uluslararası alanda hukuksuz, gayri meşru devlet” izleniminden kurtulmak için, kendisine hava yastığı olacak bu yapay oluşuma, karmaşa çıkarma özelliğini devredecek. Böylece İsrail rahatlayacağı gibi; savaştığı komşularını da birbirleriyle oyalayıp zayıflatacak. İsrail’e hava yastığı olacak bu yapay oluşumu önlemek için, eğitimin, tamamen merkezi ve Türkçe olmasını sağlamak kaçınılmazdır. Bu da, şimdiki birlikçi (üniter) yapıyı koruyarak, uluslararası antlaşmalar, evrensel hukuk ölçüleri ve tarih bilimine göre var olmayan Kürtlere; her ne olursa olsun asla varlık özelliği kazandırmamakla zorunludur...

Somut durum ve tarihi gerçekler

Bizler, tarihte 400 yıldan fazla yönettiğimiz değişik insan topluluklarına; ne dilimizi ne de dinimizi dayattık. Ancak; Belçika, Fransa ve pek çok batılı ülke, 100 yıldan az yönettiği insan topluluklarına, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürdükleri yetmiyormuş gibi, kendi dil ve dinlerini dayatarak yerleştirdiler. Sömürdükleri Afrika kıtasında, var olan gerçek dilleri ortadan kaldırırken; Fransızca ve İngilizceyi zorunlu dil yaptırıldılar. Biz ise, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti’yle toplamda bin yılda kendi vatandaşımıza, kıyı balıkçısı siyasetçiler ve ihmalkârlıklar yüzünden kendi dilimizi düzgün öğretmedik. Merkezi eğitimden kopuk vatandaşlarımız, her 100 KM doğu-batı; kuzey-güney yönünde gidildiğinde, Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan karma kelimelerle bozuk konuşuyor. Üstelik her şey gibi, dil de tarih içinde değişim ve hareket halinde olduğundan, bu konuştukları dilsel anlamda matematiksel yapısı olmayan “şey” her yüzyıl bir başka şekilsizliğe bürünmektedir...

Bilim insanlarına suikastlar düzenleyen, işgal ettikleri Irak’ta müzeleri yağmalayan ve belge özelliği taşıyan her türlü kültür, tarih eserlerine zarar verip yok eden sömürgecilerin, UNESCO’yla “kültürel varlıkları koruma” iddiaları çok komik ve akla aykırıdır. Geçmişte sömürgeci AB-D, gerçek dil ve kabile inançlarını yok ederken (kabile inancı deyip geçmeyin, insanlar canlılığı kutsal görüp timsah sevebilirler; bunlar bebek katili sömürgecilerden çok daha üstündürler), şimdi sömüreceği ülkelerde “kültürel varlıkları koruma” bahanesiyle, karmaşayı daha da arttırmak için UNESCO gibi kuruluşlarıyla, hayalet diller ve dinler arayışına girdiler. Sömürgeci AB-D “olmayan şeyi” aradığından, aradıklarını iddia ettikleri “şeyi” zaman içinde oluşturmayı da ihmal etmeyeceklerdir. Bu bağlamda, OBAMA’nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada: “Kürtçe öğretimi ve Kürtçe yayın konusundaki yasakları kaldırdınız. Bütün dünya, Kürtçe yayın yapan yeni devlet kanalıyla verilen önemli mesajı saygıyla not etti.” demesi, hiç de rastlantı değildir...

Sömürgeciler, Hollywood senaryolarını aratmayacak şekilde düzenledikleri 11 Eylül 2001 oyunuyla: “ya bizdensiniz ya onlardan” diyerek, neredeyse kendi dışında

kalan dünyaya karşı savaş başlattılar. Teröre karşı savaş bahanesiyle, kendileri, Afganistan ve Irak'ta 2 milyondan fazla Müslüman öldürürken; teröristlerle barışmamızı, yayınladıkları raporlarla bize neden telkin ediyorlar?⁵¹

Sermaye medyasında, özgün yaratıcılıktan yoksun, ufuksuz, çapsız kişilerin; başkanlığını George FRIEDMAN'ın yaptığı Stratfor düşünce kuruluşunun yayınladığı ve 2050 yılında gerçekleşeceği söylenen haritanın "büyük Türkiye; lider Türkiye; yeni Türkiye; Türkiye bölgede yükselen güç; nüfuz alanı genişleyen Türkiye" tarzında konuşturulması, psikolojik harekâttan başka bir şey değildir. Bize göre o harita, gerçekte "istikrarsızlığın kalıcı ve ebedi olacağı" coğrafyayı göstermektedir. Bilgisiz, Kur'an'sız ve düşünmeyen Müslümanları pek seven bu sömürgeci stratejistlere sormak gerekiyor: Böyle bir haritayı şekillendireceksek, neden bunu düşünürlerimiz özne olarak öngöremiyor da; istihbaratçı mı stratejist mi ne olduğu kesin çizgilerle belli olmayan sizin gibi biri söylüyor? Sakın bunu, yukarıda belirttiğimiz "asıl amaçlarını" maskeleyerek için yayınlamış olmasınlar?

İşgal ettiği Irak'ta, 1 milyondan fazla insanı öldüren, bir o kadarını yaralayıp sakat bırakan ve mülteci konumuna düşürüp, yerinden-yurdundan çıkararak sömürgeciler; sırf çıkarları öyle gerektiriyor diye Irak'ı 3'e bölüyorlar. Örneğin, kan (ırk) dikkate alınacaksa, Araplar ve Türkler olmak üzere Irak yalnızca 2'ye bölünebilir. Çünkü uluslararası hukuk ve tarih bilimine göre "kürt" diye bir etnisite, halk, millet yoktur. Yok; hurafeler dikkate alınacaksa, Şiiiler ve Sünniler olmak üzere Irak yine 2'ye bölünmelidir. Söz konusu İslam'sa, tek dini belge Kur'an'ken ve bu İslam dininin gerçeği; illâ Müslümanları bölmek için, neden tarihteki siyasi kırılmaların ürünü olan yorumlar önemseniyor? Neden bazı yerlerde, sadece kan veya hurafeler dikkate alınırken; bazı yerlerde her ikisi birden öne çıkarılıyor? Sömürgeciler, kendi içlerinde bunu uygulamayıp, neden akli hukuka göre devlet yapılarını koruyorlar? İşin aslı şu ki: Sömürgeciler, bölgemizdeki devletlerin bir kısmını yanına bir kısmını da karşısına alarak (Suriye ve İran) sadece devletlerarasında güvensizlik değil; aynı zamanda, siyasi nedenlerle İslam'ı farklı yorumlayan gruplar arasında da aynı ayrımcı oyunu oynayarak, birbirlerine karşı mutlak nefret duymalarını amaçlamaktadır. Bu şekilde, hem aynı toplum içindeki gruplar arasında, hem de toplumlar arasında çok yönlü bölücülüğü gerçekleştirme çabasıdadırlar...

Afrika, Amerika, Asya, Avustralya gibi neredeyse dünyanın tüm kıtalarını son 500 yıldır sömüren kudurmuş Avrupalı, bize barışı kardeşliği öğretecek son kişi değildir. Biz kardeşimizi, Ahmet, Burak, Cemil, adlarıyla istediğimiz gibi severiz; sömürgeciler istiyor diye, kardeşimizi onların istediği adla sevmek zorunda değiliz. Onlar; 1960'lı yıllarda uzaya çıktıklarında bile, kendi ülkelerinde, zencilerin oturduğu evleri zencilere kiralyorlardı veya zenci dışındakilere, burada zenci oturdu diye üzülen ve iğrenerek çok ucuza veriyorlardı. Bizde, binlerce yıldır, buna benzer insanlık dışı hiçbir olay yaşanmadı. Tüm bu gerçekler bilmezlikten gelinerek; sömürgecilerin "özel etki görevlileri" ülkemizde, ezilmişlikten, dışlanmışlıktan, ayrımcılıktan, hakareten söz edebilmektedirler. Ezilenler kim? Hakarete uğrayanlar kim? AB-D, üçüncü dünya ülkelerini sömürüyor. Yine bu ülkelerde, sömürgecilerle işbirliği içinde olan iktidarlar, sırf kendi hükümet sürelerini uzatmak için, insanını eğitip üretim evleri açacağına; sömürgeci sermayenin tekelleşmesine özelleştirme aracılığıyla

⁵¹ David PHILLIPS'in, 15 Ekim 2007 tarihinde, açık kaynaklarda yayınlanan "PKK'nın Silahsızlandırılması" raporu

izin veriyor. Ezilenlerin, hakarete uğrayanların, dışlananların, yok sayılanların, aşağılananların hakları aranacaksa; sömürgeciliğe karşı olunacak ve yukarıda belirttiğim gerçekler bilinerek her türlü işgale, bölünmeye ve özelleştirmelerle dünya üzerinde tekelleşen AB-D sömürgeciliğine başkaldırarak bu hak aranır. Üçüncü dünya ülkelerinde, işsizliği, eğitimsizliği görmeden; insanların yaşadıkları bu ağır sıkıntılar yetmiyormuş gibi, bir de aralarına nifak sokup farklı adlara göre hukukî düzenleme yaparak insanları birbirinden ayırmak; ülkenizi parsellemek, sömürgecilere hizmetin dik âlâsıdır...

Diyalektik gereği, bir şeyi sevmek de ondan nefret etmek de, o var olmasa bile onu "hayali olarak" var eder. İşte güzel ülkemizde, düşünemeyenlerin, anlayamadığı gerçek budur. Hastalıklı, yabancılaşmış fantezileriyle olmayan bir şeyi "Kürt'ü" zorla var edecekler. Sömürgecilerin, dünyayı sömürerek kazandığı paralarla ve sömürsünü devamlı hâle getirmek için, bu paranın bir kısmını harcayarak kurduğu şiddet ve romantizm alt yapısı, işte böyle işe yarıyor...

Özgün Arapçada sesli harfler yazılmaz. Harekelendirme; yani sesli harflerin yazılması, daha sonraki yıllarda yer yer ve değişik şekillerde uygulanmıştır. Örneğin "Krd" yazılır "Ekrad" veya "Kurd" diye okunur. Ekrad, Arapça çoğul bir kelime olup Türkçe anlamı "Konar göçerler"dir. "Kurd" ise tekil olup Türkçe anlamı "Konar göçer" demektir. Osmanlıca, Arap alfabesiyle yazıldığından; "Krd" yazılış şekli oradan bize geçti. Sonuç olarak, "Kurd" bir etnisite, halk, millet değil; geçim yaşayış şeklidir. Nasıl ki günümüzde inşaatçı, tekstilci veya demircilere 100'lerce yıl sonra etnisite, halk, millet denemeyeceği gibi; "Konar göçer"lere de denemez. Çünkü konar göçerlik, tarihte, yaşam ihtiyaçlarından kaynaklanan geçim şeklidir ve bunlar, Arap, Fars, Türk türler...

Varım demekle var olunmaz. Var olduğunu iddia ettiğiniz "şey" in, varlığına dair belge sunarak kanıtlamak zorundasınız. Birilerini, faşistlikle, ırkçılıkla suçlarken; insanların kafasına vura vura insanları olmayan bir şeye inandırmaya çalışmak faşistliğin dik âlâsıdır. Bilge Kağan, Köl Tigin, Tonyukuk yazıtları benzeri yazıtları var mı? Tarihte, hangi devleti veya beyliği kurup yönettiler? Hiçbiri yok. Dilinin varlığını kanıtlayan tek bir tarihi kitabe yok; herhangi bir tarihi kalıntı yok; devlet yok; öyleyse tüm bu farklı alanlar aynı anda "kürt" diye bir şeyin olmadığını gösteriyor. Vardır diyen kanıt sunacak; bilim yapacağız; bilgi çağında yaşıyoruz; hayalet avcısı değiliz. Herkes, bilim dışı bu hastalıklı yabancılaşmış fantezileri bıraksın. "Kürtçe" denen dil, tarih içinde yaşadıkları toplumların merkezi eğitiminden kopuk kişilerin, dillerini (Arapça, Farsça, Türkçe) bozuk konuşmasıyla oluşan bir "şeydir". Günümüzde, devletin görevi, dillerin bozuk toplamından oluşan ve eğitimsizlerin konuştuğu "şey" i öğretmek değildir. Devletin görevi, dilini doğru öğretmektir. Ölçsüz şekillerde konuşulan şeyle, bozuk eğitim verilirse toplum bölünür. Çünkü insanlar, duygu ve düşüncelerini aynı dilde, ölçülü şekilde ifade edemediklerinden birbirlerini anlayamazlar; dolayısıyla, çok farklı seslerden ortamda oluşan gürültü kafaları karıştırır. Sonunda, iletişim kopukluğu nedeniyle, akraba olmalarına rağmen birbirlerinden ayrılırlar...

Bu gerçekleri yazanlara karşı, bazıları hemen, sömürgeci stratejistlerin kendilerine ezberlettiği şu yalanları tekrarlayacaklardır: "inkâr ve imhayla bu sorun çözülemez." Öncelikle bilinmelidir ki, biz inkârcı değiliz; çünkü olan bir şey inkâr edilirse, inkârcı olunur. Olmayan bir şey inkâr edilemez. Dilde, tarihte, hiçbir ortak varlığı bulunmayan insanları; sanki tek bir halkmış gibi bilime aykırı şekilde kabul

ettirip güya bunlar adına savaşıyor, sömürgecilerin maşası bölücü terör örgütünün icabına bakmak için, elbette imhacı olunmalıdır. Bölücülüğü imha uygulaması da, şu şekilde sıralanmalı: "önce, uluslararası desteklerden bölücüler yalıtılmalı; sonra imha edilmeli." 2002 yılına kadar ülkemiz, bölücüleri sadece imha etti; ancak; bölücüleri uluslararası destekten yalıtmadı; bu da, her imha sonrasında bölücülüğün tekrar yeşermesine neden oldu. Yani; bölücülükle, askeri alanda başarılı bir şekilde mücadele edilirken; uluslararası ittifaklar nedeniyle siyasetler, kökten kararlar uygulayamadı...

Bu bilimsel gerçekler, açık-seçik netlikte ortadayken; aklından şöyle geçiren romantikler var: "Kürt yoktur demeyeyim; ayıp olur; yanlış anlaşılır; dalga geçerler; uçuk, kaçık, deli görünürüm." İyi de, söz konusu bilimse, sömürgeci sermayeyle manipüle edilen kitleler dikkate alınmamalı; gerçek gerçektir. Kitabî gerçeği öğretmek bilim insanının görevidir. Bilimde öznel kanaatlerimiz değil, tamamen somut veriler (tarihi buluntular, kalıntılar) dikkate alınır. Bilimde, öznel bakış açısı olmaz; evrensel gerçekler olur. Yani bilimsel yöntem, önce varlığı ispatlar; sonra, bu varlığın diğer varlıklarla ilişkilerini yorumlar. Olmayan bir şeyi, bilim konuşmaz; bilim, fantezi, tahmin, zan değildir. Somut, fizikî verilerle yapılır. Toplumuma yabancılaştım, kendimi farklı hissediyorum, öyleyse farklıyım olmaz. Hastalıklı "hislere" göre devlet yapısı şekillendirilemez...

Sömürgeci stratejistlerin yaydığı propagandalara, vahiymiş gibi canhıraş sarılan hurafeciler ve bölücüler bilmelidirler ki, resmi tarih gayrı-resmi tarih olmaz. Tarih geçmişe dayalı bir belge bilimidir. Belge varsa, tarih, tarihtir; belge yoksa hiçbir şeydir. Burada, üçüncü dünya ülkelerine, sömürü saldırısı hazırlığı olduğundan; sömürgeci stratejistler, üçüncü dünya ülkelerini, kendi kendilerinden tereddüde düşürmek için bu zıvalığı ortaya attı. Güya bazı ülkeler, gerçek tarihlerini saklayıp yalan bir tarih oluşturdu. Bu iddia, son beş yüz yıldır dünyanın değişik kıtalarını sömüren, AB-D için doğrudur; ancak, sömürüye karşı haklı mücadele vermiş ve kazanmış, bizim gibi ülkeler için kesinlikle yanlıştır. Tarihinden utanıp saklayacak birileri varsa, bunlar kudurmuş sömürgecilerdir. Bizim böyle bir kompleksimiz yok...

SONUÇ

Tarihi verileri değerlendirdiğimizde, jeopolitik olarak ekvatora yaklaştıkça değişim rüzgârının hızlandığını; kutuplara gidildikçe de yavaşladığını görürüz. Bu durum; sömürgeciler tarafından, çevresindeki şekillendirilmelere oyun hamuru gibi uyarlanmaması için; ülkemizin bulunduğu konumda çok güçlü olmasını gerektirmektedir...

Sömürgeciliğin en ağırlı kültürel olanıdır. Kavramlar çarpıtılarak, araştırmayı sevmeyen tembel çoğunluğun akılları esir alınır. Hukuk ve siyasette demokrasinin, bireyin nerde doğduğu (bölgecilik), nasıl doğduğu (renk-cins), kimlerden doğduğu (kan-ırk) ile hiçbir ilişkisi yoktur. Çünkü birey, bunları, kendi özgür iradesiyle belirleyemez. Bilgi birikimi olan gelişmiş birey, sömürgeciler istiyor diye, kimlik tanımını irade dışı şeylerle zaten yapmaz. Demokrasi, bireyin özgür iradesine ait; bizzat kendi özgür iradesiyle belirleyip gerçekleştirebildiği, eleştiriye açık tüm olanaklardır. Demokrasinin toplumsal yönü ise, ihtiyaç duyulan alanda özel kurum oluşturup, o alan için, en ehliyetli kişinin ilgili kurum tarafından belirlenip atandığı; akla, bilgi birikimine,

ehliyete, yetkinliğe dayalı hukuk kurallarının tümüdür...

Bilgi birikiminden yoksun birilerinin yaptığı gibi; kanlı terör örgütünün temsilciliği siyaset değildir. Siyaset; hukuk, eğitim, iktisat teorilerinin toplamıdır. Bu alanlarda ayrı ayrı fakat toplamda birbiriyle uyumlu teori oluşturursunuz. Oluşturulan teori, topluma tanıtılır ve toplum tarafından onaylanırsa yetkilendirilirsiniz. Bunun için, demokrasilerde partiler; karar verme mekanizmalarını belirleyen seçim etkinliğine katılır ve çoğunluğun oylarını alan yetkilendirilmiş olur. Demokrasilerde, yetkilendirilen hükümetin de icraatlarını denetleyecek olan kurum ve işleyişler vardır. Yani; demokrasilerde hiç bir şey başıboş, keyfi olamaz! Yetkisi, makamı her ne olursa olsun; her an, her şey döngüsel denetime tabidir. Demokrasilerde, anayasaya uygunluk ve kamu yararına olduğuna dair gerekçe gösterilmeden hiçbir icraat gerçekleştirilemez. Öyle ki, hukuksuz ve kamu zararına olacağı önceden fark edilen uygulama örneği; icraata geçmeden, denetçi kişi (müfettiş) veya kurum tarafından önlenir. İşte burada, güçler ayrılığı devreye girerek; herhangi bir görevle yetkilendirilen “her” kişi veya kurum, bir başka kişi (müfettiş) veya kurumla denetlenir...

Lider ülke; kendi içinde aklî hukuk yapısıyla, bilimi, ehliyeti esas olarak vatandaşlarını yetkilendirip devleti organize ederken; dış coğrafyadaki şartları belirleyerek çevresini ve dünyayı etkiler. Daha kendi içinde, eğitim ve iktisadi sorunlarını çözemeyen ülkemiz; sırf bölgedeki coğrafi şekillendirmelere uyumlu hale getirilmek için, sanki belli bir grubun sorunu varmış gibi, yapay bir sorunu çözmeye zorlanarak anayasa değişikliği önemseniyor. “Kürt meselesi” denilen şey; 1815 Viyana Kongresi’nde doğunun paylaşılması anlamına gelen “şark meselesi”nin, güncellenmesinden başka bir şey değildir...

Lider ülke olduğu söylenen Türkiye; Yunanistan'ın 16 adamızı almasına itiraz edemiyor; kendi hava savunma düzenini kuramıyor, İran'a batının saldırısı olasılığında, İran'ın İsrail'e fırlatacağı füzeleri vurmak için Malatya/Kürecik'e NATO radarının kurulmasına izin veriyor; Suriye'yle savaşın eşiğine getirilerek, bölünme öncesi bölgede yalnızlaştırılıyor...

Bankacılık alanında, özelleştirmelerle bankalarının büyük oranda yabancılara satılması sonucunda; tüketici kredileriyle vatandaşları modern köle hâline getirilen Türkiye'nin; yine aynı şekilde, borsasının da yabancıların elinde bulunması ve 2008'den sonra, borsada bireysel hesaplarda verginin kaldırılması; sırf sıcak para girişini sağlamak için yabancı sermayedarları memnun etmeye yöneliktir. Bugün için borsada, bireysel hesaplarda alım satım kazançlarından vergi alınmıyor.⁵² Bu gerçekler, dış ticaret açığı ve cari açıkla birleştirildiğinde; ülkemizin tam bir iktisadi sömürge olduğunu ortaya çıkarıyor.⁵³ Türkiye, dış ticarete kendi hukuki yapısını kurmayı; neredeyse hiçbir zaman giremeyeceği kesin gibi gözükten AB kapsamında Gümrük Birliği'yle, uğradığı iktisadi zararlar bir yana; AB'nin ilerleme raporlarıyla önüne koyduğu ve sadece bölücülüğe yarayan yasaları çıkarması; “lider ülke” olarak dünyanın önünde gitmediğinin; aksine AB'nin peşine takılarak bekâsını bile tehlikeye atabileceğini göstermektedir. Tabii ülkemizin, açık toplum olması nedeniyle; bölücü yayınlarda harcanmak üzere; AB'nin içeride belirleyip fonlar aktardığı kişi ve STK'lara göz yumulması da cabası...

⁵² <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2012/07/25/borsayi-uzmanina-sora-buyuk-ilgi>

⁵³ <http://www.medyaplatform.com/koseyazisi-turkiye-iyi-ve-mutlu-diyenler-2405.html>

Jeopolitik bir gerçek olarak, dünyanın her noktası yalnız kendine özgü şartlar barındırır. Birindeki şartlarla diğerini yorumlamak bilim dışıdır. İngiltere'deki IRA; İspanya'daki ETA; İsrail-Filistin sorunu ve Türkiye'deki PKK'nın birbirleriyle hiçbir benzer yanı yoktur. Benzetmeyle, bilim yapılmaz; bilime konu olan nesneyi, bizzat kendi şartlarında inceleyip değerlendirmek zorunludur. Sömürgecilerin bu çarpıtmaları da, ülkemizde uygulanan psikolojik operasyonun parçalarıdır. 30 yılda 40 bin insanımızı öldürerek, toplumumuza, bıkkınlık ve yılgınlık duygularını yaşatmaya çalışan sömürgecilerin maşaları, ülkemizin milli çıkarlarını savunanları, çözümsüzlük yanlısı gibi göstererek hedef saptırmaktadır. Oysa yaşam; her varlık için sorundur ve yalnız ölümlerin sorunu olmaz.

Türkiye, varlığını devam ettirmek istiyorsa; sömürgecilerin ürettiği ve üreteceği her soruna hazır ve devamlı mücadele eder durumda olmalıdır. Evet biz; tavizler verilerek sorunların çözülmesini değil; o sorunu üretenlerle, ısrarla, aralıksız mücadele edilmesini istiyoruz. Gerçek lider ülke; yorgunluk belirtisi göstermeden mücadele eder. Hem gelecekte, PKK sorunu bitirilmiş gibi yapılsa bile; AB-D tarafından başka sorunlar başlatılacak. Yani AB-D'nin asıl hedefi; yukarıda da okuduğunuz gibi bölgede (23 ülkede), "Ebedi" istikrarsızlıktır. Bu gerçeklerden hareketle; AB-D'nin, PKK ve benzeri aparatlarıyla bölgede oluşturduğu istikrarsızlıkları ortadan kaldırıp; bölgeye kendi düzenimizi vermek istiyorsak; AB-D'yi ve tüm aparatlarını bölgeden temizlemeliyiz...

KAYNAKÇA

- <http://www.levin.senate.gov/download/?id=00a2a062-f0b4-48b4-bc4c-f7e226c62b44>
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1150620&title=clinton-suriye-ile-turkiye-arasinda-sinir-catismasi-cikabilir>
<http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2011/08/17/the-u-s-cant-trust-turkey/>
<http://www.kanalb.com.tr/haber.php?HaberNo=35496>
<http://dunya.milliyet.com.tr/-turkiye-suriye-de-tampon-bolge-planliyor-/dunya/dunyadetay/30.05.2011/1396415/default.htm>
David PHILLIPS'in, 15 Ekim 2007 tarihinde, açık kaynaklarda yayınlanan "PKK'nın Silahsızlandırılması" raporu
<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2012/07/25/borsayi-uzmanina-sora-buyuk-ilgi>
<http://www.medyaplatform.com/koseyazisi-turkiye-iyi-ve-mutlu-diyenler-2405.html>

(7)

**TÜRKÇE: EKONOMİK KRİZ KOŞULLARINDA İŞLETME STRATEJİSİ;
ESNEKLİK VE İŞ AKDİNİN FESHİ POLİTİKALARI
ENGLISH: OPERATIONAL STRATEGY IN ECONOMIC CRISIS
CONDITIONS; POLICIES FOR LEXIBILITY AND CANCELLATION OF
LABOR CONTRACT**

Doç. Dr. Harun DEMİRKAYA*
Doç. Dr. Gürol ÖZCÜRE**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı son yıllarda sıkça yaşanan ekonomik krizlerin işletmelerin insan kaynakları yönetimine etkilerini ortaya koymak ve zorunlu hallerde insan kaynaklarından yapılabilecek tasarruf ve eleman çıkarma politikası ve çalışanların işten çıkarılmaya karşı korunması farkındalık oluşturmaktır. Sorularına yanıt aranmaktadır. Sonuçta işletmelerin kriz ve olağanüstü durumlarda nasıl bir politika uygulayacakları ve önceliklerinin neler olacağı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın, çalışanları işten çıkarma uygulaması ile ilgili kuramsal bilgilerle uygulamanın bütünleştirilmesini sağlayarak, akademik yazına katkı sağlayacağı; ayrıca, işletmelerde işten çıkarma uygulamasına daha nesnel ve bilimsel bakış açısı kazandıracığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Esneklik, İş Akdinin Feshi, İşten Çıkarmaya Karşı Korunma.

ABSTRACT

The aim of this working is to set forth the effects of the economic crises being frequently experienced in recent years on the management of businesses' human resources, and to make evaluations about the application of the policy of the savings and reduction in-force which can be made from human resources in any compulsory cases, and of the protection of workers against the cancellation of labor contract as well as to form an awareness on such issues.

In this work, the answers to such questions mentioned herein are sought. As a result, in this work it is tried to set forth what kind of policy the businesses would be able to apply, and what their with the application of relevant theoretical information, and make a contribution to the academic literature; and furthermore, would bring in a more objective and scientific point of view to the applications of reduction in-force at the businesses.

Keywords: Cancellation of Labor Contract, Economic Crisis, Flexibility, Protection Against Reduction In-Force.

* Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Hereke MYO Müdürü, İzmit/TÜRKİYE;
harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

** Öğretim Üyesi, Ordu Üniversitesi Ünye İİBF, Ordu/TÜRKİYE; gozcure@odu.edu.tr

GİRİŞ

Fransız bankası BNP Paribas'ın 9 Ağustos 2007'de Amerikan konut piyasasına açtığı kredileri sorunlu görmesi ve geri çağırmasıyla fark edilen bankacılık ve finans sektörünü kısılcasına alan finans krizi, kısa zamanda diğer sektörleri ve diğer ülkeleri de etkileyerek, kapitalizmin son 70 yılda yaşadığı en şiddetli ekonomik kriz olarak tanımlanmış, 1929 ekonomik krizi ile karşılaştırılmış ve bir küresel ekonomik krize dönüşmüştür.

Küresel krizin sonuçlarının önde gelenlerini mikro düzeyde piyasalarda dalgalanmalar, konut fiyatlarında düşüşler şeklinde kendini gösterirken, birçok gelişmiş ülkede büyüme oranlarında yaşanan keskin düşüşler ve makroekonomi düzeyinde yaşanan güçlükler oluşturmuştur. Dünyanın pek çok ülkesinde işletme düzeyinde toplu işten çıkarmalar ve buna bağlı olarak işsizlik oranlarında artışlar yaşanmıştır.

Türkiye'de ise işletmeler, esasen yıllardır krizlerle boğuşan bir ülke koşullarında faaliyet göstermişlerdir. Tanık olunan altı adet çok ciddi (1929-31, 1958-61, 1978-81, 1988-89, 1994, 1998-2002), ekonomiyi derinden sarsan ve büyük ekonomi politikası dönüşümlerine yol açan krizlerin yanında, daha kısa süreli ve etkileri daha sınırlı dört adet (1947, 1969, 1982, 1991) kriz yaşanmıştır (Kazgan, 2002:2). Öte yandan küresel krizin olumsuz etkilerinden Türkiye'deki işletmelerin bir kısmı da payına düşeni almıştır.

Önceden alınan önlemlerle bankacılık sisteminin mali yapısının güçlendirilmiş olması, Türk bankalarını ABD'de yaşananlara benzer sorunlarla karşılaşmaktan kurtarmış olmakla birlikte "reel sektör" küresel krizin etkilerinden az da olsa nasibini almıştır. Reel sektörde yaşanan üretim ve talep daralması nedeniyle dış satımda azalma, turizm gelirlerinde düşme, cari açıkta büyüme, dış borçların artması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Özellikle emek yoğun olan sektörlerde yaşanan durgunluk işsizlik oranlarının azalmasını önlemiştir.

İş hayatında çok çeşitli nedenlerden kaynaklanan, çok farklı krizler yaşanmaktadır. Kriz, "eski yapılanmanın can çektiği fakat yeninin de henüz ortaya çıkmadığı kesit" olarak ta tanımlanmaktadır (Özveri, 2009:34). Çinliler krizi fırsat ve tehlike boyutuyla (Wan ve Daphne, 2009:791) değerlendirirler. Bu boyutuyla kriz müşteri istek ve beklentilerini süratle, zamanında ve tam olarak karşılayabilecek esnek bir yapı oluşturmak, değişen koşullara süratle uyum sağlamak için bir değişim fırsatı olarak algılanabilir.

Bu anlamda çevreye uyumu kolaylaştırdığı düşünülen stratejik ortaklıklar, yeniden yapılanma, süreç yenileme, temel yeteneğe odaklanma, küçülme, kademe azaltma, doğru ölçeğe ulaşma, dış kaynaklardan yararlanma gibi çağdaş yönetim tekniklerine (Koçel, 2007:294-325; Saruhan ve Yıldız, 2009:187-192) sıklıkla başvurulmaktadır. Ancak bu uygulamalar mikro düzeyde işletmelerin daha esnek hale gelmelerini ve sonuç olarak rekabet güçlerini arttırmalarını sağlamakta ise de makro düzeyde işsizlik sorunu ortaya çıkarmakta veya var olan işsizliği daha da ağırlaştırmaktadır (Koçel, 2007:331). Ayrıca sendikalaşmanın olmadığı örgütsüz sektörlerde ve işyerlerinde, çalışma saatleri artırılmakta ancak fazla mesai ücretleri ödenmemekte, böylece çalışanlar daha düşük ücretlere ve daha uzun çalışma sürelerine maruz kalmaktadırlar (TÜRK-İŞ, 2010:4).

Ekonomik krizin, bu çalışmada özellikle öne çıkarılan tehlikeli boyutu, işletme varlığını tehdit etmesi ve çalışanları olumsuz etkilemesidir. Zira ekonomik krizlerle

birlikte oluşan belirsizlik ve kargaşa ortamından en fazla insan kaynakları etkilenir. Bu tehdidin en önemli nedeni işini kaybetme korkusudur. İşsiz kalmak ise gelir güvencesinden yoksunluk ve sosyal dışlanma ile sonuçlanmaktadır. Gelirden yoksunluk ve parasızlık, özellikle kent yaşamında, yaşamsal ihtiyaçları karşılamayı olanaksız hale getirmekte, geleceği korkuya ve belirsizliğe dönüştürmektedir. Henüz istihdama katılmamış olanlar için de ekonomik kriz, daralan istihdam olanakları nedeniyle, gelecek umutlarının sönmesi anlamına gelmektedir (Demirkaya, 2006:4-5).

İşletme açısından krizin en acıklı sonucu, en değerli kaynağı olan deneyimli, birikimli ve yetenekli insan kaynağını kaybetmektir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde rekabet gücü zayıf olan işletmeler için krizlerde eleman çıkarma sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Bu işini hem ayrılanlar, hem kalanlar hem de işletme için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

KRİZ DURUMUNDA UYGULANACAK İŞLETME STRATEJİLERİ ve ÖNCELİKLERİ NELER OLMALIDIR?

İşletmelerin karlı olduğu ve iyi performans gösterdikleri zamanlarda, kötü zamanların da olabileceğini düşünmek ve hazırlık yapmak sağgörlü bir yönetimin temel işlevidir. İşler kötüye giderse ya da baş edilmesi olanaksız ekonomik kriz gibi bir felaket ortaya çıkarsa, işletmenin varlığını nasıl sürdüreceği önceden planlanmalıdır. Bu kapsamda, bilgi teknolojilerinin desteği ile oluşturulacak ekonomik kriz senaryoları ya da kriz planlarının, kriz iletişim planları ve başarı için yedekleme planlarının, kapsamlı kriz planlarında önemli rolü vardır. (Hurley-Hanson ve Giannantonia, 2009:24-28). Kriz planları başarıyı garanti etmez, ancak kriz sürecinden görülecek zararı azaltabilir, liderin ve izleyicilerinin yolunu aydınlatabilir.

Ekonomik kriz ortaya çıktığı zaman işletmelerin birçoğunun mevcut olanak ve yeterlilikleri ile stratejik amaçlarını gerçekleştirebilmesi hatta varlığını devam ettirebilmesi olanaksız hale gelmektedir. Bu tür olumsuz durumlarda işletme yöneticileri ve stratejistlere göre (Ülgen ve Mirze, 2007:203-205; Eren, 2003:37) küçülme stratejileri uygulama gereği duyulmaktadır. Bu stratejiler de insan kaynaklarında belirli bir azaltmayı veya topluca işine son vermeyi zorunlu kılmaktadır.

Ancak insan kaynaklarında kısmen veya tamamen yapılacak bir azaltma uygulamasının hem stratejik hem yasal, hem de etik (Dessler, 2005:18) öncelikleri olacağı değerlendirilmektedir. Buna karşın insan kaynakları yöneticilerinin büyük resmi görmek suretiyle, üst yönetime çok boyutlu ve güvenilir analizler sunarak (Gandossy ve Sabel, 2003:292) ortaya koyacağı önceliklere uyulduğunda, uygulamanın olumsuz etkilerinin en aza indirileceği düşünülmektedir. İnsan kaynakları yöneticilerinin bu anlamda en önemli araçlarından biri esnek çalışma seçenekleridir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde esnek çalışma olgusu ve zorunlu durumda çıkarma politikasının nasıl tasarımlanacağı incelenecektir.

ESNEK ÇALIŞMA MODELLERİ KRİZ KAYNAKLI ÇIKARMALARA ÇÖZÜM OLABİLİR Mİ?

Çalışma hayatında esneklik gereksinimi küreselleşmenin piyasalara getirdiği acımasız rekabet ortamında gündeme gelmiştir. Küreselleşmenin lokomotifini olan çok uluslu şirketler esneklik uygulamalarının da öncülüğünü yapmıştır. Bu küresel aktörlerin işletmelerinde uyguladıkları sayısal esneklik, fonksiyonel esneklik gibi

uygulamalar bir taraftan “ödünç iş ilişkisi”, “çağrı üzerine çalışma” ve “tele çalışma” gibi atıpk, esnek ve yeni çalışma biçimlerini gündeme getirirken; halen uygulanmakta olan “belirli süreli çalışma”, “kısmi süreli çalışma”, “evde çalışma” “geçici işçi” statüsündeki istihdam türlerinin ve çalışma biçimlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Böylece, tam gün istihdam edilen işçilerin sayısı giderek azalmıştır (Kutal, 2007:23).

Esneklik, taraflara çalışma koşullarının kendilerince belirlenmesi yolunda daha geniş bir alan tanımakta, ayrıca bu koşulların değişik ihtiyaçlara cevap vermek üzere uyum kabiliyetini arttıran yasal ortam yaratmaktadır. Esneklik türlerinden söz edildiğinde Türkiye’deki uygulama açısından en çok üzerinde durulanlar yeni iş sözleşmesi türleri ile iş ilişkilerinin esnekleştirilmesi (esnek çalışma şekilleri, istihdamda esneklik) ve çalışma sürelerinde esnekliktir (Ekonomi, 2008:5-7). Örneğin bu kapsamda değerlendirilen “kısa çalışma” uygulaması, ekonomik kriz dönemlerinde işletme gereklerine dayanılarak yapılacak işten çıkarmalar için en ciddi seçenek olarak değerlendirilmektedir (Soyer, 2008:68).

Kriz dönemlerinde, çalışanlar, istihdam garantisi karşılığında kısa süreli çalışmaya gidilmesine razı olabilmektedirler. Zorunlu nedenlerle işin durması halinde işverenler yarım ücret ödemek zorunda olduklarından kısa çalışma yararlı olmaktadır. İşsizlik Sigortası Yasası kapsamında yer verilen bu uygulamalar, Türkiye’de son dönemde yaygın olarak kullanılmaktadır. Burada işçilerin 6 gün içinde yazılı kabulü koşulu uygulamanın başlatılabilmesi için zorunludur (Özveri, 2009:40).

Öte yandan esnek çalışma programlarının verimlilik ve iş tatminini arttırdığı, işçi-işveren ilişkilerini olumlu etkilediği ve çalışanlarda daha az strese yol açtığı bilinmektedir. Özellikle kriz durumlarında kritik personelin işletmede devamlılığını sağlamak adına geçici personelin çalıştırılması yararlı görülmektedir (Uyargil, 2013:79).

Esnek çalışma saatleri, sıkıştırılmış iş haftaları, evden çalışma, geçici iş, iş paylaşımı, vardiya uygulaması gibi esnek modellerin yanında özellikle kısmi süreli çalışma bütün dünyada yaşanan krizlerden sonra yaygınlaşan bir esnek çalışma uygulaması olmuştur (Branine, 1999:412). Bu kapsamda örneğin Kanada’da esnek çalışma 1976’dan itibaren sürekli artmıştır (Simpson, 2000:1777). Avrupa’da buna benzer bir gelişme söz konusu olup, istihdamın yarısı esnek çalışma şekline dönüşmüştür (Croucher ve Brewster, 1998:445). Son on yılda kısmi süreli çalışmanın daha da arttığı görülmekte ve bu uygulamaların gelecekte de yaygınlaşacağı tahmin edilmektedir (Lane, 2000:270).

Esnek istihdam, işverenler tarafından daha az masraflı ve daha kolay bir yöntem olması, esnek üretim sistemlerine uyum sağlayabilmesi, sanal ortamda çalışan işgücünden (Cairns ve Beech, 1999:19) ve altın yakalı işgörenlerden (Demirkaya, 2006:62) yararlanmaya olanak vermesi, her zaman değil, ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilmesi (Jacobsen, 2000:199) gibi nedenlerle tercih edilmektedir. Ayrıca işletmeler eğitim masraflarını azaltmak, devamsızlık ve devir oranlarını düşürmek, iş tatminsizliği ve stres gibi olumsuzluklardan kurtulabilmek amacıyla da esnek çalışmayı tercih etmektedir. Asıl amaç rekabet gücünü korumak (Corucher ve Brewster, 1998:445), maliyetleri olabildiğince azaltmak (Tregaskis vd., 1998:70) öngörülemez krizlerden, hızlı değişim ve karmaşayı ifade eden kaos (Koçel: 2007:371) ortamından kolay sıyrılabilir.

Kutal’a göre (2007:104-105) işçilik birim maliyetlerini düşürmek amaçlı olarak

iş dünyasının gündemine giren esnek çalışmanın çağdaş dünyada istihdam sorununu çözebildiğine ilişkin bir kanıt yoktur. Özellikle, Türkiye gibi iş yasası uygulaması kapsamına girmeyen küçük ve orta boy işletmelerle kayıt dışı istihdamın çok fazla olduğu ülkelerde, esnekliğin istihdama katkı yapacağı pek düşünülmemektedir.

Bu anlamda, bazı yazarlarca sendikasılaştırılmaya yol açması, iş kavramının saldırıya uğraması (Kumlu, 2009:37) düşük ücretli istihdam gibi olumsuz yönleri ön plana çıkarılmakla birlikte esnek çalışma, çalışanlar tarafından ek gelir, işsizlik, kendisine ve ailesine daha fazla zaman ayırma, sağlık, yaş ve cinsiyetine (Lane, 2000:269) uygun iş sağlama gibi nedenlerle tercih edilebilmektedir. Hükümetler de farklı grupların (kadınlar, ileri yaşta kişiler, öğrenciler, tam gün çalışmayanlar) iş beklentilerine çözüm olması nedeniyle esnek çalışmayı tercih etmektedir. Ayrıca devletleri sosyal yardımlardan, sosyal güvenlik kurumlarını da işsizlik ödeneği ödemekten kurtardığı için, esnek çalışma yasaları güvence altına alınmaktadır.

Ekonomik kriz koşullarında uygulanması açısından 2003 yılında çıkartılan 4857 sayılı İş Kanununun sergilediği yaklaşım “esneklik” uygulamalarına sıklıkla yer vermektedir. Ancak, ekonomik kriz tek başına geçerli bir işten çıkarma nedeni değildir. Krizin işletme dışı bir neden olarak, işletme ve işin gereklerinden kaynaklanan sipariş iptalleri nedeniyle üretimde daralma, enerji kesintileri, dış pazar kaybı, hammadde sıkıntısı gibi ülke çapında yaşanması sonucu çalışan sayısında azaltmaya gidilmesinin zorunlu hale gelmesiyle, işletme kaynaklı zorunlu işten çıkarma nedeni olduğu işverence kanıtlanmalıdır. Yine esneklik uygulamaları kapsamında, işçi çıkarmayı en aza indirmek, eğer zorunlu ise objektif sosyal seçim ilkeleri belirlenerek, bu ilkeleri birbirleriyle tutarlı olarak uygulamak gerekmektedir (Özveri, 2009:38).

Sonuç olarak, esneklik uygulamalarının, işsizlik sorununa çözüm olamadığı söylenebilir. Bununla birlikte krizlere dayanıklı bir yapı oluşturmaya olanak sağlaması ve rekabet gücünü artırması boyutlarıyla değerlendirildiğinde kriz kaynaklı iş akdinin feshine gidilmesi ve krizin etkilerinin azaltılması konusunda pozitif katkı sağlayabileceği değerlendirilebilir.

KRİZ KAYNAKLI İŞTEN ÇIKARMA POLİTİKASI VE ÖNCELİKLERİ NELER OLMALIDIR?

Zorunlu nedenlerle de olsa, insan kaynaklarında azaltmaya gitmek bireysel ve örgütsel stres nedenidir. Yüksek stres ise başta hastalıklar olmak üzere (Sandall, 1998:214) birçok olumsuzluğun ana nedenidir. Çalışanların bakış açısıyla, psikolojik sözleşmenin ihlal edildiği algısına yol açar. Örgütsel vatandaşlık, örgütsel bağlılık, moral ve isteklendirme olgularını olumsuz etkiler. Sonuçta performans daha da düşebilir; yabancılaşma, devamsızlık ve devir oranları ile iş kazaları ve diğer olumsuzluklar artabilir. Zira çıkarma olgusu geride kalanlar üzerinde belirsizlik ve baskı oluşturur.

Bu belirsizlik sürecinde insan kaynakları yöneticileri uzmanlık rollerinin çok ötesine geçerek, tepe yönetiminin “güvenilir danışmanı” (Gandossy ve Sobel, 2003:288) rolünü üstlenmeleri yönetimin işini kolaylaştırabilir. Küçülme ya da tasarruf stratejilerinin öncüsü olan etrafına bakınma stratejisinin uygulanmaya başlamasıyla birlikte işletmelerin atabileceği 3 temel adımdan söz edilebilir, Bunlar: Tasarruf tedbirleri, eleman çıkarmaya gitmeden alınabilecek önlemler ve eleman çıkarmak kaçınılmaz olmuşa uygulama için belirlenecek çıkarma öncelikleridir.

Tasarruf Tedbirleri

Tasarruf hamlesinin başında olumlu etki oluşturabilmek için üst yönetimin örnek ve öncü olması gerekir. Değer yaratmayan bütün süreçler gözden geçirilerek tasarruf edilecek kalemler tespit edilmelidir. Bu kapsamda:

- Eleman alımına son vermek suretiyle ilk adım atılabilir. Kilit pozisyonlar için zorunlu olarak eleman almak gerekiyorsa, yüksek ücretli yıldız elemanlar yerine, iş gereklerine uygun ancak işlendirme maliyeti düşük olanlar tercih edilebilir.
- Harcama kalemlerine sınırlama getirilebilir. Ancak bundan da önce gelir arttırıcı önlemler alınabilir. Bu anlamda örneğin büyük iş merkezlerinden daha küçük ve ekonomik iş merkezlerine taşınma seçeneği değerlendirilebilir.
- Kriz durumunda şüpheli duruma düşen alacakları toplamak için özel gayret gösterilebilir. Müşteriye özel ödeme seçenekleri ve kazan-kazan ilişkisi ile bu süreç hızlandırılabilir.
- Tasarruf edilecek harcama kalemleri kapsamında örneğin kurumsal olmayan yurtdışı ve yurt içi telefon görüşme ücreti arayanlara yansıtılabilir.
- Yurtdışı seyahatlerine, harcamalara ve harcırahlara sınır getirilebilir; uçuşlarda ekonomik tarife yeğlenebilir.
- Araç kiralamalara sınır getirilebilir veya tamamen kaldırılabilir. Yönetici araçlarının paylaşılması sağlanabilir.
- Sağlık sigortası, hayat sigortası gibi yan haklarda kısıtlamaya gidilebilir.
- Yılbaşı, bayram ve özel günlerde dağıtılan hediyelere sınır getirilebilir veya tamamen askıya alınabilir.
- Çalışanlara yönelik ücretsiz yiyecek-içecek servisleri askıya alınabilir.

Eleman Çıkarmaya Gitmeden Önce Alınabilecek Önlemler:

- Eğer yapılıyorsa, fazla çalışma uygulamasına son verilebilir.
- Ayrılanların yerine yeni işgücü almadan bölümler arasında dengelemeye gidilebilir.
- İzin talepleri derhal karşılanır.
- Emeklilik talepleri derhal kabul edilir.
- Ayrılanlar için iş bulma desteği sağlanarak (Tonus, Z., 2005:748) gönüllü ayrılmalar özendirilebilir.
- Toplu izin planları yapılabilir.
- Çalışanın onayını alarak geçici (ödünç) iş ilişkisi kurulabilir (Adal, 2013:524). 4857 Sayılı İş Kanununun 7. maddesi geçici iş ilişkisini; holding bünyesinde veya aynı şirketler topluluğuna bağlı başka bir işyerinde çalışmak ve çalışanın yaptığı işe benzer işte çalışmak kaydıyla, başka bir işverene devretmesi olarak, sınırlamıştır. Sözleşme yazılı olarak ve 6 ayı geçmemek üzere yapılır, en fazla iki kez yenilenebilir. Ödünç iş ilişkisi, Avrupa Birliği üyesi ülkelerde 2003 den 2007'ye kadar % 50 artış göstermiş, gittikçe yaygınlaşan bir istihdam biçimi haline gelmektedir (Hekimler, 2009:128).
- Eğer şartlar uygunsa, çalışanlara durumu yazılı olarak bildirmek ve onayı alınarak "kısmi zamanlı" çalışma uygulamasına geçilebilir. Özellikle ekonomik krizlerdeki küçülme kararlarında hem çalışanlar hem de işverenler için bu uygulama yararlı olmaktadır (Uyargil, 2013:80). Türkiye'de bu uygulama 4857 Sayılı İş Kanununun 22. maddesine dayanılarak, gerçekleştirilebilir.
- Ücretler dondurulabilir.

- Yasalara uyularak ve çalışanların onayı alınmak suretiyle “ücretten indirim” teklifi yapılabilir.
- Yasalara uyularak “ücretsiz izin” teklifi yapılabilir. Ücretten indirim ve ücretsiz izin teklifli 4857 sayılı İş Kanunu’nun 22. maddesine dayandırılmakta olup, koşullar ancak işçinin onayı alındığı halde değiştirilebilmektedir.
- Kısa Çalışma uygulamasına gidilebilir.

Bütün bu önlemlere rağmen yeterli tasarruf ve iyileşme sağlanamamış ve işletmenin finansal dengeleri kurulamamışsa, 3. aşama olarak eleman çıkarmaya gitme yoluna başvurulabilir. Çıkarmanın fonksiyonel ve hakça olabilmesi için aşağıdaki önceliklere göre yapılması gerekir:

Eleman Çıkarmada Uyulması Gereken Öncelikler:

Kriz gibi zorunlu nedenlerle işten çıkarmanın olumsuz sonuçlarını azaltmak, personelin yeni iş bulma umutlarını canlı tutmak, işletmenin desteğinin arkasında olduğunu hissettirmek, işletme ile olumlu ilişki ve bağlarının devam edeceği güvencesini vermek önemlidir. Bu güvence, hem ayrılan personel için, hem işletmenin kurumsal imajı için hem de geride kalan çalışanlar için olumlu sonuçlar yaratır. Bu nedenle ayırma sürecinin iyi yönetilmesi gerekir. Bunun birinci adımı, işletmeyi eleman çıkarma uygulamasına iten “zorunlu neden” in belirgin olarak ortaya konulmasıdır. Açıklanan neden, işletmenin amaçlarını gerçekleştirilmesini tehlikeye düşürdüğünün ve varlığını sürdürebilmesinin ancak yönetici ve çalışanlardan bir kısmının işten ayrılması ile mümkün olabileceğinin çalışanlarca da görülmesini ve anlaşılmasını sağlamalıdır. Varsa, sendikanın desteği de sağlanmaya çalışılmalıdır.

İkinci önemli adım, “ayırma görüşmesi” yapacak olan görevlinin belirlenmesidir. “Kötü haber” vermek daima zordur. Bu haberi vermekle görevlendirilen yönetici ve insan kaynakları uzmanı, gerekli eğitimden geçirilmelidir.

Üçüncü önemli adım, işten çıkarma sürecinin yasal sürece uyularak yapılmasıdır. Ayrıca süreç devam ederken işletmede göreve devam eden çalışanların durumu kabullenerek, işletmenin stratejik hedefleri doğrultusunda yeteneklerini ve yaratıcılıklarını ortaya koyabilmeleri için eğitim programlarına tabi tutulmaları gerekebilir.

Etkin ve adil bir çıkarma uygulamasında politika olarak, başarı ve verimlilik düşüklüğü, uyumsuzluk ve diğer olumsuzlukları nedeniyle, en kolay vazgeçilebilen çalışandan başlamak üzere, öncelikle;

- Varsa, yedek personelin istihdamına son verilebilir,
- Belirli süreli sözleşmeler yenilenmeyebilir,
- Yeterli iyileştirme sağlanamamışsa, iş başarımları ölçütlerine göre, yasal ölçütlere uygun olarak temel kadrodan azaltmaya gidilebilir.
- Ve son olarak, yasal ölçütlere uyularak “toplu işçi çıkarma” uygulamasına gidilebilir. Toplu işçi çıkarmayı düzenleyen 4857 Sayılı İş Kanununun 29. maddesine göre bir toplu işçi çıkarmanın geçerli işten çıkarma olarak kabul edilebilmesi için ekonomik, teknolojik, yapısal vb. işletme, işyeri iş gereklerinin olması; ilgili mercilere otuz gün önceden gerekçe, sayı ve uygulama şekli hakkında yazılı bildirimde bulunulması; kanunda belirlenen çalışan sayısına göre işine son verilecek işçi sayısına ilişkin sınırlara uyulması gerekir (Çelik, 2008:279).

SONUÇ

Klasik yönetim düşüncesiyle birlikte sürekli bir gelişme içinde olan yönetim olgusunu son yıllarda etkileyen önemli olayların öncüsü bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir. Bunun yanında rekabetin ulusal boyutlardan küresel boyutlara taşınması ve insani değerlerde ve insan haklarındaki gelişmeler, organizasyonların yapı ve işleyişlerini de köklü bir biçimde değiştirmektedir.

Bu değişim ve gelişmelerin önemli bir sonucu olarak, işletmelerin en değerli kaynağı olan insana unsuruna bakış değişmiştir. Bu anlamda işletmeler, insan kaynaklarına kontrol edilmesi gereken bir maliyet unsuru ve her zaman değiştirilebilecek bir üretim unsuru olarak bakma noktasından, yenilenebilir ve geliştirilebilir bir stratejik kaynak (Koçel, 2011:371) olarak bakma noktasına ulaşmıştır. İnsani Sermaye ya da İnsan Kapitali yaklaşımının bir tezahürü olan bu düşünce 2000'li yıllardan itibaren Bilgi Yönetimi Yaklaşımıyla yeni boyutlara taşınmaktadır. Bilgi örgütünde entelektüel sermaye olarak anılmakta ve insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi bileşenlerinden oluşmaktadır. Örgütün bilgi yapısı, yani onun entelektüel sermayesi ona rekabet gücü kazandıran en önemli kaynağı (Özkalp ve Kirel, 2007:37) olarak değerlendirilmektedir. Bu kaynağın çıkış noktasını ise, bilgili, yetenekli, yaratıcı insan kaynağı oluşturmaktadır.

Modern yönetim yaklaşımları çoğunlukla insan kaynağından önemli ölçüde tasarruf etmeyi ön plana çıkarmaktadır. Buna karşın, sayıca azaltılmış olan çalışanların da bilgilerinden, yaratıcılıklarından ve yeteneklerinden azami ölçüde yararlanmayı öngörmektedir. Böylece en önemli rekabet unsuru olan bilgili insan kaynağına sahip olmak ve bunu korumak çağdaş işletmelerin en önemli işlevi haline gelmektedir.

İnsan kaynağına yönelik bütün bu gelişmeler, olası krizlerde bu kaynağın elden çıkarılmasında daha özenli davranılmasını gerektirmektedir. Zira işinden uzaklaşan insan kaynağı ile birlikte işletmeden ayrılan, en zor ikame edilebilecek olan entelektüel sermayedir.

Bu nedenle işletmeler, varlığını tehdit eden krizlerde öncelikle maddi kaynaklardan tasarruf etmeyi planlamalı, gelir artırıcı önlemlere ağırlık vermeli, maddi varlıkları elden çıkarmayı denemeli, ancak bunlarla sonuç alamazsa en son çare olarak insan kaynağından tasarrufa gitmeyi denemelidir. Bu uygulama da mutlaka işletmenin ilerde iyi günleri için kilit personelin elde tutulması ilkesi üzerine bina edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Adal, Z., (2013), İnsan Kaynakları Yönetiminin Hukuki Boyutları, İnsan Kaynakları Yönetimi, İÜ. İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı Öğretim Üyeleri, 6.b., Beta, İstanbul.
- Branine, M., (1999), "Part-Time Work In The Health Service Of Denmark, France And UK", 10, 3, 411-428.
- Cairns, G., Beech, N., (1999)"Flexible Working:Organizational Liberation Or Individual Strit-Jacket?", Facilities, 17, 1-2, 18-23.
- Croucher, R., Chris B., (1998), "Flexible Working Practices And The Trate Unions", Employee Relations, 20, 5, 490-503.

- Çelik, N., (2008), İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 21. Bası, Beya Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Demirkaya, H., (2006), The Role Of Strategic Human Resources Planning In Crisis Management, Proceedings Of II. International Strategic Management Conference, İstanbul.
- Demirkaya, H., (2006), “Bilgi Toplumu İnsan Kaynakları Yönetiminin Sonu mu?”, 5. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt II, Kocaeli.
- Dessler, G., (2005), Human Resource Management, Tenth Edition, Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Diñer, Ö.,(1998), Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, 5.b., Beta, İstanbul.
- Ekonomi, M., (2008), “4857 Sayılı İş Konunu Hükümleri Çerçevesinde Sayısal Esneklik”, Sicil, MESS, 12, 5-23.
- Eren, E., (1998), Örgütsel Davranış ve Yönetim Politikası, Beta, İstanbul.
- Gandossy, R., Sabel, A., (2003) The HR Head as Trusted CEO Advisor: Six Strategies for Becoming a Vaunted Partner to Senior Management, , Human Resources Management In The 21st. Century, Wiley, New Jersey.
- Güzel, A., Ertan E., (2009), “Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Sosyal Seçim Ölçütleri”, Ekonomik Kriz Koşullarında Feshe Karşı Korunma Çalışma Hukuku I. Sempozyum-2009, Kocaeli Üniversitesi ve Kocaeli Barosu, İzmit-Kocaeli, 71-89.
- Hekimler, A., (2009), Profesyonel Ödünç İş İlişisine Geçilmesinin Zamanı Hala Gelmedi mi? Uluslararası Deneyimler Işığında Türkiye İçin Gözlemler, Mercek, MESS, 14, 53, 124-131
- Hurley-Hanson, Amy E., Giannantonio, Cristina M., (2009), Crisis Response Plans Post 9/11: Current Status And Future Directions, Academy of Strategic Management Journal, 8, 23-39.
- Jacobsen, D.I., (2000), Managing Increased Part-time:Does Part-time Work Imply Part-time Commitment?, Managing Service Quality, 10, 3, 187-200
- Kazgan, G., (2002), Türkiye’de Ekonomik Krizler: 1929-2001 Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdelemi, DEGEV-T.İş Bankası, İstanbul.
- Koçel, T., (2007), İşletme Yöneticiliği, 11.b., Arıkan, İstanbul.
- Koçel, T., (2011), İşletme Yöneticiliği, 13.b., Beta Yayınları, İstanbul.
- Kumlu, M., (2009), Ekonomide Krize ve Çalışma Hayatına Etkileri, Mercek, MESS, 14, 53, 36-39.
- Kutal, G., (2007), “Küreselleşme, Esnekleşme veKüresel İstihdama Etkileri, Mercek, MESS, Özel Sayı, 21-30.
- Kutal, M., (2007), Türk İş Hukukunda Esnekleşme İstihdam Sorununun Çözümünde Etkili Olabilir mi?, Mercek, MESS, Özel Sayı, 99-105.
- Lane, N., (2000), “The Low Status Of Female Part-Time NHS Nurses”, Gender Work And Organization, 7, 4, 269-281
- Mitroff I. And Pearsons, M.C., (1993), Crisis Management, by Jossey-BossInc., San Fransisko, California
- Özkalp, E., Kirel, Ç., (2007), Örgütsel Davranış, 4.b., Anadolu Ü. Eskişehir. Özveri, M., (2009), “Ekonomik Kriz 4857 Sayılı İş Yasası ve Yargı Kararları”, Ekonomik Kriz Koşullarında Feshe Karşı Korunma Çalışma Hukuku, I. Sempozyum-2009, Kocaeli Üniversitesi ve Kocaeli Barosu, İzmit-KOCAELİ, 33-57.

- Sandall, C., (1998), “Occupational Burnout In Midwiyes”, Risk Decision And Policy, 3, 3, 213-232.
- Saruhan, S.C., Yıldız, M.L., (2009), Çağdaş Yönetim Bilimi, Beta, İstanbul.
- Simpson, W., (2000), “Intermittent Work Activity And Earnings”, Applied Economics, 32, 1777-1786.
- Soyer, M.P., (2008), “Küresel Kriz Sürecinde İşletme Gereklere Dayanan Fesihler ve İstihdam Sorunu”, Sicil, MESS, 12, 68-72.
- Tregaskis, O., Chris, B., Lesley, M., Ariane, H., (1998), “Flexible Working In Europe: The Evidence An The Implications”, European Journal Of Work And Organizational Pyschology, 7, 1, 61-78.
- Tutar, H., (2004) Kriz ve Stres Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Türk-İş, (2010), İşgücü Piyasasının Esnekleştirilmesi Değil “İnsana Yakışır İş”, Ekonomi Koordinasyon Kurulu’na Sunulan “Ulusal İstihdam Strateji Belgesi” Üzerine Hazırlanan TÜRK-İŞ Görüşleri, Mayıs-Haziran 2010, Sayı:389.
- Tonus, Z., (2005), The Strategic Role Of Human Resources Departments In Mergers And Acquisitions, Proceedings Of International Strategic Management Conference, Canakkale.
- Tüz, M. V., (2001), Kriz ve İşletme Yönetimi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- Uyargil, C., (2013), İş Analizi ve İş Dizayını, İnsan Kaynakları Yönetimi, İÜ. İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı Öğretim Üyeleri, 6.b., Beta, İstanbul
- Ülgen, H., Mirze, K., (2007), İşletmelerde Stratejik Yönetim, 4.b., Arıkan, İstanbul.
- Wan, P. W., Daphne W.Y., (2009), From Crisis To Opportunity: Environmental Jolt, Corporate Acquisitions, And Firm Performance, Strategic Management Journal, 30, 791-801.
- Yeldan, E., (2009), “Küresel Kriz: Yapısal Nedenleri ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Ekonomik Kriz Koşullarında Feshe Karşı Korunma Çalışma Hukuku I. Sempozyum-2009, Kocaeli Ü. ve Kocaeli Barosu, İzmit-Kocaeli, 15-31.

(8)

TÜRKÇE: DÜNYA TARİHİNDE İSTİHBARAT
ENGLİSH: AN INTELLIGENCE IN THE WORLD HISTORY

Andaç KARABULUT Metin oğlu*

ÖZET

İstihbarat kavramsal olarak bilgi alma toplama olarak literatürlerde yer alsa da, bilgi alınmasına karşı da sistemli ve organizasyonlu yapı içerisinde olmuştur. Eski Türklerden, Çin komutanlarına, Sultanlardan Peygamberlere kadar istihbarat önem arz etmiştir. Gizli örgütlerinde istihbarata önem vermesi, faaliyet gösterecekleri ülke ve toplumlara karşı etkili bir şekilde kullanmayı amaç edinmişlerdir.

Eski Türklerden, Osmanlıya kadar istihbarat faaliyetleri etkili olmuştur. Çaçıtlar ve Akıncılar savaş öncesi ve sonrası önemli roller üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, İstihbarat, Osmanlı.

ABSTRACT

Getting a conceptual collection of intelligence information in the literature. Intelligence has been in a systematic and organizational structure. Old Turks, Chinese commanders Sultanlardan important prophets have much intelligence.

Old Turks, the Ottomans until the intelligence activities have been effective. Çaçıtlar and the Raiders played significant role in the pre-war and post-

Keywords: Ancient Turks, Intelligence, Ottoman.

---

* Beykent Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul/TÜRKİYE; andackarabulut_@hotmail.com

GİRİŞ

İstihbarat günümüzde olduğu gibi, teknolojinin gelişmemiş, internet gibi araçların bulunmadığı geçmişte de önem arz etmiştir. İlk insanlıktan bu yana istihbarat var olmuştur. İstihbarat avcı toplumlarında, avlarının izini sürmesinden ve tuzak kurmasından başladığı gibi, yerleşik hayata geçilmesinden, günümüze sürekli var olmuştur.

İstihbarat, devletlerin savaşta ve barışta önem verdiği bir etkidir. Geçmişte istihbarat neydi? Ne kadar önemliydi? Hz. Muhammed'in ve Hz. Musa'nın istihbarata vermiş olduğu hassasiyet ve Osmanlı istihbaratındaki aktörler kimlerdi? Gibi birtakım sorulara bu çalışmada değinilmeye çalışılmıştır.

1. İstihbarat Kavramı

İngilizce ve Fransızca “intelligence” kelimesi ile ifade edilen ve anlamı “akıl,zeka” olan istihbarat kelimesi, Türkçede sözlük anlamı haber almak olarak belirtilmektedir (Milli İstihbarat Teşkilatı, 2013). Türk dil kurumu istihbarat kavramını “ Bilgi toplama, haber alma” olarak açıklamıştır (Türk Dil Kurumu). İstihbarat kelimesi, Arapça “istihbar”,”haber” ve “bilgi alma” kelimesinin çoğuludur (Özdağ. Ü, 2009: 34).

İstihbarat kavramı, temel olarak;

- a-) Bilgi anlamında istihbarat
- c-) Süreç olarak istihbarat
- d-) Görev olarak istihbarat
- e-) Örgüt olarak istihbarat şeklinde dörde ayrılmaktadır (Özdağ. Ü, 2011: 32).

2. Dünya Tarihinde İstihbarat

İstihbarat, koordinasyonlu bir şekilde bilginin toplanması ve analizidir. İstihbaratı, dar anlamda açıklanması zor olduğu gibi geniş anlamda çeşitlilik kazanmıştır. İstihbarat tanımlamasında malumatın toplanması, değerlendirilmesi ve yorumlanması sürecinde ortaya çıkan ürün olarak açıklanmaktadır (Özdağ. Ü, 2011: 28)

İstihbarat tarih olarak da eskilere dayanmaktadır. M.Ö. 500 yıllarında Çinli komutan Sun Tzu: “Yol, arazi, hava durumunu askerlerini sevk etmeden önce düşman askerlerinin durumunu gözlemleyerek yap” açıklaması ile savaş alanlarında istihbaratın ne denli önemli olduğunu belirtmiştir (Tzu. S, 2008: 54). Yine Sun Tzu döneminde komutan olan Zhang Yu: “Herhangi bir askeri harekâta öncelikle, arazinin şeklini bilmek önemlidir. Savaştan önce yolun durumunu, yolun uzunluğu bilersen nasıl bir rota izleyeceğini de bilirsin” açıklaması savaştan önce istihbarat'ın önemi göstermektedir (Tzu. S, 2008: 57). Savaş durumunda düşmandan sürekli bilgi almanın önemine Sun Tzu sürekli değinmiştir. Hun İmparatoru Atilla'ya göre ise, bilgi getirilenlerin yazılı raporları ancak hükümdar tarafından okunursa bir amaca hizmet eder açıklaması ile Atilla, istihbaratın dağıtımı ve işlevine değinmiştir (Çetinkaya. Ş, 2011).

Ünlü siyasi bilimci ve düşünür olan Machiavelli ise düşman ülkenin keşfi, düşmanı kaygılandırma, şaşkına çevirip hep diken üstünde durdurma, düşmanın erzak temin yollarının belirlenmesi ve bu yolların kontrolünü sağlamak üzerine açıklamada bulunması savaş alanlarında bilgi dâhilinde psikolojik hareketin önemini belirtmektedir (Machiavelli, 2008: 120)

Eski Ahit'te Hz. Musa 12 adamını, Mısır'ı terk ettikten sonra kavminin yerleşik

bir düzene geçmesi için Filistin'e yollarken "Gidin görün ülke nasıl bir yer? Ülke savunması kolay mı zor mu?" sorularını sorması stratejik istihbaratın unsurlarını göstermektedir (Özdağ. Ü, 2011: 41).

Bizans imparatoru Justinyen, Teodora ile evlendikten sonra 13 Ocak 532'den sonra istihbarat örgütlerini kurarlar. Propaganda araçları ise Hıristiyanlığı yaymak ve misyonerlik faaliyetleri olduğu belirtilmektedir. Silahlı din adamlarından oluşan ve Malta'yı üs olarak kullanan Tapınak Şövalyeleri'nin de (Gizli Templar) güçlü istihbarat yapılanmalarının olduğu belirtilmektedir (Altındal. A, 2004:61-90)

İstihbarat, Hz. Muhammed döneminde de dikkat çekmektedir. Hz. Muhammed'e inananlar Hz. Muhammed'den İslam'ı öğretecek öğretmen istemişlerdi, bu talep üzerine Hz. Muhammed, Mus'ab b.Ümeyr'i İslam'ı öğretecek öğretmen olarak görevlendirdi. Mus'ab b.Ümeyr'i, bu görev ile Medine'ye vardığında Arap kabilelerin çoğunun İslam'ı kabul ettiğini belirten bir raporu Hz. Muhammed'e gönderir, Mus'ab'ın bu raporunda ileride yapılacak olan çalışmalar kolaylaşmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed, Medineli halk hakkında gerekli istihbaratı elde etmesini sağlamıştır. Mus'ab b. Ümeyr tarafından Hz. Muhammed'e sunulan bu rapordan başka, dikkat çekici bir diğer olay da şudur: Şabi'nin Rivayetine göre Hz. Muhammed'e Akabe gecesi Ensar'a şunları söylemişti: "Ey Ensar Topluluğu! Konuşun ve Kısa tutun. Üstümüzde gözler var".

Hz. Muhammed'in bu sözleri, gizli ve sessiz yapılan Akabe Biatlerinden, casuslar vasıtasıyla Mekkelilerin haberdar olmasını önlemek için bir tedbirdir. Hz. Muhammed Medine'de düşmanlara karşı daima uyanık olmak zorundaydı. Çünkü Hz. Muhammed'e İslam'a düşman olanların gücü ve sayısı kabarıktı. Bu maksatla Hz. Peygamber, zaman zaman iç ve dış Emniyeti sağlamak, haber toplamak (istihbarat), kervanları takip etmek...vs. gibi görevleri ifa edecek Seriyeler (timler) oluşturmuştur (Üstüner. H, 2001: 8-9-22). Hz. Ömer hilafeti döneminde diplomatlık (634-644) benimsenmesi üzerine "Berid" veya "Neccebe" adı altında hizmet vermeye başlamıştı. Talimatlar İran, Mısır ve Suriye gibi uzak illerin valilerine haberciler eliyle gönderilmesi usul haline getirilmiştir. Berid teşkilatı, İran Sasani Devleti ve Bizans imparatorluğunda işleyem bir kurum haline gelmiştir (Çerçi. F 2003: 194-195-196).

Eski Türklerde yerleşik hayata geçildikten sonra espionaj⁵⁴

⁵⁴ **Espionaj:** Yabancı bir ülkede yürütülen casusluk ve benzeri gizli faaliyetlerin tümüdür.

Kontrespiyonaj: Espiyonaja karşı koyma faaliyeti. Bir ülkede casusluk ve benzeri gizli faaliyetler yürüten yabancı unsurların bu faaliyetlerini önlemek için yapılan karşı çalışmaların tümü ((Eymür. M, 2005: 57)

elemenlarına Çaşıt (Çaşut) denilmekteydi. Çaşıt, Türkler arasında “gizlemek, gizli bir şeyi söyleyen” manalarında kullanılıyordu (İlter. E, 2002). Moğollar tarihte ilk defa “Tatar⁵⁵” (elçi) denilen seri haberciler kullanmışlardır. İlhanlılar imparatoru ise “Yam” teşkilatını kurmuş, Tatar’ların tahribatını önlemişlerdir (Çerçi. F 2003: 196-197)

Osmanlıda Akıncılar ise, barıştaki görevleri sınırları korumak ile beraberinde çeşitli yollardan istihbarat yapmakla da görevliydi. Bu bilgiler genelde tüccarlardan, dönmelerden ve köylülerden sağlanmaktaydı. Savaş zamanında ise günümüz istihbarat faaliyetlerinin benzerlerini yapmaları dikkat çekicidir. Düşman ülkesine sızıp, iletişim yollarını ve savunma hazırlıklarını dağıtmaktı. Ordunun savaş veya kuşatma alanı intikalinde ise istikamet keşfini, düşman topraklarındaki arazinin keşfini, düşman askerlerine pusu kurmak, güzergâhtaki yerleşim yerlerinde istikrarı sağlamak ve propaganda yapmak ile görevliydi (Kömür. E, 1994: 9-10-11)

SONUÇ

Milli politikaların oluşturulmasında istihbarat ile siyasal yapı ilişkisi, bilgi eylem kadar önem arz etmektedir. Rakiplerin önünde veya arkasında olmak yine rakiplerden alınan bilgi ile gerçekleşir. Nitekim bu bilgi alma insanların günlük yaşantısına kadar girmiştir. Örneğin, bir ev hanımının alışveriş yapmadan önce ürün hakkında, ürünü satan kişiden şu tarih de indirim gelecek bilgisini alması, ev hanımının istihbarat yaptığını göstermektedir.

Günümüzde İstihbarat önem kazandığı gibi geçmişte de önemi arz etmiş büyük komutanların savaştan önce, savaşta ve savaştan sonra düşman ülkelerin hareketini takip etmesi gerektiğini göstermişlerdir.

Haber alma bu haberin değerlendirilmesi ve doğru analizi devletlerin, askerlerin ve komutanların stratejisini belirlemede önemli rol oynamıştır. İstihbarat, tarih de de aynı misyonda olmuş, haber ve bilgi toplama kadar bilginin değerlendirilmesi önem arz etmiştir. Nitekim bu bilgilerin doğruluğu ve kesinliğine karşıda hassasiyet gösterilmiştir. Espiyonaj hareketlerine karşıda Kontrespiyonaj faaliyetlerinin de önemi büyüktür. Bilgi’nin toplanmasına önem veren geçmiş ve günümüz yöneticileri, aynı hassasiyeti Kontrespiyonaj’a da göstermiş bu konu ile ilgilde hassas davranmışlardır.

KAYNAKÇA

- Altındal, A. (2004). Vatikan Ve Tapınak Şövalyeleri. İstanbul: Alfa Yayınları.
Çerçi, F. (2003). Haberleşme Hizmetleri Ve Osmanlı Devleti’nde Ulak Organizasyon Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı:20
Çetinkaya, Ş. (2011). 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. <http://www.21yyte.org/arastirma/milliguvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2011/09/19/6304/21-yuzyil-guvenlik-ortaminin-gerektirdigi-istihbarat-yapilanmasi-nasil-olmalidir> adresinden alınmıştır

⁵⁵ Tatar’lar (Elçi), Yamçı gibi adlarda taşımaktaydı (Çerçi. F 2003: 196)

- Eymür, M. (2005). Analiz. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- İlter, E. (2002). Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi. Ankara: MİT Basım Evi.
- Kömür, E. (2007). Akıncılar. www.etarih.com adresinden alınmıştır
- Kurumu, T. D. (2013). <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden alınmıştır
- Machiavelli. (2008). Askerlik Sanatı. (N. Güvenç, Çev.) İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Özdağ, Ü. (2009). Devlet Ve istihbarat. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi ,Cilt:1 Num:3 .
- Özdağ, Ü. (2011). İstihbarat Teorisi. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Sun, T. (2008). Savaş Sanatı. (S. Özbudun, & Z. Ataman, Çev.) İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Teşkilatı, M. İ. (2013). <http://www.mit.gov.tr/> adresinden alınmıştır
- Üstüner, H. (2001). Hz. Peygamber Devri'nde İstihbarat. Yüksek Lisans Tezi . Süleyman Demirel Üniversitesi.

(9)

TÜRKÇE: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜRK DÜNYASI ALGISI ve BİLGİ KAYNAKLARI
ENGLISH: PERCEPTIONS OF THE UNIVERSITY STUDENTS and SOURCE OF INFORMATION ON THE TURKISH WORLD

Doç. Dr. Kamile GÜLÜM*
Öğr. Gör. Nermine SEYFULLAYEVA**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Üniversite öğrencilerinin Türk Dünyası ile ilgili bilgi düzeylerini, algılarını ve bu bilgileri hangi kaynaklardan edindiklerini belirlemektir. Çalışma 2011-2012 öğretim yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verileri anket uygulaması ile toplanmıştır. Anket uygulamasından elde edilen veriler SPSS 17 paket programında değerlendirilerek, tablolar oluşturulmuş ve oluşturulan tablolar yorumlanarak değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, Üniversite öğrencilerinin Türk Dünyası ile ilgili bilgi düzeyi yeterli seviyededir. Öğrencilerin edindikleri bilgileri daha okul öğrenmeleri ile basılı ve görsel medya araçları sayesinde edindikleri anlaşılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç, Türk Dünyası insanlarını geleneklerine bağlı, muhafazakar, dindar, kadercı, yardımsever ve sıcakkanlı olmakla birlikte neşesiz, kaba ve hoşgörüsüz insanlar olarak algıladıklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci Görüşleri, Türk Cumhuriyetleri, Türk Dünyası Algısı, Türk Dünyası.

ABSTRACT

The aim of this study is the determined the level of knowledge, perceptions and to identify the sources of information of the University students on Turkish World. The universe of the study is university students. The study was carried out in the fall semester of the academic year 2011-2012. The data was collected survey methods. The data obtained from the survey application package SPSS 17 programme, after created the tables and evaluated and interpreted the tables.

According to the findings, the university students' perceptions and the level of knowledge of the Turkish World is level of adequate. It is seen that the students has been learned information from press and visual media and learning of school. In addition, the students perception the people of the Turkish World as the conservative, religious, fatalistic, helpful and friendly, but overall, joyless and intolerant.

Keywords: Student Opinions, The Perception of the Turkish World, Turkish Republics, Turkish World.

* Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Balıkesir/TÜRKİYE; kgulum@balikesir.edu.tr

** Bakü Devlet Üniversitesi, Coğrafya Fakültesi, Bakü/AZERBAYCAN; neli57@rambler.ru

GİRİŞ

Günümüzde Dünya üzerinde bağımsız olarak varlığını sürdüren yedi adet Türk devleti bulunmaktadır. Ancak dünya üzerinde gerek özerk bölge olarak gerekse farklı ülkelerde azınlık statüsünde yaşayan pek çok Türk ve akraba topluluğu bulunmaktadır. Günümüzde Rusya, Ukrayna ve Çin başta olmak üzere Avrupa, Afrika ve diğer kıtalarda çeşitli sebeplerle yaşayan Türkler göz önüne alındığında Türklerin yedi kıtaya dağılmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türk dünyası çok geniş bir alanı ifade eder. Özey'e göre Türk Dünyası, yaklaşık 20°doğu (Balkanlar) ve 90° doğu (Turfan Havzası) boylamları ile 35° kuzey ve 55° kuzey enlemleri arasında yer alır. Bu coğrafi konum, batıda Adriyatik denizinden, Doğu Türkistan'da Turan havzasına, Kuzeyden Kazan ve Sibirya düzlüklerinden Kıbrıs adasına kadar çok geniş bir dikdörtgeni oluşturur (şekil: 1)

Şekil:1 Türk Dünyası haritası (<http://www.google.com.tr/search?q=türk+dünyası>)

Bu alan Dünya'nın tam merkezine tekabül eder. Bu geniş alan içinde bugün için 7 bağımsız ve çok sayıda yarı bağımsız ya da bağımlı Türk ülkeleri bulunur. Bu ülkelerin toplam yüzölçümü 4,899.178 km² yi bulmaktadır. Rusya Federasyonu'ndaki özerk cumhuriyetlerin yüzölçümü ise 3,8 milyon km² kadardır. Bunlara Türkiye ve Doğu Türkistan'ın da ilave edilmesiyle, Türk Dünyası'nın toplam alanı 12 milyon km² ye ulaşır. Bu alan Avrupa kıtasının alanından hayli fazladır. Türk Dünyası'nın toplam nüfusu ise yaklaşık 300 milyon olarak ifade edilmektedir (Özey, 2010). Bu alan içinde özellikle orta Asya Türk cumhuriyetlerinin özel bir yeri vardır. Çünkü Türk dünyası dendiğinde genelde ilk akla gelen Orta Asya Türk cumhuriyetleri olmaktadır. Orta Asya güneyinde, Alp sistemine dâhil dünyanın en yüksek dağ sıralarını teşkil eden Himalayalar'la, kuzeyde Sayan dağları ve Baykal gölü etrafındaki dağlar, batıda Hazar denizi ile doğuda Büyük Kingan dağları arasında geniş sahayı meydana getirmektedir (Ardel, 1976). Orta Asya, dar anlamıyla geçmişte SSCB'nin parçası olan beş ülkeyi (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan) tanımlar. Türklerin anavatanı olarak kabul edilen bu bölge den birçok Türk boyu batıya doğru hareket

ederken bir kısmı da Altay'lardan güneye inmiş ve burada kalarak yerleşmiştir. Orta Asya günümüzde de Türk devletlerinin ve halklarının çoğunluğu oluşturduğu bölgedir. Türk devletlerinden Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan bu bölgede yer almaktadır. Ayrıca bölgenin güneyinde bulunan Afganistan, Tacikistan ve doğusunda yer alan Doğu Türkistan'da yoğun bir Türk nüfus mevcuttur.

Bu topraklar uzun yıllar Rusya'nın yayılmacı politikaları nedeniyle Sovyetler Birliği hâkimiyetinde kalarak yönetilmiştir. 1990 yılından itibaren Sovyetler Birliğinin dağılma sürecine girmesiyle bağımsızlıklarına kavuşmuş olarak bugün bölgede varlıklarını sürdürmektedirler. Bu devletlerin bağımsızlık sonrası siyasi ve ekonomik ilişkileri sonucu dünya medyasında daha sık yer almaya başlamalarıyla birlikte Orta Asya Türk dünyası algısı oluşmuştur. Bu kavram Türkiye'de yaşayan Türkler için önemlidir. Ancak bu çalışmada özellikle Türk dünyası algısı sadece Orta Asya ile ilgili tutulmayıp bütün Türk Dünyası'nın kastedildiği özellikle belirtilmiştir. Çünkü araştırmalar, kişilerin bir ülkeye veya bir topluma karşı olumlu ya da olumsuz tutum geliştirmelerinde onlara ait bilgi ve algılarının önemli olduğunu göstermektedir. (Piaget & Weil, 1951; Spencer & Blades, 2006).

Geniş anlamda Türk Dünyası algısının önemli olduğu ve doğru anlaşılması amacıyla bu konu özellikle belirtilerek çalışma yürütülmüştür. Türk dünyası ile ilgili yapılan çalışmalarda alan yazın incelendiğinde (Gadimov,2008: Alım,2009: Yılmaz ve Yiğit,2010:,Gökçe ve Işık,2011) ın Türk dünyası algısı ve çeşitli sorunları ile ilgili çalışmaları görülmektedir. Bu konuda yapılan benzer çalışmalar olmakla birlikte bu çalışma daha geniş bir araştırma alanını kapsaması, Türk dünyası insanların kişilik özellikleri, yaşadıkları bölgelerin özellikleri hakkındaki algılarını ve bilgi edinme kaynaklarını ortaya koyması nedeniyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

1. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışma 18 Mart üniversitesinde birbirinden farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin Türk Dünyasına ilişkin bilgi, görüş ve algılarını ortaya koymak ve bu bilgileri hangi kaynaklardan edindiklerini belirlemektir. Türk Dünyası algısı ve bilgisi gelecekte kurulması düşünülen Avrasya Birliğinin kilit ülkelerinin belirlenmesi nedeniyle oldukça önemlidir. Üniversite öğrencilerinin bu konudaki görüş ve algılarının bilinmesinin gelecekte atılacak olan adımlara katkısı olacağı düşüncesiyle önemli olduğu düşünülmektedir.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin Türk dünyasına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yapılan tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte veya halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2005). Betimsel istatistik, bir değişkene ilişkin sayısal değerlerin toplanması, betimlenmesi ve sunulmasına olanak sağlayan istatistiksel işlemler olarak tanımlanır (Büyüköztürk, 2002).

Araştırmada çalışma grubunu 2011-2012 öğretim yılında 18 mart üniversitesi Fen edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Turizm ve Otelcilik Yüksek okulu ve Mühendislik fakültesinde öğrenim gören 100 öğrenci oluşturmuştur.

2.1 Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen "Üniversite Öğrencilerinin

Türk Dünyası Algısı” adlı bir anket formu ile toplanmıştır. Formun geliştirilmesi aşamasında uzman öğretim elemanlarından yararlanılmıştır. Formun cronbach alpha değeri 0.81 dir. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde yaş, cinsiyet, öğrenim gördüğü bölüm, gelir durumu, mezun olduğu okul, yaşadığı şehir ve yurt dışına çıkma durumu gibi öğrenci profilini tanımaya yönelik olarak hazırlanmış olan kişisel bilgiler yer alırken, ikinci bölümde onların bilgi ve algılarını ölçmek amacıyla 23 soruluk bir anket oluşturulmuştur. Bu 23 sorunun ilk 0-14 arası olan sorular Türk Dünyası insanların kişilik özelliklerini, 15-19 arası sorular Türk dünyasının bölgesel ve coğrafi özellikleri, 19-23 arası sorular ise öğrencilerin bu bilgileri hangi kaynaklardan edindiklerini ölçen sorulardan oluşmaktadır.

Anket formunda yer alan maddelerin cevaplandırılmasında, ölçek aralığı Likert tipinde tasarlanmıştır. Bu aralıklar, 1 “Fikrim Yok” veya “Katılmıyorum”, 2 “Kısmen Katılıyorum”, 3 “Katılıyorum” ve 4 “Tamamen Katılıyorum” şeklindedir. Verilerin analizi ve yorumlanmasında, yüzde, frekans, aritmetik ortalamadan yararlanılmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Üniversite öğrencilerinin Türk Dünyasına ilişkin bilgi ve algılarını ve ölçmek amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen verilerin tabloları ve tabloların yorumları aşağıdaki gibidir

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	Frequency	% Percent
K	61	61
E	39	39
Toplam	100	100

Araştırmaya toplam 100 öğrenci katılmış olup, bunun % 61,0 ı kız öğrenci, % 39,0 u erkek öğrencidir. Çalışmada kız erkek eşitliği gözetilmekle birlikte anket uygulamalarının katılımında bu tabloda görüldüğü gibi kızların lehine bir durum söz konusu olabilmektedir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Yaş Durumuna Göre Dağılımları

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 66.0 sı 18-22 yaş aralığındadır. Bu durum eğitime ara vermemiş öğrenciler için normal yaş aralığıdır. % 23.0 ü 23-26 yaş aralığında, % 10.0 u 27-30 yaş aralığında, % 1.0 i ise 30 yaş üstüdür. Bu durum genelde öğrenimine ara vermiş, ya da öğrenimi sırasında yıl kaybı olan öğrenciler için geçerlidir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Öğrenim Gördüğü Bölüme Göre Dağılımları

Yaş	Frequency	Percent (%)
18-22	66	66
23-26	23	23
27-30	10	10
30 üstü	1	1
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 46.0 sı fen edebiyat fakültesi % 37.0 si Eğitim Fakültesi öğrencisidir. Özellikle Fen edebiyat Fakültesinin öğrencisinin ve bölümlerinin diğer Fakültelerden daha fazla olması nedeniyle katılım ve gönüllülük daha fazladır. Bunu eğitim Fakültesi izlemiştir. Yine eğitim Fakültesinin öğrenci ve bölüm sayısının fazla olması katılımın nispeten yüksek olmasında etkili olmuştur. Diğer katılımlar %12.0 ile Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu , % 5.0 ile Mühendislik Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Medeni Durumuna Göre Dağılımları

Anabilimdalı	Frequency	Percent (%)
Fen- Edebiyat F.	46	46
Turizm Yüksekokulu	12	12
Mühendislik Fakültesi	5	5
Eğitim Fakültesi	37	37
Toplam	100	100

Medeni Durum	Frequency	Percent (%)
Bekâr	94	94
Evli	5	5
Diğer	1	1
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 94.0 ü bekâr olup % 5.0 ise evli % 1.0 ise diğer

olarak tanımladığımız boşanmış ya da nişanlı olan gençlerdir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Ailenin Gelir Durumuna Göre Dağılımları

Gelir	Frequency	Percent (%)
0-500	43	43
501-999	21	21
1000-1500	16	16
1501-2000	17	17
2000 üstü	3	3
Toplam	100	100

Tablo 5 e göre öğrencilerin ailelerinin düşük gelir grubuna dahil olduğu görülmektedir. Tabloda sadece 3 öğrencinin ailesinin geliri 2000 TL nin üzerindedir. 1500-2000 TL arası gelire sahip olanların oranı % 16.0 iken, 1000-1500 TL gelire sahip olanların oranı % 17.0 dır. % 64.0 lük bir bölümün aylık geliri 1000 TL nin altındadır. Bu durumda öğrencilerin ailesinin gelirlerinin genelde asgari ücret düzeyinde olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Mezun olduğu Okul Durumuna Göre Dağılımları

Mezun olduğu okul	Frequency	Percent
Genel lise	32	32
Anadolu lisesi	36	36
Fen Lisesi	17	17
Meslek lisesi	15	15
Toplam	100	100,0

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerinin % 32.0 sinin genel liselerden mezun olan öğrenciler % 36.0 sını ise Anadolu lisesinden mezun olan öğrenciler oluşturmaktadır. Bunu % 17.0 ile Fen lisesi mezunları izlemektedir. Burada dikkat çekici bir durum meslek lisesi mezunlarının % 15.0 gibi bir oranda olmasıdır. Bu durum Turizm meslek lisesi ve öğretmen lisesi mezunlarından kaynaklanıyor olabileceği izlenimi vermektedir. Bilindiği gibi Üniversite sınavlarında meslek lisesi çıkışlı adaylara artı puan verilmekte bu durum onları Üniversiteye yerleştirmede bir adım öne taşımaktadır.

Tablo 7 Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Türk Dünyası Ülkelerinde Bulunma

Durumuna Göre Dağılımları

Türk Dünyası Ülkelerinde Bulunma Durumu	Frequency	Percent (%)
Hiç gitmedim	91	91
Bir-iki	6	6
Üç-dört	4	4
Toplam	100	100

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerinin % 91.0 inin hiç Türk dünyası ülkelerinde bulunmadığı görülmektedir. % 6.0 sının ise bir yada iki kez bulunmuş olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bu durumda öğrendikleri bilgilerin kaynakları önem kazanmaktadır. Tabloda en düşük oran %4.0 ile üç ya da dört kez Türk dünyası ülkelerinde bulunmuş öğrenci bulunmaktadır. Bu durumun nedeni muhtemelen bir akrabalarının bu ülkelerde bulunduğu izlenimi vermektedir.

Tablo 8 Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Türk Dünyasının Kişilik Özellikleri ile İlgili Algısı

Sorular	Tamamen Katılıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kısmen Katılıyorum (%)	Katılmıyorum (Fikrim yok) (%)	TOPLAM (%)
Yardımsaver	66	12	18	4	100
Hoşgörülü	25	5	38	32	100
Misafirperver	58	23	15	4	100
Modern	39	10	40	11	100
Kavgacı	26	13	20	41	100
Kaba	46	35	15	4	100
Neşeli	35	8	28	29	100
Dindar	60	11	21	8	100
Gelenekselci	72	14	10	4	100
Muhafazakar	70	12	12	6	100
Kaderci	62	16	18	4	100
Sıcakkanlı	60	17	17	6	100
Çalışkan	51	11	28	10	100

Alçakgönüllü	55	9	30	6	100
--------------	----	---	----	---	-----

Tablo 8 Türk dünyası insanların kişilik özelliklerini öğrencilerin nasıl algıladığını ölçen sorulardan oluşmaktadır. Tablo incelendiğinde ortaya çıkan durum öğrencilerin Türk dünyası insanlarını geleneklerine bağlı ve muhafazakar insanlar olarak nitelendiklerini söyleyebiliriz. Öğrenciler Türk Dünyası insanların gelenekselci olmaları fikrine % 72.0 si “tamamen katılıyorum”, % 14.0 ü “katılıyorum” yönünde görüş bildirirken % 4.0 ü ise “katılmıyorum” ya da “fikrim yok” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Türk Dünyası insanların muhafazakar oldukları fikrine % 70.0 i “tamamen katılıyorum”, % 12.0 si “katılıyorum”, % 6.0 sı ise “katılmıyorum” veya fikrim yok şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu özellikleri dindar, kadercı, yardımsever ve sıcakkanlı oldukları hakkındaki görüşler izlemektedir. Bütün bu değerlere ait sorulara verilen cevapların hepsinin % 60.0 in üzerinde “tamamen katılıyorum” şeklinde olması, buna ilaveten % 15.0 te “katılıyorum” şeklindeki görüşleri eklendiğinde ortalama % 75.0 lik oranda öğrencilerin Türk dünyası insanların kişilik özellikleriyle ilgili algılarının aynı özellikler üzerinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Türk dünyası insanların kadercı olduğu fikrine öğrencilerin % 62’ si “tamamen katılıyorum” % 16.0 sı “katılıyorum” şeklinde görüş bildirirken % 4.0 ü ise “katılmıyorum” veya “fikrim yok” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Öğrenciler yine yardımseverliğe % 66.0 dindarlığa % 60.0 sıcakkanlı olmaya % 62.0 oranında “tamamen katılıyorum” şeklinde görüş bildirirken, “katılmıyorum” veya fikrim yok şeklinde görüş beyan edenlerin oranı sırasıyla, % 4.0 % 8.0 ve % 6.0 dır.

Bu tablodan çıkan önemli sonuçlardan bir Türk Dünyası insanlarını hoş görümsüz, kaba ve neşesiz bulmalarıdır. Türk Dünyası insanların hoşgörülü olduğu fikrine öğrencilerin % 25.0 i “tamamen katılıyorum” şeklinde görüş bildirirken % 5.0 i “katılıyorum”, % 32.0 si ise “katılmıyorum” veya fikrim yok şeklinde görüş bildirmiştir. Yine Türk Dünyası insanların kaba olduğu fikrine öğrencilerin % 46.0 sı “tamamen katılıyorum”, % 35.0 i “katılıyorum”, % 4.0 ü “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirerek, Türk Dünyası insanların kaba bulduklarını göstermişlerdir. Neşeli oldukları fikrine öğrencilerin % 35.0 i “tamamen katılıyorum”, % 8.0 i “katılıyorum” şeklinde görüş bildirirken, % 29.0 u “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirmiştir.

Tablo 9 Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Türk Dünyasının Coğrafi Özellikleri ile İlgili Algısı

Sorular	Tamamen katılıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kısmen Katılıyorum (%)	Katılmıyorum (Fikrim Yok) (%)	TOPLAM (%)
Geri Kalmış Bölgelerdir	67	13	14	6	100
Moderndir	47	20	3	30	100
Dağlık Bölgelerdir	70	11	9	10	100
Zengin Yeraltı Kaynakları	83	15	5	-	100

Vardır					
--------	--	--	--	--	--

Tablo 9 incelendiğinde Türk Dünyasının dağıldığı coğrafi bölgelerin genelde dağlık bölgeler olduğu, zengin yer altı kaynaklarına sahip olduğu ancak geri kalmış ve modern olmadıkları hakkında bir görüşün olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenciler Türk Dünyasının yayıldığı alanın zengin yer altı kaynaklarına sahip olduğu bölgeler fikrine % 83.0 oranında “tamamen katılıyorum”, % 15.0 oranında ise “katılıyorum” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Yine Türk Dünyası ülkeleri veya bölgelerinin dağlık ve geri kalmış bölgeler olduklarını belirtenlerin oranlar sırasıyla şöyledir. Dağlık bölgeler olduğu fikrine % 70.0 i “tamamen katılıyorum” yönünde görüş belirtirken, geri kalmış bölge olduğuna ait fikir için bu oran % 67.0 dir. Bu tablodan Türk Dünyasının genelde modern olmadığı fikri tablodan anlaşılmaktadır. Bu konuda öğrencilerin % 47.0 si “tamamen katılıyorum” şeklinde görüş bildirirken,% 30.0 u “katılmıyorum” veya “fikrim yok” yönünde görüş belirtmiştir.Bu durum dağlık bölgelerin coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır.Dağlık alanların ulaşım ve ekonomik faaliyetlerinin kısıtlı olması nedeniyle daha az geliştiği ve dış etkenlerden daha az etkilendiğinden daha az modern olduğu bilinmektedir.

Tablo 10 Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Türk Dünyası ile İlgili Bilgi Edinme Kaynakları

Sorular	Tamamen Katılıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kısmen Katılıyorum (%)	Katılmıyorum Fikrim Yok(%)	TOP LAM (%)
Yazılı Basın	36	13	41	10	100
Kitaplar	38	33	16	13	100
TV	40	27	25	8	100
Okul	48	29	14	9	100
Eş, dost, tanıdık	26	10	27	37	100

Tablo 10 incelendiğinde öğrencilerin Türk Dünyası ile ilgili bilgilerini okul öğrenmeleri şeklinde edindikleri görülmektedir. B u soruya öğrencilerin “tamamen katılıyorum” şeklindeki görüşlerinin oranı % 48.0 iken “katılıyorum” yönündeki görüşlerinin oranı % 29.0 dur. Bu durumda öğrencilerin % 77.0 sinin Türk Dünyası ile ilgili bilgilerini okulda öğrendikleri görülmektedir. Öğrencilerin bir diğer bilgi edinme kaynaklarının yazılı ve görsel basın olduğu tablodan anlaşılmaktadır. TV yoluyla bilgileri öğrenirim şeklindeki önermeye öğrencilerin % 40.0 “tamamen katılıyorum”, %27.0 si “katılıyorum” şeklinde görüş bildirirken, % 36.0 sı gazete ve dergilerden öğrenirim önermesine “tamamen katılıyorum” şeklinde görüş bildirirken öğrencilerin % 13.0 ü “katılıyorum” şeklinde görüş bildirmiştir. Öğrencilerin bilgi kaynakları içinde en düşük oranda görüş bildikleri önerme eş, dost ve tanıdıktır. Bu önermeye öğrencilerin % 26.0 sı “tamamen katılıyorum” şeklinde görüş bildirirken, öğrencilerin ancak % 10.0 u “katılıyorum” şeklinde görüş bildirmiştir. Katılmıyorum diyenlerin oranı ise % 37.0 dir.

SONUÇ

Bu çalışmanın 18 Mart Üniversitesi'nin birbirinden farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin Türk Dünyasına ilişkin bilgi ve algılarını ortaya koymak ve bu bilgileri hangi kaynaklardan edindiklerini belirlemektir. Bu doğrultuda yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir. Öğrencilerin Türk Dünyası ile ilgili algı ve bilgi düzeylerinin oldukça iyi bir durumda olduğu bu çalışmada görülmüştür.

Öğrencilerin Türk dünyası insanların kişilik özellikleriyle ilgili verdikleri cevaplara göre Türk Dünyası insanlarını geleneklerine bağlı, muhafazakar olarak algıladıkları görülmüştür. Bunu dindar, kadercı, yardımsever ve sıcakkanlı oldukları görüşü izlemiştir. Ancak bunun yanı sıra da kaba, neşesiz, kavgacı ve hoşgörüsüz insanlar olarak algıladıkları bu çalışmada görülmüştür. Bu görüşü Bilgesam tarafından çeşitli kıtlarda yapılan Türkiye ve Türk Algısı adlı çalışmaları da desteklemektedir.

Öğrenci görüş ve algılarına göre Türk Dünyasının dağıldığı coğrafi bölgeler genelde dağlık olmakla birlikte yer altı kaynakları bakımından zengin bölgeler olarak nitelenmektedir. Ancak buna karşılık bu bölgelerin modern olmadığı ve geri kalmış olduğu algısı yaygındır. Dünyasının genelde modern olmadığı fikri de bu çalışmadan elde edilen bir diğer sonuçtur. Türklerin yaşadığı bölgelerin dağlık olduğu fikri Dünya ölçeğinde gözden geçirildiğinde Japon denizinden Adriyatik Denizine kadar uzanan geniş bir sahayı ifade eder ki toprakların Alp Kıvrım sistemi içinde yer alması nedeniyle dağlık olması aynı zamanda yer altı kaynakları bakımından zengin olması coğrafi bir gerçektir. Bu görüşün doğruluğunu coğrafi pek çok kaynak doğrulamaktadır.

Öğrencilerin Türk Dünyası ile İlgili Bilgi Edinme Kaynaklarında ilk sırayı okul öğrenmeleri almakta, bunu kitaplar ve görsel medya izlemektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar okul öğrenmelerinin bilgi edinmede ve kültür aktarımında ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrencilerin Türk Dünyası hakkındaki bilgilerini okul eğitimi yoluyla elde etmesi okulun kültür ve bilgi üzerindeki önemini göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Bu görüşü Tezcan'ın görüşleri de desteklemektedir. Tezcan (1992), Her dönemde eğitim okul yoluyla toplumun kültür mirasının aktarılması, çocuğun toplumsallaşması, topluma birlik ve dayanışma ruhu verme, yenilikçi ve değişmeyi sağlayıcı eleman yetiştirme gibi işlevleri yerine getirmiştir demektedir. İkinci önemli öğrenme kaynağı yazılı ve görsel basın olmaktadır. İnsanların algılarını yazılı ve görsel basının etkilediği yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Berry (2003)' ye göre İnsanlar gazete ve dergilerden okudukları veya televizyondan izledikleri haberlerden etkilenmekte ve diğer ülkelere ilişkin görüşlerini ve algılarını bu kaynaklardan edindikleri doğru veya yanlış bilgilere göre şekillendirmektedir

Hızlı bir bilgi kirlenmesinin yaşandığı günümüzde doğru kaynaklardan bilgi edinmenin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu konuda Türk Dünyası ile ilgili doğru bilgi kaynaklarına daha kolay ulaşmanın sağlanmasıyla öğrencilerin bilgi ve algılarının yükselmesi ve gelecekte atacakları adımların daha somut olmasını sağlanacağı düşünülmektedir. Bu nedenle aşağıdakilerin yapılması önerilmektedir.

İlköğretimden 4.sınıftan itibaren Sosyal Bilgiler kitapları başta olmak üzere yeri ve zamanı geldikçe tüm ders kitaplarında Türk Dünyasını tanıtıcı konulara daha geniş yer verilmesi, medya aracılığı ile öğrencilerin daha doğru bilgi edinmelerini sağlayacak belgesel çekimlerine önem verilmesi, Bu konuda yapılan yayınların çoğaltılması, Türk Dünyası okullarıyla çeşitli anlaşmalar yaparak ilişkileri geliştirecek çalışmaların artırılmasının teşvik edilmesidir.

KAYNAKÇA

Alım, M. (2009). Coğrafya eğitimi öğrencilerinin Türk Dünyası Algıları (Atatürk Üniversitesi Örneği). Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2), 574-586.

Ardel, A.(1976) . Türk Ülkelerinin Tabii Coğrafyası. Türk Dünyası El Kitabı. Ankara. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 9.

Berry, G. L. (2003). Developing children and multicultural attitudes: The systemic psychosocial influences of television portrayals in a multimedia society. Cultural Diversity and Ethnic Minority, 9(4), 360-366.

BİLGESAM (2011). Afrika’da Türkiye Ve Türk Algısı, (Mısır-Fas-Senegal-Tanzanya). Rapor No : 39, S:29.İstanbul.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem

Gadimov, C.(2008). Türk Yazılı Basınında Türk Dünyası.Yüksek lisans tezi.(yayımlanmamış)İst.Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gazetecilik Anabilim Dalı

Gökçe, M., Işık,H(2011). Orta Asya Türk Tarihi Konularının Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, p. 563-592,

Özey,R.(2012).Türkiye Coğrafya ve Jeopolitiği,Aktif Yayınevi,İstanbul.

Piaget, J. & A. Weil. (1951). The development in children of the idea of the Homeland and of relations with other countries. International Social Science Bulletin, 3, 561-578.

Spencer C. & Blades M. (2006). Children and their environments. Cambridge:

Cambridge University Tezcan, M. (2002). Küreselleşmenin Eğitim Boyutu. Eğitim Araştırmaları Dergisi. S. 6: 56-67

Yılmaz, K., Yiğit, Ö.(2010). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Avrupa, Ortadoğu Ve Türkiye’ye Komşu Ülkelere İlişkin Algıları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 38: 318-334.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Asya. Erişim:21.02.2013

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

1. "TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ"

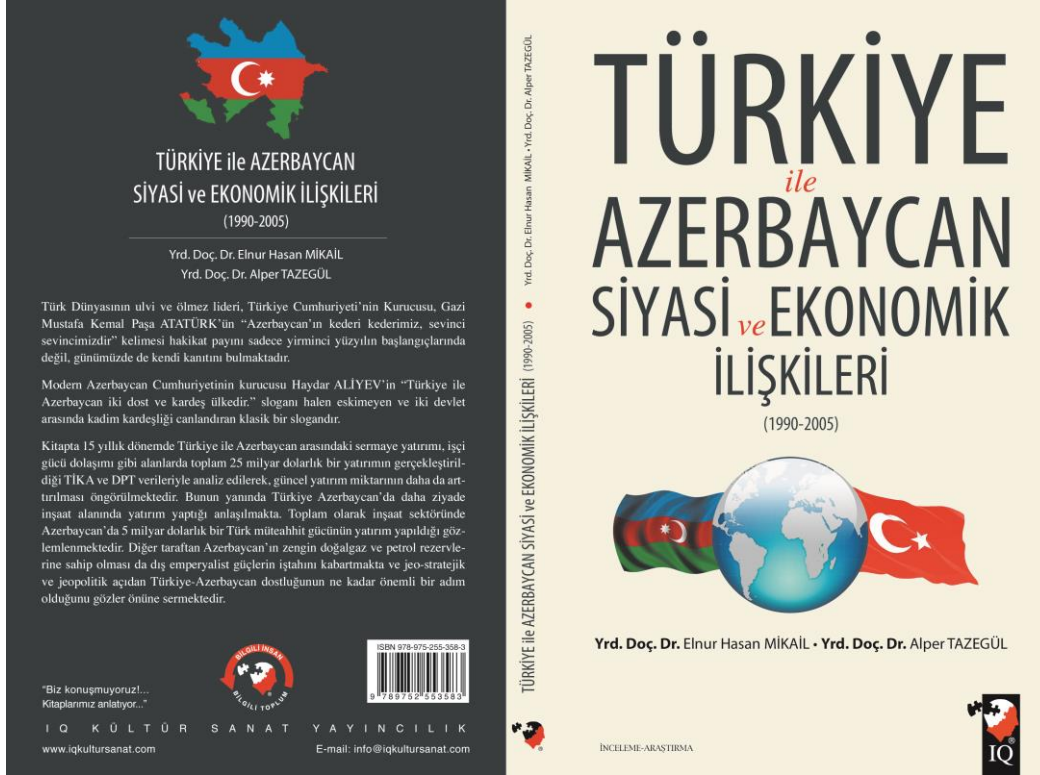
Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milliyetindenim diyen insanlar, her şeyden önce mutlaka Türkçe konuşmalıdırlar. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. M.Kemal Atatürk Mustafa Kemal Atatürk Diyor ki: “ Bugün Sovyetler birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağına kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya – Macaristan parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuz idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak Dil bir köprüdür... inanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (soydaş Türk kardeşlerimizin) bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.”

“Türk birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerime dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. TÜRK Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarına TÜRK birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL, e-posta: emikail@turansam.org

2. “TÜRKİYE ile AZERBAYCAN SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ”

Türk Dünyasının ulvi ve ölmez lideri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Gazi Mustafa Kemal Paşa ATATÜRK'ün “Azerbaycan'ın kederi kederimiz, sevinci sevincimizdir” kelimesi hakikat payını sadece yirminci yüzyılın başlangıçlarında değil, günümüzde de kendi kanıtını bulmaktadır. Modern Azerbaycan Cumhuriyetinin kurucusu Haydar ALİYEV'in “Türkiye ile Azerbaycan iki dost ve kardeş ülkedir.” sloganı halen eskimeyen ve iki devlet arasında kadim kardeşliği canlandıran klasik bir slogandır. Bu kitapta, zaman-zaman tarihin Türkiye-Azerbaycan kardeşliğine nasıl ayna tuttuğuna canlı şahit olacaksınız. Bazen kederlenecek, bazen sevineceksiniz...

Kitapta 15 yıllık dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sermaye yatırımı, işçi gücü dolaşımı gibi alanlarda toplam 25 milyar dolarlık bir yatırımın gerçekleştirildiği TİKA ve DPT verileriyle analiz edilerek, güncel yatırım miktarının daha da artırılması öngörülmektedir. Bunun yanında Türkiye Azerbaycan'da daha ziyade inşaat alanında yatırım yaptığı anlaşılmakta. Toplam olarak inşaat sektöründe Azerbaycan'da 5 milyar dolarlık bir Türk müteahhit gücünün yatırım yapıldığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Azerbaycan'ın zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olması da dış emperyalist güçlerin iştahını kabartmakta ve jeo-stratejik ve jeopolitik açıdan Türkiye-Azerbaycan dostluğunun ne kadar önemli bir adım olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL, e-posta: emikail@turansam.org